

Plemićka kurija kraj Ružice grada u Orahovici - Analiza materijala do 2019. godine te interpretacija namjene kurije

Emić, Marin

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:233595>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-12**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

Odsjek za arheologiju

Ivana Lučića 3

Marin Emić

Plemićka kurija kraj Ružice grada u Orahovici

- Analiza materijala do 2019. godine te interpretacija namjene kurije

Diplomski rad

Mentorica:

doc. dr. sc. Ana Azinović Bebek

Zagreb, rujan 2020.

UNIVERSITY OF ZAGREB
FACULTY OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES
Department of Archaeology
Ivana Lučića 3

Marin Emić

Manor house near Ružica grad in Orahovica
- Analysis of the material discovered until 2019 and the interpretation of
the function of the manor house

Master's Thesis

Supervisor:

doc. dr. sc. Ana Azinović Bebek

Zagreb, September 2020

Želio bih prvenstveno zahvaliti mentorici, doc. dr. sc. Ani Azinović Bebek, koja je svojim konstruktivnim kritikama i razmišljanjima uvelike pomogla u procesu pisanja ovoga rada. Veliko hvala Andreju Janešu na pomoći s literaturom, smjernicama u istraživanju te konstantnoj dostupnosti i otvorenosti za sva pitanja. Zahvaljujem Ivani Hirschler Marić na pomoći u snalaženju s pokretnim nalazima te svom znanju koje je nastalo kao rezultat te pomoći. Hvala dr. sc. Tatjani Tkalčec na savjetovanju korisne literature. Puno hvala i Luki Štefanu na obradi novca, Jeleni Maslač na crtežima keramike te Valeriji Gligori na pomoći u brojnim sitnicama. Na kraju, hvala i svima drugima koji su pokojim savjetom, strpljenjem i ponajprije prijateljstvom pružili podršku prilikom pisanja ovoga rada.

Sažetak

Srednjovjekovna kurija u Orahovici nalazi se u podnožju jedne od najvećih utvrda u Hrvatskoj – Ružice grada. Ovim posjedom vladali su brojni istaknuti pojedinci među kojima se ističe Nikola Iločki kao jedan od najvećih magnata kasnosrednjovjekovnog Ugarskog kraljevstva. Iznimno malo izvora spominje kuriju te pritom ne donose nikakve dodatne informacije o njoj. Arheološka istraživanja započela su 2017. godine te su nastavljena 2019. i 2020. godine. Od pokretnih nalaza pronađeni su uglavnom tipični kasnosrednjovjekovni i ranonovovjekovni keramički nalazi. Značajan je nalaz novca Žigmunda Luksemburškog proizveden između 1430. i 1437. godine, koji omogućava datiranje druge faze gradnje kurije. Zasad su prepoznate četiri različite faze gradnje. Istraživanjima 2020. godine otkrivene su strukture koje ukazuju na još veći kompleks nego što se dotad mislilo. Zbog nedostatka relevantne hrvatske literature, istraživanje strane literature omogućava puno bolje shvaćanje postanka, razvoja i funkcije kurija. Istraživanjem terminologije, metodologije te sličnih rezidencijalnih kompleksa u srednjovjekovnoj Ugarskoj stvara se mogućnost boljeg razumijevanja i interpretacije kurije u Orahovici.

Ključne riječi: Orahovica, Iločki, kurija, *curia nobilitaris*

Summary

The medieval manor house in Orahovica is located at the foothill of one of the largest castles in Croatia – *Ružica grad*. This estate was ruled by numerous prominent individuals, among whom Nicholas of Ilok stands out as one of the greatest magnates of the late medieval Kingdom of Hungary. Very few sources mention the manor house and do not provide any additional information about it. Archaeological research began in 2017 and continued in 2019 and 2020. Small archaeological finds consist mostly of the typical late medieval and early modern ceramics. One significant find is the coin of Sigismund of Luxembourg minted between 1430 and 1437, which enables the dating of the second phase of the construction of the manor house. So far, four different construction phases have been identified. Research conducted in 2020 revealed structures that point to the existence of an even larger complex than was previously thought. Since Croatian literature on the topic is scarce, we were able to understand the origin, development and function of the manor houses better by researching foreign literature. Research of terminology, methodology and similar residential complexes of medieval Hungary created the possibility of a better understanding and interpretation of the manor house in Orahovica.

Keywords: Orahovica, House of Ilok, manor house, *curia nobilitaris*

Sadržaj

1. Uvod	10
2. Cilj i metoda rada	11
3. Kontekst.....	13
3.1. Geografsko-upravni okvir.....	13
3.2. Ružica grad i Stari grad	16
3.3. Povijest Orahovice	17
3.3.1. Vrijeme vladavine kralja Žigmunda	20
3.3.2. Nikola i Lovro Iločki	22
4. Kurija u Orahovici.....	26
4.1. Povijest istraživanja.....	26
4.2. Opis kurije	28
4.2.1. Stanje prije arheoloških istraživanja	28
4.2.2. Arheološka istraživanja 2017. godine.....	32
4.2.3. Arheološka istraživanja 2019. godine.....	33
5. Pokretni nalazi	36
5.1. Kućna keramika.....	36
5.1.1. Stolna keramika	36
5.1.2. Kuhinjska keramika	43
5.2. Tehnička keramika	47
5.2.1. Pećnjaci	47
5.3. Arhitektonski elementi	51
5.4. Metalni nalazi.....	51
5.4.1. Novac.....	51
6. Rezidencijalni kompleksi u srednjovjekovnoj Ugarskoj	53
6.1. Povijest istraživanja.....	53
6.2. Terminologija	54
6.3. Metodologija proučavanja plemićkih rezidencija.....	59
6.4. Postanak kurija	62
6.5. Razvoj i funkcija kurija.....	64
7. Analogije	68
7.1. Vrste plemićkih rezidencija u Ugarskoj.....	68
7.2. Ilok.....	68
7.3. Várpalota	70
7.4. Kislána	74
7.5. Geografska i funkcionalna raširenost troprostornih plemićkih rezidencija	78

8. Rasprava	84
9. Zaključak	92
10. Popis literature	93
11. Table (izradila: Jelena Maslač)	109

Popis slika

Slika 1 Kurija u Orahovici tijekom arheoloških istraživanja 2019. godine. Fotografija: Marin Emić.....	27
Slika 2 Konzola kamina (Zec 2007, 121.).....	29
Slika 3 Tlocrt vidljivih istraženih struktura nakon istraživanja 2019. godine. Izradila: Valerija Gligora.	31
Slika 4 Isječak crteža situacijskog plana područja istraženog 2017. godine. Autor crteža: Eva Buća (Janeš 2017).	33
Slika 5 Isječak nacрта pogleda na južno lice zida SJ 021. Izradila: Valerija Gligora.	34
Slika 6 Ortomozaik istražene površine 2019. godine. Izradila: Valerija Gligora.	35
Slika 7 Ulomci čaše T.3, 1. Fotografija: Marin Emić.	36
Slika 8 Ulomci posude T.3, 2. Fotografija: Marin Emić.	37
Slika 9 Ulomci posude T.3, 3. Fotografija: Marin Emić.	37
Slika 10 Ulomci čaše na nozi T.3, 4. Fotografija: Marin Emić.....	38
Slika 14 Ulomak oboda posude T.3, 8. Fotografija: Marin Emić.	39
Slika 11 Ulomak oboda posude T.3, 6. Fotografija: Marin Emić.	39
Slika 12 Ulomak oboda posude T.3, 5. Fotografija: Marin Emić.	39
Slika 13 Ulomak oboda posude T.3, 7. Fotografija: Marin Emić.	39
Slika 15 Ulomci boce sa sačuvanim vratom T.3, 9. Fotografija: Marin Emić.	40
Slika 16 Dno zelene glazirane čaše T.3, 10. Fotografija: Marin Emić.	41
Slika 17 Dva ulomka s ukrasom slikanog mrežastog motiva. Fotografija: Marin Emić. Fotografija: Marin Emić.	41
Slika 19 Prednja strana glaziranog tanjura ili zdjele. Fotografija: Marin Emić.....	42
Slika 18 Stražnja strana glaziranog tanjura ili zdjele. Fotografija: Marin Emić.	42
Slika 20 Dva ulomka pećnjaka s oker-smeđe glaziranom reljefnom dekoracijom dna. Fotografija: Marin Emić.	47
Slika 21 Tri ulomka pećnjaka ukrašeni rozetama. Fotografija: Marin Emić.	48
Slika 22 Ulomak pećnjaka kruništa peći. Fotografija: Marin Emić.	49
Slika 23 Ulomak perforiranog pećnjaka. Fotografija: Marin Emić.	49
Slika 24 Dva ulomka ukrašena vegetabilnom dekoracijom i viticama. Na ulomku lijevo vidljiv motiv grozda. Fotografija: Marin Emić.....	49
Slika 25 Ulomak pećnjaka ukrašenog dvoglavim orlom. Fotografija: Marin Emić.....	50
Slika 26 Avers novca PN 1, snimio: J. Škudar (Janeš 2019, 28.)	52
Slika 27 Avers i revers novca PN 9. Fotografija: Luka Štefan.	52
Slika 28 Avers i revers novca PN 6. Fotografija: Luka Štefan.	52

Slika 29 Avers i revers novca PN 1. Fotografija: Luka Štefan.	52
Slika 30 Tlocrt prizemlja palasa iločkih (Horvat 2002, 202.)	69
Slika 31 Stanje u Várpaloti u trećoj četvrtini 15. stoljeća. Plavom bojom označena je gradnja iz druge polovice 14. stoljeća (Nagy 2015, 70.)	71
Slika 32 Tlocrt kompleksa u Kisdáni (Virágos 2006, 41.)	74
Slika 33 Faza 4/a kompleksa u Kisdáni (Virágos 2006, 42.)	74
Slika 34 Ružica grad u pozadini te kurija u njezinom podnožju (Szabo 1915, 101.)	76
Slika 35 Tlocrt podruma (lijevo) i prizemlja (desno) sjeverne palače u Nyírbátoru (Virágos 2006, 70.)	77
Slika 36 Tlocrt kurije u Alsóörsu na Balatonu (Koppány 1993, 73.)	78
Slika 37 Prizemlje objekta u Šimonovanyu (Menclová 1973, 429.)	78
Slika 38 Prizemlje zgrade u Libáňi (Menclová 1973, 430.)	79
Slika 39 Prva faza gradnje kurije u Suitiai (Schulman, Manninen, Luhtala, Kemeli 2008, 24.)	79
Slika 40 Tlocrt Magna Curie (Gergely 2015, 2.)	80
Slika 41 Idealna rekonstrukcija prizemlja utvrđene kuće na lokalitetu Osijek Vojakovački – Mihalj (Tkalčec 2019, 160.)	80
Slika 42 Romanička faza kompleksa u Týnecu (Hejna 1977, 77.)	82
Slika 44 Zid jugozapadno od kurije. Izradila: Valerija Gligora.	91
Slika 45 Tragovi struktura u jarku jugozapadno od kurije. Izradila: Valerija Gligora.	91
Slika 43 Tlocrt vidljivih i istraženih struktura nakon arheoloških istraživanja 2020. godine. Izradila: Valerija Gligora.	91

1. Uvod

U ovome radu nastojat će se na interdisciplinarni način obraditi jedan rijedak i poseban spomenik hrvatske srednjovjekovne baštine. Kuriya u Orahovici rezidencijalni je kompleks udaljen 700 metara zračne linije od Ružice grada. Svojim pristupačnim položajem služila je za udobnije stanovanje, a vjerojatno je igrala i svrhu gospodarskog središta. Zasad odrađene tri kampanje istraživanja pokazale su izniman značaj ovoga kompleksa. Nažalost, pri samom početku istraživanja ovog tipa rezidencije nailazi se na nedostatak spoznaja i istraživanja u hrvatskoj literaturi, zbog čega se bilo potrebno okrenuti rezultatima arheologija država koje su u kasnom srednjem vijeku bile dio Ugarskog kraljevstva. Proučavanjem radova mađarske, češke, slovačke pa i rumunjske literature dolazi se do spoznaje da je kuriya u Orahovici pripadala široj grupi plemićkih rezidencija koje su na ostalim područjima srednjovjekovnog Ugarskog kraljevstva puno bolje istražene. Ovaj rad će biti pokušaj sumiranja znanja velikog broja radova te stavljanja kurije u Orahovici u dobivene okvire kako bi se dobila ispravna valorizacija ovog, u kontinentalnoj Hrvatskoj zasad jedinstvenog, spomenika kasnosrednjovjekovne kulturne baštine. Pokretni nalazi dobiveni istraživačkim kampanjama 2017. i 2019. godine samo su maleni dio materijala kojega ovaj lokalitet ima perspektivu pružiti. U tom pogledu značajna je i činjenica da su tek 2020. godine krenula istraživanja unutar glavne zgrade kurije, gdje bi se moglo očekivati veći broj značajnih i posebnih nalaza. Istraživanjem ovog tipa plemićke rezidencije na širem području nekadašnjeg Ugarskog kraljevstva kao i obradom dostupnih pokretnih nalaza nastojat će se uspostaviti metodologiju koja će stvoriti kvalitetnu podlogu boljeg shvaćanja kurije u Orahovici te plodno tlo za daljnja istraživanja.

2. Cilj i metoda rada

Arheologija i historija spadaju u povijesne znanosti te imaju isti predmet proučavanja: „*ljudska društva i njihov povijesni razvoj u svim vidovima, od politike preko gospodarstva, kulture do svakodnevice, mentaliteta itd.*“.¹ Zbog toga je važno prilikom istraživanja arheoloških lokaliteta, osobito onih iz kasnosrednjovjekovnog razdoblja, gdje historiografija i dalje prednjači arheologiji, maksimalno upotrijebiti historijske dosege u interpretaciji rezultata arheoloških istraživanja. Iz tog razloga, u ovom će se radu prvo postaviti povijesni kontekst. Brojne su velike ličnosti kasnosrednjovjekovne hrvatske povijesti imale vlast nad orahovičkim posjedom na kojemu se nalazila kurija. Nastojat će se prikazati njihovu moć i utjecaj kako bi se istaknute pojedince moglo izdvojiti kao potencijalne graditelje kurije u Orahovici. Iz tog razloga važno je i proučiti te shvatiti razdoblje vladavine kralja Žigmunda, u kojemu dolazi do velikih promjena, koje će omogućiti uspon obitelji Iločki i njezinog najistaknutijeg člana Nikole, kojemu se gotovo sigurno može pripisati druga faza gradnje kurije u Orahovici. Razdoblje njegove vlasti nad posjedom kao i razdoblje njegovog sina Lovre, vremenski su periodi u kojima će kurija kao kompleks dobiti svoj konačan, još neotkriveni, izgled.

Nadalje će se ukratko, ali dovoljno detaljno, prikazati povijest istraživanja i stanje kurije prije arheoloških istraživanja 2017. godine. Iznošenjem arhitektonskih rezultata istraživanja 2017. i 2019. godine dobit će se cjelokupna slika stanja kurije te njezine specifičnosti u okviru dosadašnje istraženosti kasnosrednjovjekovne baštine Slavonije. S obzirom na to da je obrada rezultata istraživanja 2020. godine tijekom pisanja ovoga rada još bila u tijeku, u raspravi će se koristiti samo novootkrivena arhitektura kao važna informacija za proučavanje kurije u širem kontekstu razvoja rezidencijalno-gospodarskih kompleksa kasnosrednjovjekovne Ugarske. Iz materijala dobivenog istraživanjima 2017. i 2019. godine navest će se spoznaje o pojedinim arhitektonskim elementima, novcu, jednostavnim pećnjacima te će se izdvojiti pojedini ulomci pećnjaka i ukrasa. Zbog općenite velike sličnosti i iznimno male tipološke osjetljivosti većine ulomaka oboda kasnosrednjovjekovne kuhinjske keramike odlučeno je fokus istraživanja staviti na teoretski dio, koji, za razliku od velikog broja objavljenog kasnosrednjovjekovnog materijala, u kontekstu ovog lokaliteta predstavlja nužan i iznimno koristan način pristupa zasad neistraženom tipu kasnosrednjovjekovnih plemićkih rezidencija u Hrvatskoj. Zbog toga je po pitanju kuhinjske keramike odlučeno ustanoviti tipove za pronalaženje analogija koje će

¹ Grgin, Borislav, Odnos historije i arheologije u istraživanju povijesti Hrvatske i Slavonije u razvijenom i kasnom srednjem vijeku, u: *Spomenica Josipa Adamčeka*, ur: Drago Rokсандić, Damir Agičić, Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Odsjek za povijest, 2009, 481.

pružiti relativne datacije materijalu iz kurije u Orahovici. S obzirom na relativno veću važnost i specifičnost stolne keramike, koja je ujedno u mogućnosti i pružiti važnije spoznaje, detaljno je obrađen svaki ulomak oboda i, kao u slučaju ulomaka oboda kuhinjske keramike, pokušalo se pronaći analogije na velikom broju kasnosrednjovjekovnih lokaliteta.

Dolaskom do temeljnog teoretskog dijela rada nastojat će se iznijeti općenita saznanja o rezidencijalnim kompleksima u srednjovjekovnoj Ugarskoj. Naglasit će se zamršenost srednjovjekovne terminologije koja osobito dolazi do izražaja prilikom istraživanja kurija te će se iznijeti suvremena metodologija proučavanja plemićkih rezidencija. U zahtjevnom istraživanju dosega arheologije u državama koje je pokrivalo nekadašnje Ugarsko kraljevstvo, nastojat će se sumirati znanje o tome kako su nastajale kurije, što su predstavljale u određeno razdoblje te kako se njihova funkcija, oblik i značaj mijenjao kroz razne povijesne mijene koje su zahvatile kasnosrednjovjekovno društvo. Navest će se analogije i naglasiti u kojem su pogledu one važne za razumijevanje situacije kurije u Orahovici, ali će se prikazati i geografska i funkcionalna raširenost rezidencijalno-gospodarskih kompleksa te troprostornog plana u izgradnji plemićkih rezidencija. Po tom pitanju će se, uz shvaćanje skromnosti saznanja koje jedan rad ovakvog opsega može prikupiti, pokušati okvirno približiti kuriju u Orahovici određenom tipu kasnosrednjovjekovnih rezidencijalno-gospodarskih kompleksa.

Na kraju će se u raspravi ponuditi misli, shvaćanja te rezultati koji su proizašli iz ovog istraživanja. Želja je ponajprije ovakvim interdisciplinarnim pristupom i istraživanjem svih aspekata jednog lokaliteta postaviti temelje i polazne točke za daljnje istraživanje kurije u Orahovici, ali i ostalih pripadnika ove vrste arheološke baštine koji leže skriveni i rasuti po Slavoniji uglavnom izvan znanstvenog interesa.

3. Kontekst

3.1. Geografsko-upravni okvir

Povijest orahovičkog područja usko je vezana uz planinu Papuk i njezin istočni nastavak Krndiju. Riječ je o zemljopisnom području koje u srednjem vijeku nije tvorilo nikakvu zaokruženu upravnu ili društveno-organizacijsku cjelinu već je, zbog svojih prirodnih odlika, razgraničavalo takve cjeline.² Tako je tvorilo granicu Požeške i Križevačke županije te dobrim dijelom Pečuške i Zagrebačke biskupije.³ Orahovički posjed i grad nalazili su se u Križevačkoj županiji te su bili dio Požeškog arhidakonata, koji se preko Krndije iznimno protezao do Orahovice.⁴ Križevačka županija je u kasnome srednjem vijeku bila najnaseljenije i najurbaniziranije područje u čitavoj Ugarskoj Kraljevini.⁵ Njezinoj važnosti dodatno svjedoči činjenica da se pred kraj srednjega vijeka težište banske časti sve više pomicalo na Zagrebačku i Križevačku županiju.⁶ Sama planina Papuk, sa svojim istočnim nastavkom Krndijom, imala je u prošlosti izrazito graničnu ulogu. Ona je, kao što tvori granicu međurječja Drave i Save,

² Andrić, Stanko, Podgorje Papuka i Krndije u srednjem vijeku: prilozi za lokalnu povijest (I. dio), *Scrinia Slavonica: Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest*, vol. 8 no. 1, 2008, 55-56. Dalje u tekstu: Andrić 2008.

³ Andrić 2008, 55-56.

⁴ Andrić 2008, 58; Szabo, Gjuro, Orahovičke gradine, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, vol. 13 no. 1, 1914, 100. Dalje u tekstu: Szabo 1914.; Za pripadnost Križevačkoj županiji: Radić, Mladen, Zvonko Bojčić, *Srednjovjekovni grad Ružica*, Osijek: Muzej Slavonije, 2004, 12. Dalje u tekstu: Radić Bojčić 2004; S druge strane, Mladen Radić i Zvonko Bojčić donose kartu Györgya Györffyja koja Orahovicu stavlja u Baranjsku županiju (Radić, Bojčić 2004, 10). Također, Stanko Andrić navodi da se ovostrani ili „cisdravski“ dio Baranjske županije pružao na jug, „obuhvaćajući Orahovicu i Našice s njihovim okolicama (...)“ (Andrić, Stanko, *Srednjovjekovna plemićka obitelj Hercega Sečujskih, Godišnjak Ogranka Matice hrvatske Beli Manastir 1*, 2004, 43). U drugome radu navodi da su Osuvak, Našice i Orahovica u *do* Arpadovića pripadale Baranjskoj županiji (Andrić 2008, 59). Nadalje, Andrić naglašava da su na Papuku i Krndiji granice između Požeške županije na jugu te Križevačke i Baranjske na sjeveru (Andrić 2008, 58). Stoga, nije čudno ako se orahovički posjed nekad nalazio u jednoj, a poslije u drugoj županiji. U recentnom radu Stanko Andrić je naglasio da se istočna međa Kraljevine Slavonije u 14. stoljeću „ustalila na Psunju, Papuku i crti Orahovica – Donji Miholjac“ (Andrić, Stanko, *Sjeveroistočna Hrvatska, u: Vrijeme sazrijevanja, vrijeme razaranja – Hrvatske zemlje u kasnome srednjem vijeku*, ur: Marija Karbić, Zagreb: Matica hrvatska, 2019, 279). Konačna potvrda činjenici da se u kasnom srednjem vijeku Orahovica nalazila u Križevačkoj županiji navod je Tamas Pálosfalvi koji ju tako svrstava u svom radu u kojemu je detaljno proučio plemstvo kasnosrednjovjekovne Križevačke županije (Pálosfalvi, Tamas, *The noble elite in the country of Körös (Križevci) 1400-1526*, Monumenta hungariae historica. Dissertationes, Budimpešta: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2014, 370. Dalje u tekstu: Pálosfalvi 2014). Sve u svemu, povijesno je zanimljiva granična pozicija orahovičkih posjeda na razmeđima županija.

⁵ Varga, Szabolcs, Pozadina utemeljenja voćinskog franjevačkog samostana, u: *Voćin: crkva i svetište. Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa, Požega – Voćin, 9. i 10. prosinca 2011.*, ur: Ivica Žuljević, Požega: Biskupski ordinarijat, 2013, 53. Dalje u tekstu: Varga 2011.

⁶ Grgin, Borislav, Hrvatski i slavonski banovi za vladavine Korvina i Jagelovića, u: *Prekretnice u suživotu Hrvata i Mađara – Ustanove, društvo, gospodarstvo i kultura*, ur: Pál Fodor, Dinko Šokčević, Budimpešta: Institut za povijesne znanosti Istraživačkog centra za humanističke znanosti Mađarske akademije znanosti & Hrvatski institut za povijest, 2015, 215. Dalje u tekstu: Grgin 2015.

u znatnoj mjeri odvajala živote ljudi na svojoj sjevernoj strani od onih na južnoj.⁷ Granična uloga Papuka i Krndije može se iščitati iz različitih imena kojima se gorje nazivalo u srednjem i ranom novom vijeku. Tako su, primjerice, žitelji Požeške kotline gorje koje ih okružuje obično nazivali *Sljeme*.⁸ U službenom dokumentu Pečuškog kaptola 1294. godine naziva se „gorje ili planina koje se zovu *Pozsegahavasa*.“⁹ U dva stoljeća turske prisutnosti presudnom se ipak pokazala požeška perspektiva. Tada se za gorski niz Papuka i Krndije, i s južne i sa sjeverne strane, uglavnom koristio naziv Orahovička planina ili planina Orahovica.¹⁰ Iako je kadiluk Orahovica pripadao Požeškom Sandžaku, u osmanlijskim izvorima postoje i naznake stvaranja posebnog sandžaka Orahovica.¹¹ No, zbog pojedinih nejasnoća nije jasno radi li se o začecima podravnog sandžaka ili je posrijedi tek drugo ime Požeškog sandžaka. Ako je riječ o potonjem, naziv bi mogao sugerirati izmijenjeno središta sandžaka u određenom trenutku.¹²

Poznavanje Papuka, za shvaćanje orahovačke povijesti, pa samim time i za našu temu, od velike je važnosti. Prirodu ljudske prisutnosti na ovome području ponajviše je odredila činjenica da se nalazi na obroncima najvećeg prirodnog masiva u kontinentalnoj Hrvatskoj. Srodan primjer orahovičkom je našički, koji je za svoj položaj odabrao sjeverne padine Krndije duž važnih prometnica. Tako su na širem našičkom području jasno vidljive tri komunikacije prema jugu, tj. prema Požeškoj kotlini.¹³ Na jednu od njih smjestio se i srednjovjekovni Bedemgrad. Uz njega je išla rimska cesta, od Požege (*Incerum*), uz Našice (*Straviana*) do Osijeka (*Mursa*), koja je bila korištena i u srednjem vijeku.¹⁴ Još jedan primjer srednjovjekovna je utvrda Nevna u današnjem selu Levanjska Varoš. Nevna se nalazi na prometnom pravcu što je još od antičkih vremena povezivao Požegu i Požešku kotlinu s Đakovštinom, istočnom Slavonijom i Srijemom.¹⁵ Danas se i Ružica grad i Stari grad (o kojima će kasnije biti

⁷ Andrić 2008, 57-58.

⁸ Andrić 2008, 58.

⁹ Andrić 2008, 58.

¹⁰ Andrić 2008, 58; vidi primjer: Smičiklas, Tade, *Dvjestogodišnjica oslobodjenja Slavonije, drugi dio: Spomenici o Slavoniji u XVII. vijeku (1640.-1702.)*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1891, 272. Dalje u tekstu: Smičiklas 1891.

¹¹ Andrić 2008, 63.

¹² Andrić 2008, 63.

¹³ Marković, Zorko, Danimirka Podunavac, Katarina Botić, Hrvoje Kalafatić, Kornelija Minichreiter, *Čovjek u prostoru i prostor kroz vrijeme – Odnos čovjeka i prostora u svjetlu istraživanja našičkog kraja*, Institut za arheologiju, 2016, 3. Dalje u tekstu: Marković, Podunavac, Botić, Kalafatić, Minichreiter 2016.

¹⁴ Marković, Podunavac, Botić, Kalafatić, Minichreiter 2016, 14.

¹⁵ Seletković, Petar, *Plemićki posjed Nevna u srednjem vijeku, Scrinia Slavonica: Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest*, vol. 18 no. 1, 2018, 31-32. Dalje u tekstu: Seletković 2018. U razdoblju između 1405. i 1410. godine kralj Žigmund je vrlo često boravio u Slavoniji. Datacija izdanih povelja pokazuje kako se, među ostalim važnim slavonskim središtima, nalazio i u Nevni. Ta činjenica svjedoči o važnosti ove utvrde, ali i o njezinim mogućnostima da prihvati kralja i svo popratno ljudstvo (Andrić 2019, 258.)

spomena), utvrde orahovičkog područja, nalaze po strani od glavne cestovne komunikacije, koja preko Krndije povezuje Orahovicu i Kutjevo.¹⁶ No, kao što je to u slučaju Bedemgrada i Nevne, srednjovjekovna cesta, koja je prolazila razmeđu Krndije i Papuka, nalazila se puno bliže Ružici i Starom gradu.¹⁷ Naime, starija cesta, koja je najvjerojatnije bila glavna i u srednjem vijeku, vidljiva na habsburškoj vojnoj karti iz 1782. godine, prolazila je zapadno od potoka Vođenice, ispod Ružice-grada te dalje pokraj Starog grada i preko vrha Kapavca (792 m) na drugu stranu Krndije.¹⁸ Analizirana situacija pokazuje kako su Bedemgrad, Nevna, orahovičke utvrde, kao i brojne druge utvrde, vršile nadzornu ulogu nad putevima planine Papuk i njezinih nastavaka. Osim što pokazuju sličnosti u pogledu prirode njihova položaja, gradnja utvrda u Orahovici i one u Bedemgradu zasigurno dijeli i neke vremenske sličnosti. Neke od njihovih početnih faza vjerojatno se može pripisati prostorno širokom procesu utvrđivanja, koji započinje sredinom 13. st.¹⁹

Još jedna prostorna odrednica orahovičkih spomenika je i potok Orahovica, koji pripada donjem toku Vučice. Danas nosi nazive i Orahovička rijeka te Velika rijeka. Između dva manja pritoka Orahovice, koji se u novom vijeku zovu Ercegovac i Vođenica, smjestio se i Ružica grad.²⁰ Orahovica nastaje spajanjem više manjih vodotoka koji izvire zapadno od vrha Kapavca.²¹ Kao što je bio čest slučaj s naseljima, ime Orahovica prvotno je bilo ime potoka, a u nekom se trenutku ono prenijelo na središte prostranog vlastelinstva.²² U srednjem vijeku

¹⁶ Radić, Bojčić 2004, 8.

¹⁷ Szabo 1914, 100; U tom pogledu treba naglasiti da je srednjovjekovna cesta koja je prolazila kraj Ružice grada bila glavni transverzalni put između Save i Drave (Radić, Mladen, *Povijest velikaškog roda Iločkih u svijetlu arheoloških istraživanja s osobitim osvrtom na Ružicu-grad i Ilok*, Doktorski rad, Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, 2014, 72. Dalje u tekstu: Radić 2014).

¹⁸ Andrić 2008, 80; Radić, Bojčić 2004, 8.

¹⁹ Marković, Podunavac, Botić, Kalafatić, Minichreiter 2016, 14.

²⁰ Radić, Bojčić 2004, 7.

²¹ Radić, Bojčić 2004, 7.

²² Andrić 2008, 81; Radić, Bojčić 2004, 7-8.

ime naselja glasilo je *Raholca*, *Raholcza*, *Rachowcha*, *Rahovca*, *Rahonca*, *Rahoca*, te brojne druge verzije – krnje inačice imenice Rahovica.²³ Književni oblik imena je Orahovica.²⁴

3.2. Ružica grad i Stari grad

Spomenički kompleks srednjovjekovnog grada Ružice, u koji pripada i kurija ispod nje, sa svojim prirodnim okruženjem predstavlja jedinstvenu spomeničku cjelinu u Hrvatskoj.²⁵ Dva i pol kilometra jugozapadno od grada Orahovice, koji se nalazi na području srednjovjekovnog trgovišta Orahovica, nalazi se Ružica, koja pripada u red najvećih srednjovjekovnih gradova u Hrvatskoj.²⁶ U sklopu Ružice nalazi se i prostorno najveća gradska kapela.²⁷ Ružica zauzima hrbat visine 378 metara nadmorske visine te se nalazi između sjevernih obronaka Papuka i Krndije. Gjuro Szabo prije stotinjak godina je naglasio da, upita li tko što je zapravo Ružica, „ne može mu se to jednom rječju kazati.“²⁸ On smatra da Ružica nije grad (*Burg*), nije ni dvor (*Schloss*), a nije ni tvrđa (*Festung*) – „već je zapravo sve troje skupa.“²⁹ U znanosti se uglavnom koriste termini utvrda i grad pri čemu se autori često u svojim radovima referiraju na problem bližeg određenja.³⁰

Još jedan srednjovjekovni spomenik orahovičkog kraja je i utvrda koja je u novom vijeku poznata kao Stari grad.³¹ Szabo navodi da tlocrt trošnih zidova pokazuje podjelu grada

²³ Andrić 2008, 81; Radić, Bojčić 2004, 7; Godine 1722. pronalazi se naziv *Orahoviza* (Karaman, Igor, Historijat slavonskih vlastelinstava do sredine 18. stoljeća („Slavonski katastar“ P.I. Passardyja), *Arhivski vjesnik*, vol. 16 no. 1, 1973, 130). Godinu dana kasnije, u zadnjim fazama postojanja Orahovičkog okruga, u komorskom popisu Našičkog okruga iz 1723. godine, on nosi naziv *districtus Orahovicensis* (Vrbanus, Milan, Komorski popis Našičkog okruga iz 1723. godine, *Scrinia Slavonica : Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest*, vol. 18 no. 1, 2018, 516). Uz njega u 18. i 19. stoljeću zabilježen je i jednostavniji govorni oblik – *Orovica*. Izvedenice imenice orah vrlo su česti toponimi. U Požeškoj županiji bilo je više mjesta s takvim imenom, od kojih se jedno danas zove Oriovac (Andrić 2008, 81). Godine 1401. saznaje se za *Rohovczvagy Orihovcz* u Požeškoj županiji koji ne odgovara položaju današnje Orahovice (Szabo 1914, 100). U posjedu ranije spomenute utvrde Nevna također se nalazi naselje imena sličnog Orahovici. Ono se 1422. godine zove *Orehowcz*, 1428. *Oreholcz*, a 1474. *Orehawacz*. Još 1579. godine spominje se u Popisu sandžaka Požega selo Orahovac u nahiji Nivna, negdje između današnjih sela Majar i Musić, koje danas ne postoji (Seletković 2018, 55).

²⁴ Andrić 2008, 81; Gjuro Szabo je smatrao da se ime Orahovica ne treba dovoditi u vezi s orahom već da je, kao i sam naziv Ružice, „nastalo bez sumnje krivom narodnom etimologijom“ (Szabo 1914, 94). Stanko Andrić smatra da je u slučaju Orahovice Szabo u krivu, ali da ime Ružica-grada vjerojatno zaista je proizvod „pučke etimologije.“ (Andrić 2008, 81.)

²⁵ Radić, Bojčić 2004, 5.

²⁶ Radić, Bojčić 2004, 7.

²⁷ Horvat, Zorislav, Kapele u burgovima 13.-15. stoljeća u kontinentalnoj Hrvatskoj, *Prostor : znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam*, vol. 7 no. 2 (18), 1999, 193.

²⁸ Szabo 1914, 95.

²⁹ Szabo 1914, 95.

³⁰ Radić, Bojčić 2004, 7.

³¹ Radić, Bojčić 2004, 8.

u četiri dijela te da su graditelji iskoristili pećine za temelje zidova.³² Stari grad se nalazi južnije na Krndiji, oko 2 kilometra od Ružice-grada te je izgrađen na znatno većoj nadmorskoj visini – oko 700 metara n/m.³³ Szabo je naglasio da ostaci Staroga grada ukazuju na to da on svojom duljinom premašuje i samu Ružicu te da je stariji od nje, odnosno da je „očito predšasnik kasnijega grada Ružice.“³⁴ Stoga, smatrao je da je Stari grad nastao negdje oko početka 15. stoljeća, a da je Ružica morala nastati znatno kasnije.³⁵ S obzirom na to da su istraživanja pokazala da je srednjovjekovni grad Ružica nastao krajem 14. i početkom 15. stoljeća, ovako kasna datacija za Stari grad vjerojatno nije ispravna.³⁶

3.3. Povijest Orahovice

Prvi poznati vlasnik Orahovice i obližnje Jošave bio je velikaš Pot ili Poth od roda Győr, koji je od 1209. do 1212. godine obnašao službu palatina.³⁷ On je oko 1228. godine, prilikom udaje svojih kćeri za Pavla od rode Geregye i Stjepana Csákova od roda Csák, predao ta dva posjeda kao djevojačku četvrtinu.³⁸ Godine 1281. Orahovica se nalazi u posjedu Pavlova sina po imenu Acho.³⁹ Prvi spomen grada i posjeda te njihovih vlasnika nalazi se u ispravi kralja Andrije II. iz 1228. godine, u kojemu se spominju zemlje „*nobilium de Raholcha*“, koje se nalaze uz zapadnu među posjeda *Osuva*.⁴⁰ Veličini vlastelinstva Orahovica svjedoči i

³² Szabo, Gjuro, *Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb: Matica hrvatska, 1920, 136.

³³ Radić, Bojčić 2004, 8.

³⁴ Szabo 1914, 99.

³⁵ Szabo 1914, 100.

³⁶ Radić, Bojčić 2004, 5; Zorislav Horvat smatra da je palas burga Ružice građen sredinom 15. stoljeća (Horvat, Zorislav, *Analiza srednjovjekovne faze gradnje dvorca Odescalchi, nekadašnjeg palasa Nikole Iločkog, kralja Bosne, Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*, vol. 19, 2002, 207. Dalje u tekstu: Horvat 2002.), odnosno gradili su ga i nadograđivali knezovi Iločki tijekom 15. i početkom 16. stoljeća (Horvat, Zorislav, *Burgologija – Srednjovjekovni utvrđeni gradovi kontinentalne Hrvatske*, Zagreb: UPI-2M PLUS, Sveučilište u Zagrebu, Arhitektonski fakultet, 2014, 153. Dalje u tekstu: Horvat 2014). S druge strane, Ive Mažuran smatra da su Lovre Slaven i njegov sin Nikola Kont vrlo vjerojatno „*tvorci golemoga dvorskog zdanja opasanog zaštitnim zidovima zvanog tvrđava (castrum) Orahovica*“ (Mažuran, Ive, *Orahovica – Srednjovjekovna tvrđava, utvrđeni dvor, trgovište i grad*, Orahovica: Ogranak Matice hrvatske, 2008, 15. Dalje u tekstu: Mažuran 2008). Zbog neistraženosti Starog grada kod Orahovice, malo se autora u svojim radovima upušta u nagađanje oko vremena izgradnje. Zorislav Horvat u članku iz 2008. godine, prilikom spomena nekih burgova iz 12. i 13. stoljeća navodi da se u starije burgove vjerojatno mogu pribrojiti i neki zidani burgovi „*karakteristična izduljenog tlocrta kao npr. (...) Orahovica iznad Ružice (...)*“ (Horvat, Zorislav, *Pozicije burgova tijekom 13.-15. stoljeća, Prostor : znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam*, vol. 16 no. 1 (35), 2008, 35). U svome djelu *Burgologija Stari grad kod Ružice* ubraja u gorske burgove izduljenog (longitudinalnog) položaja. Ne nudi dataciju za pojedini burg nego općenito navodi da su u 13. i početkom 14. stoljeća u gorovitim krajevima vrlo česti longitudinalni položaji burgova (Horvat 2014, 42). Stanko Andrić navodi da je posve sigurno da je Ugrin od roda Csák (druga polovica 13. st.) „*posjedovao i Orahovicu te je vrlo vjerojatno bio prvi graditelj utvrde i na tom svojem posjedu*“ (Andrić 2008, 83).

³⁷ Radić, Bojčić 2004, 8.

³⁸ Radić, Bojčić 2004, 8.

³⁹ Radić, Bojčić 2004, 8-9.

⁴⁰ Radić, Bojčić 2004, 9.

činjenica da je uz eponimsko naselje status trgovišta imala i Jošava, koja je kroz većinu srednjeg vijeka bila dio ovog vlastelinstva.⁴¹ Na istoku se još nalaze vlastelinstva Motičina i Našice.⁴² Nažalost, položaj važnog srednjovjekovnog naselja *Osuvač*, po kojemu je cijeli arhidakonat dobio ime, još uvijek se ne može sa sigurnošću utvrditi. Većina ga istraživača smješta u širu okolicu današnjeg Donjeg Miholjca.⁴³ Još su dva spomena od kojih se po jednome zemlje plemića od *Raholce* nalaze kod vode Rezne (utječe u Klokočevac Karašicu), a prema drugome te se zemlje nalaze kod rijeke *Lokauech* (današnji Donji Lukac), u blizini granice posjeda *Osuvač* s Motičinom.⁴⁴ Iz ovoga se može zaključiti da su se posjedi plemića od *Raholce* protezali od desne obale Drave do obronaka Papuka. Zapadnu granicu može se pretpostaviti na rijeci Voćinki, na čijoj se lijevoj obali nalazila Novačka župa.⁴⁵ Na ovoj ispravi temelji se teza o postojanju utvrđenog grada još u 13. stoljeću.⁴⁶ U njoj se spominje i „*via magna de Raholcha ad Ozyag*“, što bi značilo da je postojao grad smješten nad važnom transverzalnom prometnicom od Požege preko Kutjeva prema *Osuvcu*.⁴⁷ Ta cesta povezivala je glavne prometnice uz Savu i Dravu.⁴⁸ Godine 1258., Potov je mlađi rođak Konrad od Ovara pokušao zadobiti natrag posjede Jošavu i Orahovicu, ali ih je kralj presudom ostavio već spomenutim ženama Pavla i Stjepana, koje su ih dotad već 30 godina mirno posjedovale kao svoju četvrtinu.⁴⁹

U prvoj polovici 14. stoljeća, još prije nego što je Karlo općenito priznat „*izabranim i nasljednim kraljem i prirodnim gospodarom*“, u Kraljevstvu je vladalo nemirno razdoblje.⁵⁰

⁴¹ Andrić 2019, 280.

⁴² Bösendorfer, Josip, *Crtice iz slavanske povijesti s osobitim obzirom na prošlost županija: Križevačke, Virovitičke, Požeške, cisdravske Baranjske, Vukovske i Srijemske, te kr. i slob. Grada Osijeka u srednjem i novom vijeku*, Osijek: tiskom knjigo i kamenotiskare Julija Feiffera, 1910, 93. Dalje u tekstu: Bösendorfer 1910.

⁴³ Jukić, Vjekoslav, *Osuvač*: u potrazi za nestalim župama nestalog arhidakonata, u: *Zbornik Stjepan Gunjača i hrvatska srednjovjekovna povijesno-arheološka baština*, ur: Tomislav Šeparović, Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 2010, 405. Dalje u tekstu: Jukić 2010; Vjekoslav Jukić pretpostavlja da je toponim Janjevo, nedaleko od groblja na istoku grada, mjesto gdje bi se moglo pronaći izgubljeni *Osuvač* (Jukić 2010, 407.) Josip Bösendorfer također *Osuvač* smješta kraj „*današnje rudine Janjevci*“ gdje se nalazi polje koje je tada narod zvao *Osuvač* (Bösendorfer 1910, 95). Stanko Andrić lokaciju *Osuvcu* približno, ali nešto šire, određuje između Donjeg Miholjca i Svetog Đurađa (Andrić 2008, 59.)

⁴⁴ Radić, Bojčić 2004, 9.

⁴⁵ Radić, Bojčić 2014, 9; Važno je naglasiti promjenjivost granica i položaja određenih posjeda kroz duže vrijeme. Godine 1317. posjed *Willio* (Viljevo) blizu Drave nalazi se na teritoriju *Raholce* (Radić, Bojčić 2004, 10) dok se 1529. godine „*utvrda Orahovica s plemićkom kurijom (nalazi) na posjedu Viljevo u Križevačkoj županiji*“ (Andrić 2008, 93).

⁴⁶ Radić, Bojčić 2004, 9.

⁴⁷ Radić, Bojčić 2004, 9.

⁴⁸ Radić, Bojčić 2004, 9. Darovnica Bele IV. iz 1250. također spominje cestu koja prolazi kraj *Rachowche* prema Požeškoj kotlini (Radić, Bojčić 2004, 10).

⁴⁹ Radić, Bojčić 2004, 10.

⁵⁰ Šišić, Ferdo, *Povijest Hrvata: Pregled povijesti hrvatskog naroda 600.-1918.*, Split: Marjan tisak, 2004, 213. Dalje u tekstu: Šišić 2004.

Vladalo je svojevrsno razdoblje anarhije, u kojemu značajno raste važnost utvrda, čija je izgradnja opadanjem kraljeve moći značajno porasla.⁵¹ U tom nemirnom razdoblju i orahovički posjed, razvitkom nepoznatih događaja, završava u rukama magistra Ugrina.⁵² O tome svjedoči isprava iz 1317. godine, koja navodi da se posjed, šest godina nakon Ugrinove smrti, nalazi u rukama njegova sina, magistra Nikole.⁵³ Postoji mogućnost da je Ugrin, sin Pužev od plemena Csák, posjed *Raholtzu* dobio od kralja Karla Roberta jer je on u doba rasula središnje vlasti, na početku 14. st., bio jedan od glavnih oslonaca mladom kralju – bio je višestruki župan u razdoblju od 1301. do 1311. godine te glavni tavernik od 1307. do 1309. godine.⁵⁴ Orahovička utvrda (*castrum*) prvi se puta spominje 1321. godine i to u kraljevim rukama.⁵⁵ Dakle, tijekom prve polovice 14. stoljeća, grad je, a vjerojatno i posjed, u rukama kralja. Godine 1347. kralj Ludovik I. daje orahovičku utvrdu i njezine pripadnosti glavnom taverniku Lovri Totu („Slavenu“) i njegovim rođacima u zamjenu za tvrđavu Zrin.⁵⁶ Njegov sin Nikola Kont bio je daleko najznačajniji član svog roda u to doba i jedan od glavnih velikaša za vladavine kralja Ludovika I.⁵⁷ Obavljao je službe erdeljskog vojvode (1351.-1356.) i palatina (1356.-1367.) te je stekao imanja u Njitranskoj te Vespremskoj županiji, a 1364. godine i grad Ilok.⁵⁸ Te se godine obitelj razdijelila u dvije grane: orahovičku, koja je izumrla već oko 1430. i iločku, koja je izumrla 1524. godine.⁵⁹ Nikola Kont je na vrhuncu svoje političke moći bio na čelu sedam županija, uglavnom na zapadnim i sjevernim granicama kraljevstva (vaška, šopronjska, trenčinska, njitranska, sepeška, saroška te centralnije smještena, na granici s Erdeljem, biharska županija).⁶⁰

S vremenom je Orahovica uglavnom ostala u rukama rođaka, potomaka Lőkösa Jakobovog, bratića Nikole Konta. Lőkös je stoga bio stvarni začetnik posebne loze

⁵¹ Fügedi, Erik, *Castle and society in medieval Hungary (1000-1437)*, Studia historica academiae scientiarum hungaricae 187, Budimpešta: Akadémiai Kiadó, 1986, 65. i 73. Dalje u tekstu: Fügedi 1986.

⁵² Radić, Bojčić 2004, 11.

⁵³ Radić, Bojčić 2004, 11.

⁵⁴ Radić, Bojčić 2004, 11.

⁵⁵ Radić, Bojčić 2004, 12.

⁵⁶ Radić, Bojčić 2004, 12.

⁵⁷ Mažuran 2008, 14-15; Radić, Bojčić 2004, 13.

⁵⁸ Radić, Bojčić 2004, 13.

⁵⁹ Birin, Ante, Društvo: plemstvo (razvoj, raspored, brojnost, uloga), u: *Vrijeme sazrijevanja, vrijeme razaranja – Hrvatske zemlje u kasnome srednjem vijeku*, ur: Marija Karbić, Zagreb: Matica hrvatska, 2019, 44. Dalje u tekstu: Birin 2019.

⁶⁰ Andrić, Stanko, *Potonuli svijet – Rasprave o slavonskom i srijemskom srednjovjekovlju*, Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2001, 135. Dalje u tekstu: Andrić 2001; Za detaljan pregled titula vlasnika Orahovice od Lovre Tota pa sve do Lovre Iločkog vidi: Grófová, Mária, Hlohovec i rod Iločkih, *Scrinia slavonica: Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest*, vol. 11 no. 1, 2011, 34.

Orahovičkih.⁶¹ Godine 1403. Orahovički su bili optuženi za izdaju jer su se uz svoje srodnike Iločke te Voćinske, Veličke, Podvrške i brojne druge svrstali među pristaše protukralja Ladislava Napuljskog.⁶² Kralj Žigmund je Orahovičkima oduzeo Orahovicu i predao je hrvatskom i slavonskom banu Ladislavu Grđevačkom, ali ih je ubrzo pomilovao i vratio im oduzete posjede.⁶³ Slučaj Nikole Pekrya, koji je 1405. godine izgubio parnicu oko svojih imanja, ukazuje na to da je kaštelana u Orahovici postavljao član loze Nikole Konta, odnosno Iločkih, a ne neki od potomaka Lőkösa Orahovičkog.⁶⁴ Godine 1417. mačvanski banovi Ladislav i Emerik Iločki izdaju u Orahovici (*in Rohoncha*) listinu, a 5 godina kasnije udovica Ladislava Iločkog Ana, od poljskog roda Šćibora, premješta svog familijara Emerika Simonyija sa službe orahovičkog kaštelana, koju je dotad obavljao, na službu kaštelana u Hlohovcu (današnja Slovačka).⁶⁵ Orahovički je posjed dakle od 1347. godine u rukama potomaka Lovre Tota i njegove braće. No, vlast nad utvrdom pripada, čini se, samo jednoj njihovoj lozi – Lovrinu sinu Nikoli Kontu i njegovim potomcima, koji se u 15. stoljeću nazivaju Iločkima, po svom posjedu Iloku. S druge strane, potomci Lőkösa nosit će naslov „*de Rahoča*“.⁶⁶

3.3.1. Vrijeme vladavine kralja Žigmunda

Za shvaćanje razvoja Iločkih i velike moći Nikole Iločkog već po preuzimanju vlasti nad posjedima, nužno je proučiti okolnosti u kraljevstvu u vrijeme kralja Žigmunda i nakon njega. Nakon smrti Ludovika Anžuvince, koji za sobom nije ostavio muškog nasljednika, uslijedilo je razdoblje borbe za prijestolje. U borbu su se uključili mnogi, a nakon gotovo tri desetljeća neprekidnih razmirica, kao konačan pobjednik iz sukoba izašao je Žigmund Luksemburški.⁶⁷ Velikaškom pobunom protiv Ludovikove kćeri i nasljednice, kraljice Marije, kao i protiv njezina zaručnika i kasnijeg supruga i kralja Žigmunda Luksemburškog, označen je početak stoljetnog procesa oblikovanja velikaša kao nasljednog staleža.⁶⁸ Tome je pridonijela i činjenica da je Žigmund, kako bi ojačao svoj položaj, omogućio uspon nekih plemićkih rodova koji dotad u Ugarskoj i Hrvatskoj nisu imali utjecaja, ali se oslanjao i na neke

⁶¹ Radić, Bojčić 2004, 13.

⁶² Radić, Bojčić 2004, 13; Andrić 2019, 257; Nakon te pobune protiv kralja Žigmunda uslijedio je veliki val konfiskacija u kojemu je većina obitelji u Križevačkoj županiji snosila posljedice (Pálosfalvi 2014, 342).

⁶³ Radić, Bojčić 2004, 13.

⁶⁴ Radić, Bojčić 2004, 13.

⁶⁵ Radić, Bojčić 2004, 13; Andrić 2008, 88-89.

⁶⁶ Radić, Bojčić 2004, 13.

⁶⁷ Budak, Neven, Tomislav Raukar, *Hrvatska povijest srednjeg vijeka*, Zagreb: Školska knjiga, 2006, 275. Dalje u tekstu: Budak, Raukar, 2006.

⁶⁸ Birin 2019, 40.

stare rodove, poput knezova Frankapana.⁶⁹ U prvoj polovici 15. stoljeća, a naročito za vladavine kralja Žigmunda, dogodile su se značajne promjene u sastavu velikaške i druge krupne vlastele u donjem međurječju Drave i Save.⁷⁰

Žigmund je bio primoran u početnom razdoblju svoje vladavine zalagati i donirati posjede kako bi osigurao potporu plemstva.⁷¹ Kasnije se, kroz svoju dugu vladavinu, uvjerio u stabilan pritok, za njegove velike političke i vojne zahvate prijeko potrebne, velike količine novca.⁷² Osim što je povremeno vladala kraljevstvom, uglavnom uz pomoć palatina Nikole Gorjanskog i ostrogonskog nadbiskupa Ivana od Kaniže, Barbara je od Žigmunda priskrbila i razne prihode te brojne posjede.⁷³ Tako je u vrijeme Žigmundove smrti kraljica posjedovala gotovo 30 dvorskih rezidencija, rudarskih gradova te brojnih drugih manjih gradova te zajednica samo na području današnje centralne Slovačke.⁷⁴ Na taj je način Žigmund, usput osiguravajući vjernost velikaša, samo tijekom prvog desetljeća svoje vladavine, podijelio više od polovice utvrda koje su se inače nalazile u kraljevim rukama.⁷⁵ Ono što je pritom nepovratno

⁶⁹ Budak, Raukar 2006, 275.

⁷⁰ Andrić 2019, 260.

⁷¹ Feld, István, Castles, mansions and manor houses, u: *The Art of Medieval Hungary*, ur: Xavier Barral i Altet, Pál Lővei, Vinni Lucherini, Imre Takács, Bibliotheca Academiae Hungariae – Roma Studia 7, Rim: Viella, 2018, 124. Dalje u tekstu: Feld 2018; Po tome se Žigmund nije previše razlikovao od ostalih monarha. Naime, u kasnom srednjem vijeku zalaganje posjeda bila je široko rasprostranjena i često korištena metoda povećanja uobičajenih prihoda. Najpopularnijom se ova metoda pokazala u Svetom Rimskom Carstvu i općenito centralnoj Europi. Nažalost, njezina pojava i opsežnost u Ugarskoj nije detaljno istražena (Incze, Janos, *The Pledge Policy of King Sigismund of Luxembourg in Hungary (1387–1437)*, u: *Money and Finance in Central Europe during the Latter Middle Ages*, ur: Roman Zaoral, Palgrave Macmillan UK, 2016, 88. Dalje u tekstu: Incze 2016).

⁷² Incze 2016, 88; Nikoli Frankapanu, kada je postao banom, Žigmund je za 28.000 dukata založio Bihać na Uni, Knin, Lapac-grad, Vrliku, Ostrovicu, Skradin, lučku županiju između Zrmanje i Krke te Poljica (Šišić 2004, 234). Veća prisutnost Celjskih na prostoru sjeverozapadne Hrvatske započinje Žigmundovom darovnicom Hermanu 1397. godine. Njome Celjskima predaje u puno vlasništvo, s pravom nasljeđivanja po muškoj i po ženskoj liniji, burgove Vinicu i Vrbovec. Godine 1406. Celjskima je predao Međimurje na ime zaloga za 48000 forinti (Karbić, Marija, *Sjeverozapadna Hrvatska, u: Vrijeme sazrijevanja, vrijeme razaranja – Hrvatske zemlje u kasnome srednjem vijeku*, ur: Marija Karbić, Zagreb: Matica hrvatska, 2019, 236). Ovo su samo neki od primjera koji ilustriraju ovu politiku kralja Žigmunda.

⁷³ Dvořáková, Daniela, *The Economic Background to and the Financial Politics of Queen Barbara of Cilli in Hungary (1406–1438)*, u: *Money and Finance in Central Europe during the Latter Middle Ages*, ur: Roman Zaoral, Palgrave Macmillan UK, 2016, 113. Dalje u tekstu: Dvořáková 2016; Fügedi čak navodi da su Gorjanski i Celjski, pripadnici Žigmundovog Reda zmaja osnovanog 1408. godine, praktički bili njegovi suvladari. Ta „liga“ praktički je vladala Kraljevstvom dijeleći kraljevsku moć, kao i vlasništvo nad utverdama, kao kraljevi ravnopravnici (Fügedi 1986, 123).

⁷⁴ Dvořáková 2016, 118.

⁷⁵ Birin 2019, 40; U trenutku smrti kralja Ludovika nešto više od polovice utvrda u kraljevstvu nalazilo se u kraljevim rukama (Fügedi 1986, 123). U vrijeme dolaska na vlast Žigmund je posjedovao 100 od 235 utvrda u Kraljevstvu te je kroz idućih sedam godina dobio vlast nad još 37. Od njih je zadržao 50 utvrda, a podijelio njih 80 (Fügedi 1986, 125). Nisu se samo utvrde našle na „rasprodaji“. U Žigmundovo doba dotadašnji kraljevski gradovi, središta županija, mahom su prešli u privatne ruke (Andrić 2019, 261). Zbog takvog „dijeljenja bez mjere“, Žigmundova vladavina je u starijoj mađarskoj historiografiji sagledavana uglavnom u negativnom svjetlu (Fügedi 1986, 123).

narušilo osnovu kraljevske vlasti bila je činjenica da je Žigmund te posjede, protivno ranijem običaju, dodjeljivao „u vječno“ (*in perpetuum*), čime je Kruna trajno izgubila svako pravo nad njima.⁷⁶ Za razliku od toga, prijašnji sustav prvenstveno se temeljio na velikim kraljevskim posjedima i zaradi s istih, koja se dalje dijelila na točno određeni način. Raspodjelom posjeda takav sustav više nije mogao funkcionirati.⁷⁷ Temeljeći svoju moć na dobivenim povlasticama, a ne kao što je to bilo u vrijeme Arpadovića i Anževinaca, na častima koje su obnašali, skupina se najmoćnijih velikaša, koji nisu obnašali nikakve časti, vrlo brzo počela oblikovati kao nasljedni stalež.⁷⁸ Ovim „*odronom*“ posjeda, kako je proces nazvao Tamas Pálosfalvi, došlo je do stvaranja jasne linije podjele između grupe aristokrata, koja je u kratko vrijeme značajno povećala svoje posjede, i ostatka plemstva.⁷⁹ Na kraju svoje vladavine, Žigmund je u rukama imao 56 utvrda (ne računajući pogranične utvrde jugoistoka Kraljevstva), dok se 185 utvrda u Kraljevstvu nalazilo u privatnim rukama.⁸⁰

3.3.2. Nikola i Lovro Iločki

Takav razvoj događaja, oko polovice 15. stoljeća, rezultirao je gradnjom sve veće moći obitelji Iločki na čelu s Nikolom.⁸¹ Rane 1430. godine mogu se opisati kao prigušeno razdoblje u povijesti roda Iločkih i Orahovičkih.⁸² Dvojica starijih Ladislavovih sinova, Ivan i Stjepan, nisu dugo poživjeli. Stjepan umire kao mačvanski ban 1430. godine.⁸³ Tako je čitav rod ostao na Ladislavovoj udovici i njezinom najmlađem sinu Nikoli, koji će tek 1438. godine dorasti za početak velikaške karijere te od svoje majke preuzeti gospodarenje orahovičkom utvrdom i vlastelinstvom.⁸⁴ Uslijed teških unutarnjih previranja, koja su nastupila smrću kralja Žigmunda, uz Ivana (Janka) Hunyadija, uzdigao se i Nikola Iločki, koji je od 1438. bio

⁷⁶ Birin 2019, 40; Fügedi naglašava kako je većina „*donacija*“ dana pripadnicima njegove „*barunske lige*“, odnosno pripadnicima Reda zmaja – gotovo trećina dostupnih utvrda, njih 148, založena je njima (Fügedi 1986, 125).

⁷⁷ Pálosfalvi 2014, 368; Došlo je i do promjena u funkciji banske časti jer podjelom utvrda koje su prije činile bazu moći banske časti „*banski naslov sam po sebi nije garantirao svom nositelju značajnu poziciju moći*“ (Pálosfalvi, Tamas, Mjesto banova u upravljačkoj strukturi kraljevstva. Kraljevska vlast i područna autonomija, 1435.–1526., u: *Prekretnice u suživotu Hrvata i Mađara – Ustanove, društvo, gospodarstvo i kultura*, ur: Pál Fodor, Dinko Šokčević, Budimpešta: Institut za povijesne znanosti Istraživačkog centra za humanističke znanosti Mađarske akademije znanosti & Hrvatski institut za povijest, 2015, 204. Dalje u tekstu: Pálosfalvi 2015).

⁷⁸ Birin 2019, 40.

⁷⁹ Pálosfalvi 2014 25.

⁸⁰ Fügedi 1986, 128.

⁸¹ Grgin, Borislav, Pregled političkih zbivanja, u: *Vrijeme sazrijevanja, vrijeme razaranja – Hrvatske zemlje u kasnome srednjem vijeku*, ur: Marija Karbić, Zagreb: Matica hrvatska, 2019, 10.

⁸² Radić, Bojčić 2004, 13.

⁸³ Radić, Bojčić 2004, 13; Andrić 2008, 88-89.

⁸⁴ Radić, Bojčić 2004, 13; Andrić 2008, 88-89.

mačvanski ban, a od 1441. godine i beogradski kapetan te erdeljski vojvoda.⁸⁵ Ova dvojica velikaša od 1441. godine, preko svojih kaštelana, zapovijedaju i beogradskom utvrdom.⁸⁶ Nakon smrti Žigmundova nasljednika, kralja Alberta Habsburgovca, oni su stali na stranu poljskog pretendenta na krunu, Vladislava I. Jagelovića, nasuprot tek rođenom Albertovom sinu Ladislavu V.⁸⁷ Godine 1458. Nikola je zajedno s nekim drugim velikašima, više od godinu dana nakon izbora Matije Korvina za ugarskog kralja, još uvijek pokušavao na ugarsko prijestolje dovesti njemačkog cara Fridrika III., da bi se naposljetku ipak izmirio s Matijom, koji mu je dao potvrdu svih njegovih posjeda.⁸⁸ U to vrijeme spominje se i Ladislav Orahovički, koji se pojavljuje tri desetljeća nakon što se posebnoj lozi Orahovičkih u poznatim izvorima izgubio trag.⁸⁹ Godine 1471. Matijaš Korvin je Nikoli povjerio vlast u Slavoniji (kojom nije upravljao sam), Hrvatskoj te nad Vranskim prioratom.⁹⁰ Iste godine odvojio je Bosnu od uprave hrvatskog i slavonskog bana.⁹¹ Zatim je u Budimu 1472. okrunio Nikolu Iločkog bosanskim kraljem te on kao kralj kuje vlastiti novac.⁹² Imao je uređen kraljevski dvor u Jajcu, ali je pretežito boravio na svojim glavnim imanjima sjeverno od Save, u Iloku i Orahovici.⁹³ Ilok je učinio svojim pravim sjedištem te ga je pretvorio u bogato uređenu rezidenciju.⁹⁴ Međutim, kralj Matijaš je 1473. godine Nikoli Iločkom oduzeo vlast nad Slavonijom i Hrvatskom, a Vranski je priorat vratio ivanovcima.⁹⁵ Nikola Iločki umro je 1477., kao nositelj naslova bosanskog kralja i mačvanskog bana. Sahranjen je u franjevačkom samostanu u Iloku.⁹⁶

⁸⁵ Andrić 2019, 260.

⁸⁶ Andrić 2019, 260.

⁸⁷ Andrić 2019, 260.

⁸⁸ Radić, Bojčić 2004, 14; Andrić 2019, 263; Horvat 2002, 197; Pálosfalvi 2014, 342.

⁸⁹ Radić, Bojčić 2004, 14.

⁹⁰ Pálosfalvi 2015, 205; Richárd Horváth smatra da su novodane ovlasti sredstvo učvršćivanja vjernosti Nikole Iločkog, nakon najveće pobune za vrijeme vladavine kralja Matijaša, jer se ovaj velikaš kolebao prilikom odabira strane (Horváth, Richárd, *Pogranična protuturska obrana i njezine organizacijske promjene u doba Matijaša*, u: *Prekretnice u suživotu Hrvata i Mađara – Ustanove, društvo, gospodarstvo i kultura*, ur: Pál Fodor, Dinko Šokčević, Budimpešta: Institut za povijesne znanosti Istraživačkog centra za humanističke znanosti Mađarske akademije znanosti & Hrvatski institut za povijest, 2015, 577. Dalje u tekstu: Horváth 2015). S druge strane, Andrić smatra izglednim da je Nikola doprinio propasti urote pa mu se kralj odužio proglašivši ga kraljem Bosne (Andrić 2019, 263).

⁹¹ Grgin 2015, 212.

⁹² Andrić 2019, 262; Horvat 2002, 197; Pálosfalvi 2015, 205.

⁹³ Andrić 2019, 263; Tome svjedoči i činjenica da je najviše isprava kao kralj izdao u vlastitim utvrdama Iloku i Orahovici (Horváth 2015, 578).

⁹⁴ Horvat 2002, 195.

⁹⁵ Pálosfalvi 2015, 205.

⁹⁶ Radić, Bojčić 2004, 14.

Njegove goleme obiteljske posjede, među kojima i Orahovicu, naslijedio je Lovro, bosanski herceg i mačvanski ban.⁹⁷ Lovro se nakon smrti kralja Matijaša svrstao među pristaše njegova sina Ivaniša. Nakon sloma kraljevskih ambicija Ivaniša Korvina, Lovro se priklonio trećem pretendentu na prijestolje, Maksimilijanu I. Habsburgovcu.⁹⁸ Iako je, nakon što je Maksimilijan odustao od ugarske krune, kralj Vladislav proglasio amnestiju za svoje protivnike, herceg Lovro ostao je u kraljevoj nemilosti. Lovro je 1481. godine, nakon smrti posljednjeg muškog člana porodice Gorjanski, koji je bio oženjen Lovrinom sestrom Eufrozinom, preuzeo sve njegove posjede.⁹⁹ Nakon par razmirica i Lovrinog neodazivanja na kraljev poziv, Vladislav II. Jagelović se potkraj 1494. godine odlučio oružano obračunati s Lovrom, naloživši opsadu Iloka.¹⁰⁰ Poraženi Lovro bio je prisiljen od kralja zatražiti milost, a velik dio posjeda privremeno mu je oduzet.¹⁰¹ Na dijelu posjeda bio je od 1495. do 1498, uspostavljen poseban vojnički banat (*banus de Wylak*) koji je obuhvaćao Ilok, Mitrovicu i nekoliko manjih kaštela u okolici.¹⁰² Ovaj događaj je svjedok da je kraljevska vlast, moćna kroz cijelo srednjovjekovlje, zadržala svoju snagu i za vrijeme slabih i nesposobnih Jagelovića, kako ih se nekad percipiralo.¹⁰³ Lovri su s vremenom prijestupi oprostani, a posjedi vraćeni. Nesumnjivo je jedan od razloga tomu njegova ekonomska moć, vidljiva iz popisa i obračuna poreza iz tog perioda, koja ga je činila jednim od najmoćnijih feudalaca svoga vremena. U spomenutom popisu poreza spominje se posjed i *opidum Rahowcza*, koji po broju dimova spada među najveće u srednjovjekovnoj Slavoniji.¹⁰⁴

Nakon Lovrine smrti Ladislav More je, oženivši se Lovrinom udovicom Magdalenom, uspio u prvi mah osigurati za sebe znatan dio Lovrine baštine.¹⁰⁵ Istu mu je 1529. godine, pod naslovom „*nove donacije*“, kralj Ferdinand Habsburgovac i potvrdio.¹⁰⁶ U toj baštini nalazi se i „*utvrda Orahovica s plemićkom kurijom na posjedu Viljevo u Križevačkoj županiji.*“¹⁰⁷ Tijekom nemirnih vremena građanskog rata More je uspio zadržati grad. U jednom su naletu

⁹⁷ Radić, Bojčić 2004, 14; Lovro je ujedno bio i posljednji nositelj titule mačvanskog bana (Andrić 2019, 263).

⁹⁸ Andrić 2019, 265.

⁹⁹ Radić, Bojčić 2004, 14.

¹⁰⁰ Andrić 2019, 265.

¹⁰¹ Radić, Bojčić 2004, 14.

¹⁰² Andrić 2019, 265.

¹⁰³ Pálosfalvi 2014, 368; Engel, Pál, *The Realm of St Stephen: A History of Medieval Hungary, 895-1526*, London-New York: I. B. Tauris, 2001, 360. Dalje u tekstu: Engel 2001.

¹⁰⁴ Radić, Bojčić 2004, 15.

¹⁰⁵ Radić, Bojčić 2004, 16.

¹⁰⁶ Radić, Bojčić 2004, 16.

¹⁰⁷ Radić, Bojčić 2004, 16.

1537. godine Osmanlije pokušali zauzeti Ružicu, ali nisu uspjeli.¹⁰⁸ Iz pisma Katarine Batthyany (Baćani), bivše srpske despotkinje, saznaje se da je Muratbeg osvojio Ružicu 1542. godine.¹⁰⁹ Grad se u prvoj polovini 16. stoljeća spominje kao *arx, castrum*, a uz *castrum Rahocza* spominje se i *oppidum Rahowcza*.¹¹⁰ Grad je u vrijeme osmanlijske vlasti imao posadu i služio je kao utvrda manjeg značaja. Poslije oslobođenja Slavonije od Turaka 1687. godine, prestao je služiti svrsi i službeni popis iz 1702. godine donosi opis grada bez krova.¹¹¹ U kasnijim vremenima orahovički posjed mijenja niz vlasnika, ali grad više nije obnavljan.¹¹² Darovnicom kralja Karla VI. iz 1722. i 1723. posjed je u vlasništvu generala Gaspara de Cordua et Alagon i baruna Fleischmanna. Od 1730. godine vlasnici su bili grofovi Pejačevići, a od 1742. do 1918. plemići Mihalovići. Obitelj Gutmann bila je posljednji vlasnik Orahovice.¹¹³

¹⁰⁸ Radić, Bojčić 2004, 18; Osmanske provale već su dvadesetih godina 15. stoljeće predstavljale prijetnju za orahovičko područje. Tome svjedoči bula pape Martina V. iz 1423. godine kojom se daju duhovne povlastice župnoj crkvi u Jošavi (istočno od Orahovice) jer su je spalili Osmanlije (Andrić 2019, 259).

¹⁰⁹ Andrić 2008, 95.

¹¹⁰ Radić, Bojčić 2004, 18.

¹¹¹ Radić, Bojčić 2004, 18.

¹¹² Radić, Bojčić 2004, 18.

¹¹³ Đurić, Tomislav, Dragutin Feletar, *Stari gradovi, dvorci i crkve Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema*, Samobor: Hrvatski zemljopis, 2002, 80.

4. Kurija u Orahovici

4.1. Povijest istraživanja

Među velikim bogatstvom srednjovjekovnih lokaliteta koje baštini orahovički kraj možda najmanje poznat i jasan je onaj u podnožju Ružice, smješten oko 800 metara sjeverno uz potok Ercegovac, kojeg popis kotara Orahovice iz 1702. godine naziva *curiae nobilitaris*.¹¹⁴ Nazvavši ju „*velikom zgradom za prebivanje*“¹¹⁵, Gjuro Szabo je još prije stotinjak godina iskazao zbunjenost i nepoznanicu koja obavlja lokalitet koji danas službeno nosi naziv Kurija Hercegovac. Popis orahovičkog kotara iz 1702. godine navodi da je trgovište Orahovica za Turaka bilo znatan grad, a dijeli se na Gornju i Donju Varoš. Povrh Gornje Varoši nalazi se ruševna utvrda, a u dolinama blizu nje nalaze se dvije „*plemičke kurije*“.¹¹⁶ Szabo je pronašao i ukratko opisao jednu kuriju, ali navodi da je „*sasvim iščezao trag one curiae nobilitaris koju je vidio popisivač iz g. 1702*“ jer ju on nije uspio pronaći niti mu je tko mogao reći gdje se nalazila.¹¹⁷ Općenito, neznajući pridonose i škrti spomeni kurije (ili kurija, kao što je vidljivo u prethodnom primjeru) u izvorima. U ispravama, poput one Ferdinanda Habsburgovca iz 1529. godine („*utvrda Orahovica s plemićkom kurijom (...)*“), za kuriju se saznaje kao „*pratnju*“ izvorima važnijoj utvrdi.¹¹⁸

Nakon Szabinog izvještaja, kroz cijelo 20. stoljeće nije bilo značajnijih izvještaja o plemićkoj kuriji podno Ružice Grada. Čak i u monografiji „*Srednjovjekovni grad Ružica*“, nastaloj na istoimenom izložbenom projektu započetom 1998. godine, saznaje se samo da postoji „*stambena palača ili curia nobilitaris u podnožju same utvrde Ružica-grada (...)*“.¹¹⁹ Prvi rad koji se bavi isključivo kurijom je onaj Daniela Zeca iz 2007. godine, u kojemu je iznio zatečeno stanje objekta i opisao njegove dijelove.¹²⁰ U njemu je naglasio važnost kurije kao jednog od rijetkih sačuvanih spomenika toga vremena, „*koji ne pripada fortifikacijskoj ili sakralnoj vrsti arhitekture, već predstavlja u prostoru slobodnostojeću profanu građevinu*“.¹²¹ Iako njezina važnost nikada nije bila upitna, bila je prepuštena zubu vremena pa je, relativno

¹¹⁴ Smičiklas 1895, 271.

¹¹⁵ Szabo 1914, 94.

¹¹⁶ Andrić 2008, 96.

¹¹⁷ Szabo 1914, 94, 99; za izvor vidi: Smičiklas 1891, 271. Prema Szabinom prijevodu izvor navodi: „*a i u drugom se dolu nalaze taki ostanci*“. (Szabo 1914, 102.)

¹¹⁸ Andrić 2008, 93.

¹¹⁹ Radić, Bojčić 2004, 8.

¹²⁰ Daniel Zec također navodi da „*Kurija do sada nije bila znanstveno istraživana...*“ (Zec, Daniel, Plemićka kurija kraj Ružice grada, *Obavijesti – Hrvatsko arheološko društvo*, vol. 39 no 1., 2007, 118. Dalje u tekstu: Zec 2007).

¹²¹ Zec 2007, 126.

nedavno, došlo do urušenja sjevernoga zida, koji je prije toga bio impresivno visoko očuvan. Veliki problem bila je činjenica da kurija nije imala status zaštićenog kulturnog dobra sve do 30. svibnja 2006. godine, kada je stavljena pod preventivnu zaštitu rješenjem Uprave za zaštitu kulturne baštine Konzervatorskog odjela u Požegi.¹²² Stanje kakvo ga je opisao Daniel Zec zadržalo se gotovo nepromijenjeno do arheoloških istraživanja 2017. godine, koje je proveo Hrvatski restauratorski zavod, Služba za arheološku baštinu, Odjel za kopnenu arheologiju pod vodstvom Andreja Janeša, dipl. arheologa. Te je godine istražena površina od približno 84 m².¹²³ Arheološkim istraživanjima 2019. godine istražena je površina 170 m².¹²⁴

Slika 1 Kurija u Orahovici tijekom arheoloških istraživanja 2019. godine. Fotografija: Marin Emić.

¹²² Zec 2007, 126.

¹²³ Janeš, Andrej, *Izveštaj o probnom arheološkom iskopavanju srednjovjekovne plemićke kurije (curia nobilitaris) kod Orahovice*, Hrvatski restauratorski zavod, Služba za arheološku baštinu, 2017, 10. Dalje u tekstu: Janeš 2017.

¹²⁴ Janeš, Andrej, *Orahovica, srednjovjekovna plemićka kurija (curia nobilitaris) – Izveštaj o arheološkim istraživanjima u 2019. godini*, Hrvatski restauratorski zavod, Služba za arheološku baštinu, 2019, 12. Dalje u tekstu: Janeš 2019.

4.2. Opis kurije

4.2.1. Stanje prije arheoloških istraživanja

Još je Szabo zaključio da je u slučaju kurije na prvu vidljivo da se prilikom njezine izgradnje nije razmišljalo o obrani.¹²⁵ Obrambenu funkciju, ovakvim objektima, izvršavale su utvrde u čijim su predgrađima uglavnom građeni.¹²⁶ Funkcija kurije bila je udobnije prebivanje u ravnici, u blizini ili samom središtu velikog posjeda.¹²⁷ Osim što je na prvu jednostavno logično povezati rezidencijalni s obližnjim obrambenim objektom, koji mu pruža zaštitu, kurija svjedoči i o organskoj povezanosti s Ružica gradom. Iako su njezini zidovi znatno slabije građeni, tehnika gradnje pokazuje da je nastala u isto vrijeme kad i Ružica.¹²⁸ Dakako, ono što je sačuvano samo su ostaci nekad puno većeg kompleksa.¹²⁹ Tu činjenicu istaknuo je još Szabo 1914. godine, a potkrepljuje ju Zec rezultatima rekognosciranja 2006. godine.¹³⁰ Kurija, kao sklop plemićkog dvora, sastojala se od rezidencijalno-stambenog dijela, gospodarskog dijela i crkve te je bila ograđena zidom ili drvenom ogradom, smatra Szabo.¹³¹ U slučaju kurije u Orahovici zasad se jasno može govoriti prvenstveno o rezidencijalno-stambenom dijelu. O crkvi ili kakvome perimetralnom zidu zasad nema nikakvih naznaka.¹³² U gospodarski dio možda se može svrstati jugozapadnu prostoriju dijelom istražena u kampanji 2019. godine jer je u njoj pronađena velika količina pećnjaka. Opis kurije može se započeti usporedbom s Ružica gradom, koju je iznio još Gjuro Szabo. U odnosu na Ružicu, njezini zidovi znatno su slabiji, a odaje su vrlo prostrane. Prozori su jednako veliki kao u središtu Ružice, a zanimljiv je malen gotički prozor sa starim okvirom.¹³³ Kao što je već rečeno, Daniel Zec jedini je dosad znanstveno obradio kuriju u Orahovici, stoga se ovdje prvo navodi njegova znanstvena analiza arhitekture, koja se uglavnom temelji na glavnoj zgradi kurije, jer tada ostali dijelovi nisu niti bili poznati. Nakon toga slijedi obrada prostorija južno od glavne zgrade koje su otkrivene istraživanjima 2017. i 2019. godine.

¹²⁵ Szabo 1914, 99.

¹²⁶ Vučetić, Ratko, Prilog razvoju i tipologiji kurija u kontinentalnoj Hrvatskoj, u: *Dvorci i ljetnikovci kulturno naslijeđe kao pokretač gospodarskog razvoja*, ur: Mladen Obad Šćitaroci, Nikša Božić, Zagreb: Sveučilište u Zagrebu – Arhitektonski fakultet, 2006, 416. Dalje u tekstu: Vučetić 2006.; Zec 2007, 118.

¹²⁷ Szabo 1914, 99; Zec 2007, 118.

¹²⁸ Szabo 1914, 99.

¹²⁹ Zec 2007, 118.

¹³⁰ Zec 2007, 124.

¹³¹ Vučetić 2006, 417.

¹³² Sudeći prema brojnim analogijama i ovdje bi se trebalo očekivati postojanje crkve ili kapele.

¹³³ Szabo 1914, 99.

Kurija je orijentacije istok-zapad, s dimenzijama 28x10, odnosno, sjeverni zid dugačak je 28 metara, a kraći, zapadni zid, 10 metara. Zidovi su u elevaciji sačuvani i do 10 metara, a u relativno nedavno vrijeme došlo je do djelomičnog urušavanja sjevernog zida. Tragovi kvadratičnih utora za drvene stropne, odnosno podne grede, ukazuju na to da je kurija bila izgrađena na visinu dvaju katova.¹³⁴ Kada je Szabo govorio da „*sudeć po karakteru zidova, potječu iz istoga vremena kao i onaj silni gornji grad*“, vjerojatno je mislio na to da su, kao i na Ružica gradu, zidovi građeni od većeg i manjeg priklesanog kamena.¹³⁵ No, za razliku od Ružice, u kuriji se pronalazi i korištenje opeke, ali i manjih kamenih oblutaka, vjerojatno dopremljenih iz obližnjeg potoka. Vidljivo je pojačanje uglova zidova pravilno klesanim kamenim kvadrima većih dimenzija.¹³⁶ Na središnjem dijelu zapadnog zida, koji je probijen u zoni prizemlja, nazire se nadvoj prozorske niše segmentnog oblika. Na lijevoj se polovici zida, u zoni prvoga kata, također nalazi prozorska niša segmentnog nadvoja, koja je naknadno zazidana kamenom, budući da samo na mjestu zazidanog prozora nema tragova žbuke.¹³⁷ Okvir prozorske niše, građen opekom, stepenasto se sužava u najdonjem dijelu, tvoreći s lijeve i desne strane usku klupčicu.¹³⁸ Ovaj okvir

Slika 2 Konzola kamina (Zec 2007, 121.)

prozora sličan je prozorskim nišama Ružice grada.¹³⁹ Jedan od posebnih elemenata kurije u Orahovici nalazi se u uglu u kojemu se sastaju zapadni i južni zid. Ondje se ocrtavaju tragovi kamina za čiju sačuvanu, „*iz jednoga komada kamena vrlo lijepo istesanu*“, konzolu još Szabo navodi da je vrijedna spomena (sl. 2).¹⁴⁰ Funkcija konzole bila je podupiranje nape kamina, no ona je, kako navodi Zec, „*vrlo vrijedan primjer arhitektonske kamene plastike gotičko-renesansnih stilskih obilježja*“.¹⁴¹ Iako je jednostavno ukrašena, ona ukazuje na izvrsnu kamenoklesarsku vještinu. S-oblika je te ima geometrijske profilacije kakve su uobičajene u

¹³⁴ Zec 2007, 119.

¹³⁵ Zec 2007, 119; Szabo 1914, 99.

¹³⁶ Zec 2007, 119.

¹³⁷ Zec 2007, 119.

¹³⁸ Zec 2007, 119-120.

¹³⁹ Zec 2007, 120.

¹⁴⁰ Szabo 1914, 99.

¹⁴¹ Zec 2007, 120.

gotičkom oblikovanju.¹⁴² Iako nijedna konzola s Ružice nema takav oblik, ova konzola se kvalitetom može usporediti s klesanom kamenom plastikom Ružice grada.¹⁴³ Iznad konzole nalazi se trag nape kamina, vidljiv kao plitko istaknut potez zidanja opekom. Jednak trag nalazi se i na južnom zidu iznad konzole, od koje je sačuvan samo donji dio.¹⁴⁴ Napa kamina na drugom katu prelazi u dimnjak. Njega prepoznamo po kanalu, odnosno plitkom stepenastom uleknuću uvučenom u zid.¹⁴⁵ Prema Vučetiću, položaj kamina na drugoj etaži omogućava funkcionalnu podjelu na gospodarsko prizemlje i reprezentativni kat.¹⁴⁶ Na južnom zidu treba istaknuti ostatke dvaju poprečnih zidova, širine oko 40 centimetara, te jednu malu prozorsku nišu koja se nalazi iznad dvije veće prozorske niše.¹⁴⁷ Niša je gotovo kvadratičnog oblika sa segmentnim nadvojem, relativno dobro sačuvana, a na vanjskom dijelu zida vidljive su klesane kamene grede pravokutnog okvira ovog otvora.¹⁴⁸ Također se jasno razabiru jednostavne geometrijske profilacije okvira, uklesane u grede, a koje ukazuju na to da je prozor imao skošene rubove.¹⁴⁹ Na ovaj je prozor 1915. godine Szabo posebno ukazao navodeći da „*kao da je iz doba, dok još nije bilo kasnijih velikih prozora*“.¹⁵⁰ Zec također naglašava da je položaj ovog prozora neposredno iznad dvije veće prozorske niše zaista nelogičan. Slaže se sa Szabom da se može pretpostaviti kako prozori nisu nastali u istom trenutku gradnje.¹⁵¹

Osim ovih zidova glavne prostorije, Zec je ukazao na postojanje sklopa dodatnih prostorija.¹⁵² Rekognosciranje 2006. godine ukazalo je na zid koji se nazire uz južni zid kurije, a koji je dijelom istražen u istraživanjima 2019. godine. Drugi zid na koji je uputio je onaj sa sjeverne strane kurije. On se na sjeverni zid nadovezuje otprilike paralelno s unutarnjim poprečnim zidom. S obzirom da je položen na sloj žbuke, koja prekriva vanjske zidove kurije, Zec pretpostavlja da je ovaj zid vjerojatno dio neke dogradnje izvedene nakon izgradnje kurije.¹⁵³ Na nekim dijelovima kurije sačuvana je žbuka koja svjedoči da je kurija bila ožbukana i izvana i iznutra. Riječ je o fino zaglađenoj žbuci u izrazito svijetlom okeru.¹⁵⁴

¹⁴² Zec 2007, 120.

¹⁴³ Zec 2007, 120.

¹⁴⁴ Zec 2007, 120.

¹⁴⁵ Zec 2007, 121.

¹⁴⁶ Vučetić 2006, 421.

¹⁴⁷ Zec 2007, 124.

¹⁴⁸ Zec 2007, 124.

¹⁴⁹ Zec 2007, 124.

¹⁵⁰ Szabo 1914, 99.

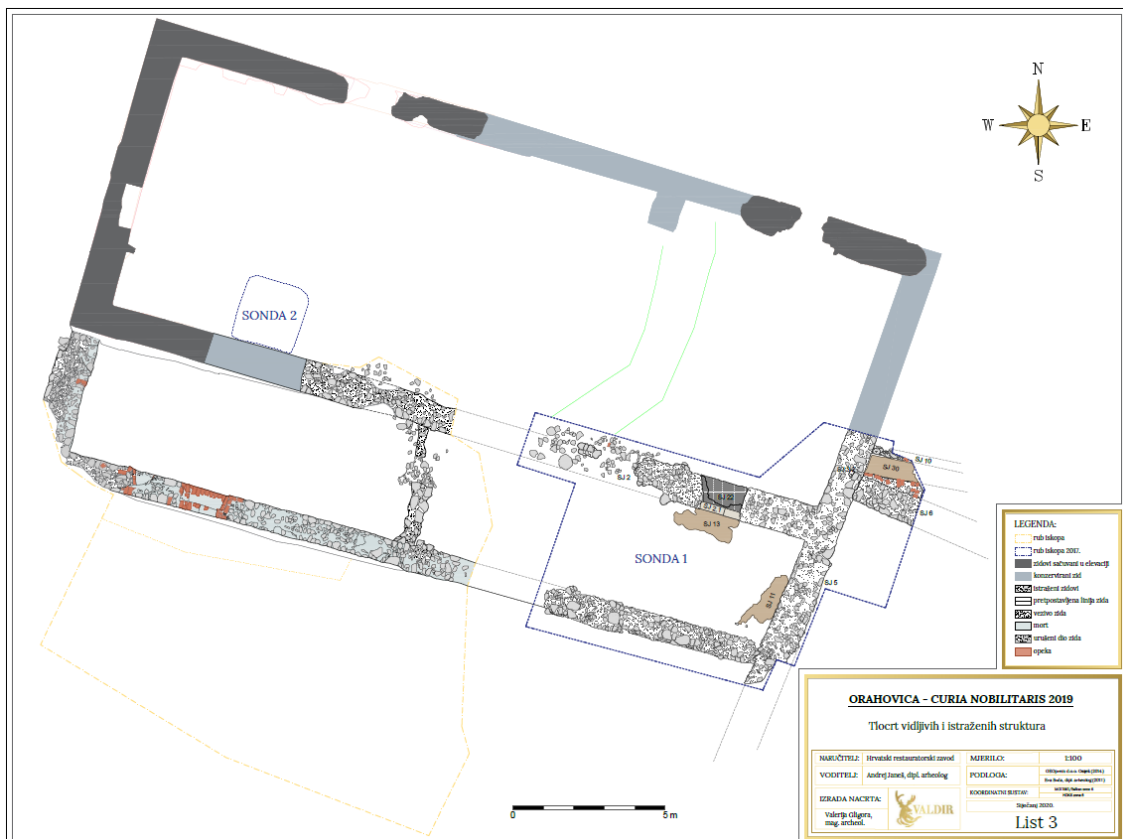
¹⁵¹ Zec 2007, 127.

¹⁵² I Szabo je naglasio da su, tada vidljivi, ostaci *curiae nobilitaris* „*dakako tek ostaci znatno većeg sklopa zgrada*“ (Szabo 1914, 99).

¹⁵³ Zec 2007, 124.

¹⁵⁴ Zec 2007, 124-125.

Zanimljivo je što se na vanjskom dijelu sjevernog zida na nekim mjestima mogu vidjeti tragovi dvaju različitih slojeva žbuke.¹⁵⁵ Gornji je sloj fino zaglađen i obojen izrazito svijetlim okerom, koji prelazi u bijelu boju. Ispod njega se na nekim mjestima nazire stariji sloj žbuke, grublji i tamniji. Na nekim mjestima starijeg sloja vidljive su ugravirane ravne crte koje se sijeku pod pravim kutom i na taj način tvore geometrijsku mrežu.¹⁵⁶ Time se nastojala imitirati gradnja u kamenu, odnosno oponašaju se fuge pravilno klesanih kamenih kvadara.¹⁵⁷ Ugravirane crte široke su 1 centimetar i ispunjene su svijetlim oker-bijelim pastoznim namazom.¹⁵⁸ Sličan pristup imitacije gradnje u kamenu vidljiv je i na palači u Várpaloti.¹⁵⁹ Jedna je to od sličnosti ove dvije zgrade, za koje i sama povijest vlasništva ukazuje na potencijalnu povezanost. Ovakvo dekorativno oslikavanje zidova bilo je uobičajeno u gotičko vrijeme kada su pročelja od klesanog kamena bila skupa. Ono se u renesansnom razdoblju razvilo u raskošniju *sgraffito* tehniku.¹⁶⁰

Slika 3 Tlocrt vidljivih istraženih struktura nakon istraživanja 2019. godine. Izradila: Valerija Gligora.

¹⁵⁵ Zec 2007, 125.

¹⁵⁶ Zec 2007, 125.

¹⁵⁷ Zec 2007, 125.

¹⁵⁸ Zec 2007, 125.

¹⁵⁹ Gergelyffy, András, A Várpalotai var epitesi korszakai I., u: *A Veszprém megyei múzeumok közleményei 6*, ur: Éri István, Veszprém 1967, 264. Dalje u tekstu: Gergelyffy 1967.

¹⁶⁰ Zec 2007, 125.

4.2.2. Arheološka istraživanja 2017. godine

Godine 2017. otkriveni su u konfiguraciji terena prethodno vidljivi nastavci južnog i istočnog zida, odnosno dio južnog zida kurije (SJ 002) i istočni zid (SJ 003). Južni zid kurije građen je od kamena lomljenca slaganog u nepravilne redove uz obilato korištenje morta.¹⁶¹ Na 2.5 m od spoja s istočnim zidom (SJ 003) otkriven je prolaz u južnom zidu (SJ 002). Riječ je o prolazu trapezastog tlocrta, koji je s južne strane određen kamenim pragom. Istočna mu je strana izvedena okomito, dok je zapadna zakošena. Unutarnja širina prolaza je 1.75 m, a vanjska (južna) iznosi 1.57 m.¹⁶² Istočni zid kurije (dokumentiran kao SJ 003 I SJ 005), u svome jugozapadnom dijelu nije istražen u punoj dužini, već se nastavlja pod južni profil sonde. Širine je 1.91 m, a građen je od kamena lomljenca slaganog u nepravilne redove, obilato vezane vapnenim mortom. Blizu spoja sa zidom SJ 006, koji se iz njega pruža istočno, otkriveni su ostaci okomitog otvora osmerokutnog tlocrta, koji se s obzirom na poziciju i zapunu može interpretirati kao dimnjak. U južnom dijelu sonde pronađeni su ostaci zida SJ 009, paralelni sa zidom SJ 002. Ovaj zid širine je 0,91 m te je na zapadnom kraju presječen recentnim ukopom. Zid je, kao i istočni te paralelni mu zid SJ 002, građen od kamena lomljenca te obilato vezan mortom žute boje.¹⁶³ Spoj zidova pokazuje da je zid SJ 009 naknadno nadograđen na istočni zid SJ 005. U sjeveroistočnom dijelu sonde otkrivene su strukture koje su dograđene okomito na zid SJ 003. Riječ je o zidu SJ 006, građenom od kamena lomljenca vezanog mortom, koji je smjera sjeverozapad-jugoistok kao i zidovi SJ 002 i SJ 009, ali je vidljiv otklon od linije spomenutih zidova. Širok je 1 m te je sa sjeverne strane ojačan dogradnjom od opeke koja je paralelna s drugim novootkrivenim zidom sjeverno od SJ 006. Riječ je o zidu SJ 010, koji je istražen samo s južne strane. On s dogradnjom zida SJ 006 čini kanal čije je dno žbukana podnica. U rubu iskopa vidljivi su ostaci mogućeg svoda građenog od opeka. Zid SJ 010, građen je od kamena s povremenim korištenjem opeka, a u zapadnom rubu, na spoju sa zidom SJ 003, ugrađen je i obrađeni kamen. Na sadašnjem stupnju istraženosti može se pretpostaviti da je sa sjeverne strane zida SJ 006 dograđen svođeni kanal, ali zbog nedostatka pokretnih nalaza te ograničenosti istraženog područja, za sada se ne može odrediti vrijeme izgradnje ovih struktura ili njihova namjena.¹⁶⁴

¹⁶¹ Janeš 2017, 12.-19.

¹⁶² Janeš 2017, 19.

¹⁶³ Janeš 2017, 21.

¹⁶⁴ Janeš 2017, 23.

Slika 4 Isječak crteža situacijskog plana područja istraženog 2017. godine. Autor crteža: Eva Buća (Janeš 2017).

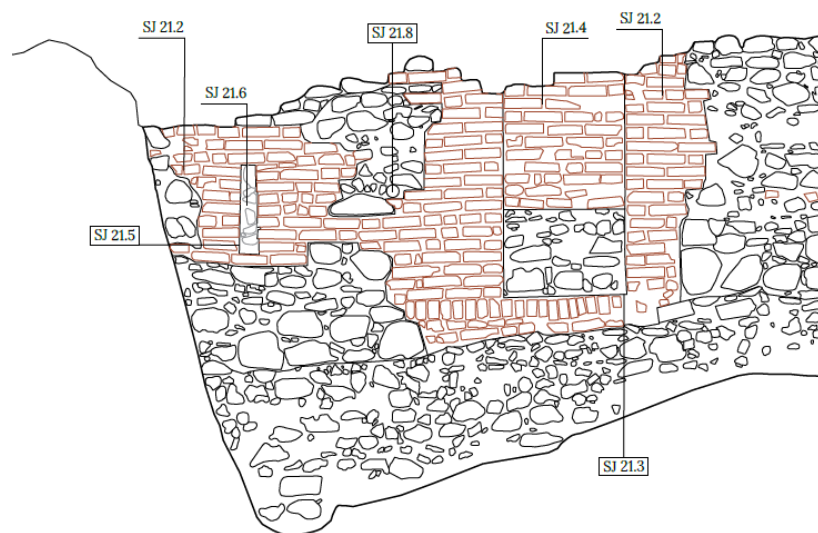
4.2.3. Arheološka istraživanja 2019. godine

Još su 2017. godine, prilikom čišćenja šute iz unutrašnjosti kurije dokumentirani ostaci zida SJ 021 koji odgovara širini zida SJ 009. Građen je kombinacijom kamena lomljenca i opeka, a vezivo je mort žute boje.¹⁶⁵ Uklanjanjem površinskih slojeva 2019. pronađen je nastavak zida SJ 021. Istočni dio zida zahvaćen je recentnim strojnim iskopom prilikom uređivanja prostora unutar objekta te je pritom djelomično oštećen. Na istočnom dijelu pronađena je i lošije očuvana struktura SJ 042 građena od kamena lomljenca i potočnih oblutaka većih dimenzija vezanih vapnenim mortom žuto-bijele boje za koju se pretpostavlja da je bila temelj zida.¹⁶⁶ Struktura je okomita na zid SJ 021, a očuvana je u visini njegovog temelja. U zapadnom dijelu istražene površine otkriven je zid SJ 035 građen od kamena lomljenca i opeka vezanih mortom

¹⁶⁵ Janeš 2017, 25.

¹⁶⁶ Janeš 2019, 21.

bijele boje, okomit na zidove SJ 021 i SJ 002, a dograđen na vanjski zapadni zid kurije SJ 040.¹⁶⁷ Na sjevernom dijelu zida SJ 035 uočeni su ostaci špalete otvora, moguće prozorskog otvora, izvedenog opekama suženog prema vanjskom licu zida.¹⁶⁸ Istraživanjima je ustanovljeno da su SJ 009 otkriven 2017. te SJ 021 otkriven 2019. godine zapravo dijelovi istog zida, koji je na sredini, najvjerojatnije prilikom recentnih strojnih radova, uništen.¹⁶⁹ Građen je neujednačeno kombinacijom različitih materijala. Istočni dio SJ 021 građen je od kamena lomljenca i kamenih oblutaka većih i manjih dimenzija vezanih mortom žućkaste boje, s linijama sitnijeg kamenja, pločastog kamenja i lomljene opeke za izravnanje.¹⁷⁰ Na zapadnom dijelu građen je opekama vezanih istovrsnim mortom. Donja linija zida prati građevinsku liniju temelja koja prati konfiguraciju terena te pada od istoka prema zapadu.¹⁷¹ S južne strane područje je istraženo do razine zdravice te su otkriveni ostaci temelja zida.

Slika 5 Isječak nacrtu pogleda na južno lice zida SJ 021. Izradila: Valerija Gligora.

U zapadnom dijelu zida nalaze se dva otvora – zazidani prozorski otvor/prolaz (SJ 021.3/SJ 021.4) te zapadno od njega niša/zazidana puškarnica (SJ 021.5/SJ 021.6) (sl. 5).¹⁷² Istočni otvor u zidu je izveden opekama vezanim bijelim mortom te je u nekom trenutku u donjem dijelu zapunjen kamenjem u punoj širini zida SJ 021 pri čemu je završni red izveden opekom. Time je stvoren parapet i otvor je transformiran u prozor.¹⁷³ Naknadno je i gornji dio otvora zazidan opekama, ali samo u nizu opeka na južnom licu čime je prozor transformiran u nišu.¹⁷⁴ Drugi,

¹⁶⁷ Janeš 2019, 15.

¹⁶⁸ Janeš 2019, 18.

¹⁶⁹ Janeš 2019, 17.

¹⁷⁰ Janeš 2019, 17.

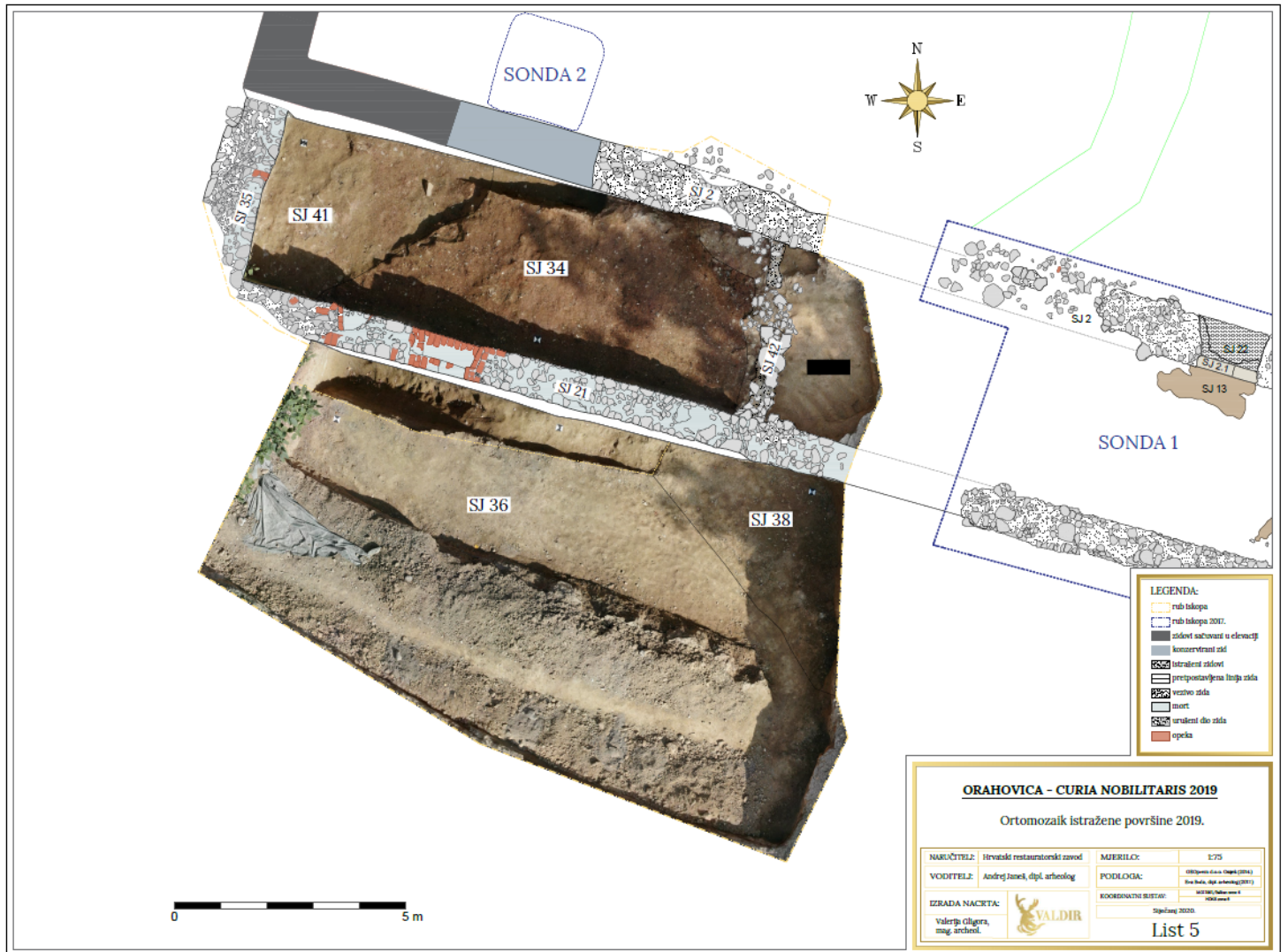
¹⁷¹ Janeš 2019, 17.

¹⁷² Janeš 2019, 17-18.

¹⁷³ Janeš 2019, 17-18.

¹⁷⁴ Janeš 2019, 18.

zapadniji, otvor trapezastog je tlocrta sa segmentnim nadvojem. Izveden je opekom vezanom mortom te je prvotno služio kao puškarnica. Otvor je u nekom trenutku zazidan čime je pretvoren u nišu.¹⁷⁵ Vidljivo je da se na pojedinim elementima arhitekture može pratiti i do tri faze gradnje odnosno mijenjanja funkcije pojedinih elemenata.

Slika 6 Ortomosaik istražene površine 2019. godine. Izradila: Valerija Gligora.

¹⁷⁵ Janež 2019, 17-18.

5. Pokretni nalazi

Jedan od ciljeva ovoga rada je analizirati materijal pronađen u kampanjama 2017. i 2019. godine, odnosno jednim istraživanjima koja su vođena na ovome terenu. Dijagnostički materijal iz istraživanja 2019. godine većinom čine pećnjaci, odnosno 163 ulomaka oboda jednostavnih pećnjaka, od kojih je 87% njih pronađeno u sloju SJ 34. Od ostalih ulomaka oboda najbrojniji su oni kuhinjske keramike – 49 ulomaka. Čak 65% ulomaka oboda kuhinjske keramike pronađeno je u sloju SJ 37 dok ostali slojevi čine manji udio u broju oboda. Istraživanjima 2017. godine pronađeno je 7 ulomaka oboda kuhinjske keramike. Svi ulomci oboda stolne keramike, njih 18, pronađeni su 2019. godine u sloju SJ 37.

5.1. Kućna keramika

5.1.1. Stolna keramika

U stolnu keramiku ubraja se keramičke predmete korištene za posluživanje te konzumiranje hrane ili pića.¹⁷⁶ Među nalazima stolne keramike izdvaja se 17 ulomaka oboda i jedan ulomak dna. Minimalan broj posuda je 10. Crteži ulomaka stolne keramike nalaze se na tabli 3.

Pronađeno je nekoliko ulomaka čaše crveno-smeđe boje (sl. 7), zaobljenog suženog oboda te jednostavnog zaravnjenog ruba, grube fakture s primjesama drobljenih kamenčića (T.3, 1). Čaša je ukrašena plitkim paralelnim vodoravnim žlijebljenjem, a promjer rekonstruiranog oboda iznosi 12 cm. Analogija ovom obodu posuda je T.95, 741 s lokaliteta Josipovac – Selište,

Slika 7 Ulomci čaše T.3, 1. Fotografija: Marin Emić.

¹⁷⁶ Janeš, Andrej, Ivana Hirschler Marić, Ana Azinović Bebek, Stari Perkovci-Sela, ruralno naselje 14. stoljeća, u: *Srednjovjekovna naselja u svjetlu arheoloških izvora*, Zbornik Instituta za arheologiju vol. 6, ur: Tajana Sekelj Ivančan, Tatjana Tkalčec, Siniša Krznar, Juraj Belaj, Zagreb: Institut za arheologiju, 2017, 351. Dalje u tekstu: Janeš, Hirschler Marić, Azinović Bebek 2017.

koja pripada 1. fazi lokaliteta i datira se u 15. i prvu polovicu 16. stoljeća.¹⁷⁷

Dva ulomka oboda posude napravljena su od fino pročišćene kaolinske gline bijele boje (sl. 8).¹⁷⁸ Riječ je o lončiću ili čaši ukrašenom s dva odvojena niza urezanih vodoravnih linija (T.3, 2). Rub je izvučen prema van, s blago profiliranim žlijebom s unutarnje strane. Rekonstruirani promjer oboda iznosi 10 centimetara.

Slika 8 Ulomci posude T.3, 2. Fotografija: Marin Emić.

Više ulomaka pripada posudi grube fature s primjesama kamenčića, svijetlo smeđe boje sa sivim i tamno smeđim mrljama (sl. 9) (T.3,3). Rub je blago izvučen prema van, kao kod posude T.3,2, a tijelo je ukrašeno velikim brojem plitko žlijebljenih vodoravnih linija. Rekonstruirani promjer oboda

Slika 9 Ulomci posude T.3, 3. Fotografija: Marin Emić.

iznosi 10 centimetara. Analogija ovom obodu posuda je T.108, 836 s lokaliteta Josipovac – Selište, koja pripada 1. fazi naselja i datira se u 15. i prvu polovicu 16. stoljeća.¹⁷⁹

¹⁷⁷ Šiša-Vivek, Marija, *Oblici kasnosrednjovjekovnog posuđa na primjeru triju arheološki istraženih sela u Slavoniji*, doktorska disertacija, Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2012, 319. Dalje u tekstu: Šiša-Vivek 2012. Table i kataloške brojeve analogija s lokaliteta Josipovac – Selište i Stari Perkovci – Debeli Šuma navodimo prema katalogu doktorskog rada Marije Šiša-Vivek. S obzirom na to da stranice nisu numerirane, u fusnotama će se za pojedinu analogiju navesti stranicu na kojoj se nalazi opis pojedine analogije unutar kataloga nalaza koji se nalazi na kraju pismenog dijela doktorskog rada.

¹⁷⁸ Janeš 2019, 25.

¹⁷⁹ Šiša-Vivek 2012, 322.

Pronađeno je više ulomaka čaše na nozi (T.3, 4). Noga nije sačuvana u cijelosti, ali se može zaključiti da je riječ o niskoj nozi prstenasto izvučenog dna. Posuda je napravljena od bijele gline srednje grube fature s primjesama drobljenih kamenčića (sl. 10). Rub je blago izvučen prema van, a ukrašena je plitko žlijebljenom trakom na vratu te široko razmaknutim tankim urezanim vodoravnim linijama na trbuhu. Rekonstruirani promjer oboda iznosi 8 centimetara.

Slika 10 Ulomci čaše na nozi T.3, 4. Fotografija: Marin Emić.

Četiri manja ulomka oboda fine su fature, različitih nijansi žuto-smeđe, odnosno svijetlo smeđe boje. Obod jednog ulomka oštro je izvučen, dok je rub okomito izveden (sl. 12) (T.3, 5). Slične je fature kao posuda T.3, 2. Rekonstruirani promjer oboda iznosi 9 centimetara. Analogija mu je posuda T.48, 391 s lokaliteta Stari Perkovci – Debeli šuma, koja pripada 3. fazi naselja i datira se u 15. i prvu polovicu 16. stoljeća.¹⁸⁰ Ovome ulomku oboda slični su i ulomci oboda T.3, 6 (sl. 11) i T.3, 7 (sl. 13). Obodi su im oštro izvučeni s ravno odrezanim rubom i profiliranim žlijebom na unutarnjoj strani. Rekonstruirani promjeri oboda iznose 10 centimetara. Analogija za ulomak oboda T.3, 6 je posuda sl. 9, 8 pronađena u kasnosrednjovjekovnoj Budi, koju se datira u drugu polovicu 15. st.¹⁸¹ Kao i kod posuda T.3, 6 i T.3, 7 obod posude T.3, 8 oštro je izvučen, ali je više polegnut te mu ukras počinje bliže vratu (sl. 14). Rekonstruirani promjer oboda iznosi 12 centimetara.

¹⁸⁰ Šiša-Vivek 2012, 309.

¹⁸¹ Holl, Imre, Tischgerät im spätmittelalterlichen Buda. Archäologische Angaben und deren Schranken, *Acta archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, vol. 56, 2005, 324.

Slika 13 Ulomak oboda posude T.3, 5. Fotografija: Marin Emić.

Slika 12 Ulomak oboda posude T.3, 6. Fotografija: Marin Emić.

Slika 14 Ulomak oboda posude T.3, 7. Fotografija: Marin Emić.

Slika 11 Ulomak oboda posude T.3, 8. Fotografija: Marin Emić.

Pronađena su dva ulomka oboda boce s dijelom sačuvanim vratom (T.3, 9). Boca je fine fature, svijetlo smeđe boje s djelomično sačuvanim istaknutim izljevom (sl. 15). Kratkog je vrata na kojemu je vidljiv dio ukrasa žlijebljene vodoravne linije. Promjer rekonstruiranog oboda iznosi 8 centimetara. Ova boca slična je cjelovito sačuvanoj boci T.41,1 iz Beketinaca te ulomku gornjeg dijela boce pod kataloškim brojem 359 iz Ružice.¹⁸² Po izvedbi oboda sličan mu je vrč T.107, 828 s lokaliteta Josipovac – Selište, koji pripada prvoj fazi naselja i datira se u 15. i prvu polovicu 16. stoljeća.¹⁸³ Sličnost pokazuje i primjerak T.VII, 3 s lokaliteta Našice

¹⁸² Minichreiter, Kornelija, Zorko Marković, *Beketinci Bentež: Naselja iz eneolitika, ranoga i kasnoga srednjega vijeka*, Zagreb: Institut za arheologiju, 2013, 283; Radić, Bojčić, 186.

¹⁸³ Šiša-Vivek 2012, 321.

– Klara. Keramiku pronađenom na pretpostavljenom samostanu klarisa Mažuran datira u konac 14. i 15. stoljeće.¹⁸⁴

Slika 15 Ulomci boce sa sačuvanim vratom T.3, 9. Fotografija: Marin Emić.

Za kraj još treba spomenuti važan nalaz dna zeleno glazirane čaše (T.3, 10). Dno je ukrašeno romboidnim motivom, a promjera je 5 centimetara (sl. 16). S obzirom na to da je riječ o jednostavno izvedenom dnu, u nedostatku oboda, nije moguće govoriti o mogućim analogijama. Zasad ga se jedino može opisati kao dio gotičke čaše. Gotičke čaše upotrebljavali su bogatiji pojedinci te se obraćala veća pozornost njihovom ukrašavanju.¹⁸⁵ Keramičke čaše počele su se koristiti tijekom 14. i osobito početkom 15. stoljeća.¹⁸⁶ Prema podjeli Mitje Guština, čaša T.3, 10, s lagano konično oblikovanim stijenkama, mogla bi se pripisati prvom tipu, odnosno jednostavnim čašama.¹⁸⁷ No, to bi bilo samo prema obliku dna jer za razliku od čaše T.3, 10, jednostavne čaše grube su izrade.¹⁸⁸ Prema kvaliteti izrade ova čaša više bi

¹⁸⁴ Mažuran, Ive, Arheološka iskanja u Našicama, *Osječki zbornik*, br. 5, Osijek: Muzej Slavonije Osijek, 1956, 117.

¹⁸⁵ Tkalčec, Tatjana, Gotičke keramičke čaše iz Glogovnice i Ivanca Križevačkog kraj Križevaca i Gudovca kraj Bjelovara, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*, vol. 18, 2001, 214. Dalje u tekstu: Tkalčec 2001.

¹⁸⁶ Tkalčec 2001, 214

¹⁸⁷ Šimek, Marina, Keramičke čaše s varaždinskog Staroga grada, *Archaeologia Adriatica*, vol. 6 no. 1, 2012, 191.; Matijević, Marijana, Gotičke keramičke čaše iz Rudine, *Radovi Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Požegi*, no. 2, 2013, 62. Dalje u tekstu: Matijević 2013.; U tom pogledu najbolja analogija bila bi čaša iz Grada na Goričkem koja ima gusti trokutasti ukras (Guštin, Mitja, Celjske čaše, u: *Srednjeveško Celje = Medieval Celje*, ur: Mitja Guštin, *Archaeologica historica Slovenica* 3, Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za arheologiju, 2001, 144-145. Dalje u tekstu: Guštin 2001).

¹⁸⁸ Guštin 2001, 143.

odgovarala tzv. celjskim čašama, koje su kvalitetne izrade i bogato su ukrašene.¹⁸⁹ Mitja Guštin slovenske gotičke čaše datira u razdoblje 14. do 16. stoljeća.¹⁹⁰

Slika 16 Dno zelene glazirane čaše T.3, 10. Fotografija: Marin Emić.

Treba naglasiti par ukrašenih ulomaka keramike koji nisu bili dio oboda. Četiri ulomka izvana su prevučena finom maslinastom glazurom. Pronađen je i maleni ulomak glaziranog tanjura ili zdjele za kojeg se može pretpostaviti kasnija novovjekovna proizvodnja (sl. 18 i 19). Dva iznimno mala ulomka keramike imaju tragove crvenog slikanja, dok dva veća ulomka, koji su najvjerojatnije bili dio vrča, pokazuju ukras slikanog mrežastog motiva – jedan u standardnoj crvenoj, a drugi u smeđoj boji (sl. 17). Nalazi ovog tipa vrča pojavljuju se u Ugarskoj od 13. stoljeća dok ih u srednjovjekovnoj Slavoniji, Srijemu i Srbiji pratimo kroz cijelo 14. i 15. st.¹⁹¹ Crvenom bojom ukrašen je istim ukrasom i jedan ulomak

Slika 17 Dva ulomka s ukrasom slikanog mrežastog motiva. Fotografija: Marin Emić. Fotografija: Marin Emić.

¹⁸⁹ Matijević 2013, 63.

¹⁹⁰ Matijević 2013, 62.

¹⁹¹ Janeš 2019, 25.

vrča s Ružice grada pod kataloškim brojem 363.¹⁹² Slikanje mrežastim motivom može se pronaći na lokalitetima Stari Perkovci – Sela, Stari Perkovci – Debela šuma, Verušed, Josipovac – Selište, Beketinci Bentež, Franjevac, Našice – Klara, Našice – Građa, dva nepoznata lokaliteta u Našicama i brojni drugi.¹⁹³ Nalazi crveno slikane keramike poznati su na prostoru Ugarske, srednjovjekovne Slavonije te u susjednim zonama pod ugarskim utjecajem.¹⁹⁴

Slika 18 Prednja strana glaziranog tanjura ili zdjele.
Fotografija: Marin Emić.

Slika 19 Stražnja strana glaziranog tanjura ili zdjele.
Fotografija: Marin Emić.

¹⁹² Radić, Bojčić 2004, 188.

¹⁹³ Mnogi su lokaliteti u Slavoniji na kojima se nalazi slikano posuđe. Zorko Marković i Katarina Botić smatraju da postoji mogućnost da se na području Našica, zbog velike količine bojanog posuđa pronađenog na užem području, nalazio jedan ili više centara proizvodnje (Marković, Zorko, Katarina Botić, New Knowledge about the medieval settlements of Našice region, u: *Srednjovjekovna naselja u svjetlu arheoloških izvora*, ur: Tajana Sekelj Ivančan, Tatjana Tkalčec, Siniša Krznar, Juraj Belaj, Zbornik Instituta za arheologiju vol. 6, Zagreb: Institut za arheologiju, 2017, 493. Dalje u tekstu: Marković, Botić 2017).

¹⁹⁴ Janeš, Hirschler Marić, Azinović Bebek 2017, 352.

5.1.2. Kuhinjska keramika

U kuhinjsko se posuđe ubrajaju posude korištene za pripremanje jela, držanje hrane i tekućine te djelomično za posluživanje.¹⁹⁵ U ovoj skupini brojnošću prednjače ulomci lonaca. Radi se uglavnom o loncima s izduženim vratom te istaknuto profiliranim tipovima rubova značajnima za 15. st.¹⁹⁶ Također, pronalazi se i ulomke blago profiliranih oboda značajnih za novovjekovno razdoblje.¹⁹⁷ Kuhinjska keramika dobivena istraživanjima kurije u Orahovici podijeljena je na 14 tipova, odnosno 10 tipova i pripadajuće im podtipove te se nalazi na tablama 1, 2 i 3. Tipovi 1-4 (table 1 i 2) iz kurije u Orahovici obuhvaćaju većinu pronađenih ulomaka oboda kuhinjske keramike, koje karakterizira mješavina karakteristika predstavnika ovih tipova. Tipovi 5-10.3 (table 2 i 3) predstavljaju jedinstvene primjerke koji su zbog različitosti od ostatka pronađene kuhinjske keramike izdvojeni kako bi im se pokušalo pronaći analogije na drugim lokalitetima. Prema podjeli Tajane Sekelj Ivančan, na temelju ulomaka oboda koji su dovoljno dobro sačuvani i koji su dovoljno veliki kako bi im se mogao odrediti rekonstruirani promjer oboda, među nalazima kuhinjske keramike trenutno je najviše ulomaka oboda srednje velikih lonaca, njih 14.¹⁹⁸ Slijede lonci srednje veličine, njih 13, zatim veliki lonci, njih 6 te jako veliki lonci ulomaka kojih su pronađena 3 primjerka. Manji i srednje veliki lonci korišteni su u svakodnevnom životu dok su veliki, a osobito jako veliki, lonci korišteni za skladištenje.¹⁹⁹

U materijalu iz kasnosrednjovjekovnog naselja na lokalitetu Stari Perkovci – Debeli šuma, koje nastaje u prvoj polovici 13. stoljeća i najvjerojatnije traje do dolaska Turaka, pronalaze se analogije za dva tipa iz kurije u Orahovici.²⁰⁰ Tipu 1 analogija je obod T.17, 149, a tipu 2.1 obod T.9, 87. Obod T.9, 87 datira se u 2. fazu naselja, odnosno u 14. stoljeće.²⁰¹ Obod T.17, 149 datira se u 3. fazu naselja, odnosno 15. i prvu polovicu 16. stoljeća.²⁰² Marija Šiša-Vivek naglašava da je vrlo malo nalaza iz Debele šume kronološki osjetljivo. Zbog toga je „*teško pouzdano pratiti pojavu, razvoj i prestanak izrade pojedinih tipoloških karakteristika predmeta*

¹⁹⁵ Janeš, Hirschler Marić, Azinović Bebek 2017, 7.

¹⁹⁶ Janeš 2019, 23.

¹⁹⁷ Janeš 2017, 26.

¹⁹⁸ Sekelj Ivančan, Tajana, *Early Medieval Pottery in Northern Croatia. Typological and chronological pottery analyses as indicators of the settlement of the territory between the rivers Drava and Sava from the 10th to 13th centuries AD*, BAR International Series 914, Oxford, 2001, 67. Dalje u tekstu: Sekelj Ivančan 2001.

¹⁹⁹ Sekelj Ivančan 2001, 67.

²⁰⁰ Šiša-Vivek 2012, 40.

²⁰¹ Šiša-Vivek 2012, 301.

²⁰² Šiša-Vivek 2012, 303.

od razvijenog kasnog srednjeg vijeka do ranog novog vijeka.“.²⁰³ U nalazima iz naselja pronađenog na arheološkom lokalitetu Josipovac – Selište, početak kojega se datira u 12. stoljeće, također se pronalaze analogije obodima kuhinjske keramike pronađenima u kuriji u Orahovici.²⁰⁴ Obodu s najviše profilacija, tipu 1, u svakoj točki višestruke profiliranosti analogija je obod T.63, 495.²⁰⁵ Ovaj obod, za razliku od drugih analogija ovome tipu, također ima tanko naglašeno rebro na vratu posude. Glavna karakteristika ovog tipa oboda naglašena je izbočenost te tendencija prema trokutastoj profilaciji donjeg ruba oboda, zbog čije se dominantnosti nad ostalim elementima ovakvi obodi ističu među drugim tipovima. Analogija s lokaliteta Josipovac – Selište datira se u II. fazu naselja koja obuhvaća razdoblje od dolaska Turaka do napuštanja naselja, odnosno drugu polovicu 16. i 17. stoljeće.²⁰⁶ Treba držati na umu da je, kao i u slučaju Debele Šume, na lokalitetu Josipovac – Selište vrlo malo nalaza kronološki osjetljivo. Zbog toga je teško pratiti razvoj pojedinih tipoloških karakteristika predmeta.²⁰⁷ Prema tome iznimno slična izvedenica tipu 1, obod T.51, 421, pronalazi se i u 1. fazi naselja koja se datira u 15. i prvu polovicu 16. st.²⁰⁸ Ipak, vidljivo je da se veću koncentraciju ovog tipa oboda može pronaći u II. fazi naselja Josipovac – Selište gdje se pronalaze slične varijante ovog tipa oboda (T.66, 516 i T.69, 545). Ovo je još jedan dokaz da se oblici kasnosrednjovjekovne keramike u raznim varijantama održavaju kroz duže vremensko razdoblje. Analogija tipu 5 iz kurije u Orahovici, u 2. fazi naselja Josipovac – Selište, je obod T.73, 567, tipu 10.1 obod T.88, 679, te tipu 10.3 obod T.89, 690.²⁰⁹ Na položaju Stara Branjevina kraj Našica, koliko se prema fotografiji može razlučiti, također se nalazi obod analogan tipu 1.1. iz kurije, a datira ga se u 14.-15. stoljeće.²¹⁰ Istom se tipu vjerojatno može pribrojiti i ulomak kasnosrednjovjekovnog lonca iz SJ 61/62 s lokaliteta Donji Miholjac-Đanovci.²¹¹ Tom tipu mogla bi se pripisati i jedina analogija s obližnjeg Ružica grada. Obod pod kataloškim brojem 59 čini se sličnim tipu 1.1. iz kurije.²¹² Nažalost, bilo je vrlo teško razlučiti tipološki materijal s Ružice i vremenski ga točnije determinirati, zbog čega autori ne

²⁰³ Šiša-Vivek 2012, 41.

²⁰⁴ Šiša-Vivek 2012, 101.

²⁰⁵ Šiša-Vivek 2012, 312.

²⁰⁶ Šiša-Vivek 2012, 102.

²⁰⁷ Šiša-Vivek 2012, 104.

²⁰⁸ Šiša-Vivek 2012, 310.

²⁰⁹ Šiša-Vivek 2012, 314, 317 i 318.

²¹⁰ Marković, Podunavac, Botić, Kalafatić, Minichreiter 2016, 130.

²¹¹ Tkalčec, Tatjana, Prapovijesna, rimska i srednjovjekovna naselja na lokalitetu Donji Miholjac-Đanovci – zaštitna istraživanja u 2015. godini, *Annales Instituti Archaeologici*, vol. 12 no. 1, 2016, 57.

²¹² Radić, Bojčić 2014, 177.

nude preciznije datacije za pojedini oblik.²¹³ Može ih se široko datirati od 14. do 17. stoljeća. Među materijalom s lokaliteta Stari Perkovci – Sela, koji se sukladno rezultatima radiokarbonske analize uzoraka ugljena može uvrstiti u vremenski okvir 14. i, s oprezom, 15. stoljeća, pronalazi se jedna analogija.²¹⁴ Obod pod kataloškim brojem 54., koji pripada tipu 4d), najbliža je analogija tipu 2.2. iz kurije u Orahovici.²¹⁵

Samo su dva ulomka oboda kuhinjske keramike jednostavnih rubova – po jedan iz sloja SJ 37 i SJ 7/34. U slučaju nalaza iz kurije u Orahovici, svi obodi su, osim dva jednostavna, uglavnom ravno ili koso unutra odrezanih gornjih rubova. Samo su dva ulomka rubova odrezanih prema van. Na pojedinim ulomcima oboda vidljivo je žlijebljenje gornjeg ruba koje je najvjerojatnije služilo za stabiliziranje poklopca koji je išao na posudu. Ulomci su uglavnom oksidacijski pečeni, s ponekim redukcijski pečenim primjerom. Faktura je uglavnom srednje gruba s većom ili manjom količinom primjesa kamenčića. Tipovi 10.1 i 10.3. fine su izrade bez primjesa kamenčića, ali s primjesama tinjca. Boja ulomaka oboda jako varira. Ulomci su jako svijetlih nijansi smeđe, narančaste, sive, raznih srednje i jako tamnih nijansi smeđe te crne boje. Boje ulomaka raznolike su i unutar sloja SJ 37, koji je sadržavao najveću količinu keramike, zbog čega on ne pokazuje nikakva pravila ili uzorke koji bi se mogli popratiti po pitanju boje. Na mnogim je primjerima vidljiva promjena boje zbog gorenja te razlika u boji vanjske i unutarnje stijenke.

Na 10 ulomaka oboda vidljivi su ukrasi. Na 2 ulomka vidljiv je trag vodoravnog ukrašavanja kotačićem u dva reda od kojih gornji red ne ide cijelom dužinom jednog ulomka.²¹⁶ Ovaj ukras zastupljen je na još svega par ulomaka keramike. Ostalih 8 ulomaka ima ukras urezanog ili plitko žlijebljenog snopa rijetko ili srednje gusto razmaknutih vodoravnih linija. To je ujedno i najčešći tip ukrasa na ostalim keramičkim ulomcima. Svi ukrasi, osim u slučaju oboda tip 1.1. gdje počinju na vratu, nalaze se na području ramena ulomaka. Posude ukrašavane nazubljenim kotačićem diljem Panonije može se pronaći u širokom razdoblju od 10. do 14. st.²¹⁷ Primjerci iz Ružice grada, Kolođvara i Beketinci Benteža najvjerojatnije se datiraju u 14. stoljeće.²¹⁸ Ovakvo dekoriranje prisutno je na loncima s burga Vrbovca od prve polovine 15.

²¹³ Radić, Bojčić 2014, 163.

²¹⁴ Janeš, Hirschler Marić, Azinović Bebek 2017, 349.

²¹⁵ Janeš, Hirschler Marić, Azinović Bebek 2017, 383.

²¹⁶ Prestajanje jednog reda ukrasa kotačića vidljivo je i na fragmentu pronađenom na lokalitetu Breznica Našička-Netovo, vidi: Marković, Botić 2017, 493.

²¹⁷ Bekić, Luka, Srednjovjekovna jama K 12 s nalazišta Jelkovec – Police kod Varaždina, *Archaeologia Adriatica*, vol. 4. no. 1, 2010, 230.

²¹⁸ Marković, Botić 2017, 491-492.

st. dok je na Bariloviću isključivo zabilježeno tijekom kasnog 15. i u 16. st.²¹⁹ Korištenje tehnike urezivanja paralelnih linija također se datira do u 14. st.²²⁰ Tehnike urezivanja i plitkog žlijebljenja na loncima s Barilovića primjenjuju se tijekom kasnog srednjeg i čitavog novog vijeka. Najčešće je riječ o jednoj ili više vodoravnih linija ili valovnica na ramenu. Na burgu Vrbovcu ovaj se način ukrašavanja javlja već od kraja 12. st. Posebno je čest krajem 15. i početkom 16. st. kada se ova tehnika upotrebljava pri dekoriranju primjeraka s ojačanim profiliranim obodom.²²¹ S obzirom na to da sloj SJ 37 iz kurije u Orahovici sadrži primjerke ukrašene plitkim žlijebljenjem paralelnih linija, a nastanak mu je datiran novcem najranije u 1430. godinu, može se sa sigurnošću utvrditi da se taj način ukrašavanja proteže i u prvu polovicu 15. stoljeća.

Sve u svemu, u slučaju keramičkih nalaza iz kurije u Orahovici potvrđuje se pravilo da se arheologija kasnog srednjeg vijeka najmanje od svih drugih arheoloških razdoblja može oslanjati na tipološku kronologiju kuhinjske keramike u razdoblju srednjega vijeka.²²² Mnogi se oblici dugo zadržavaju u upotrebi zbog čega nisu tipološki osjetljivi – osnovne forme provlače se kroz nekoliko stoljeća.²²³ Zbog toga je na raznim lokalitetima u Slavoniji moguće pronaći slične oblike i tipove koji se od onih iz kurije u Orahovici ne razlikuju u puno točaka, ali je pronalazak preciznih analogija, kao što je u analizi vidljivo, iznimno rijedak slučaj. Te slične primjerke, kojih je zbog tipološke sličnosti keramike na užem regionalnom prostoru puno, odlučeno je ne navoditi jer bi se višestrukim porastom okvirnih analogija izgubila preciznost i jasnoća rasprostranjenosti preciznih analogija. Manji broj preciznih analogija ukazuje na veću lokalnu specifičnost materijala, dok pronađene analogije svjedoče prethodno navedenoj kronološkoj neosjetljivosti tipologije oboda kuhinjske keramike – datiraju se u široko razdoblje od 14. do 17. stoljeća. Rijetke analogije koje su po istom principu pronađene za stolnu keramiku ukazuju na uže vremensko razdoblje 15. i prve polovice 16. stoljeća, čime potvrđuju dataciju koju je pružio novac Žigmunda Luksemburškog.

²¹⁹ Krmpotić, Marijana, Kasnosrednjovjekovno i novovjekovno keramičko posuđe, u: *Stari grad Barilović: 10 godina arheoloških istraživanja*, ur: Ana Azinović Bebek, Marijana Krmpotić, Zagreb: Hrvatski restauratorski zavod i Općina Barilović, 2014, 89. Dalje u tekstu: Krmpotić 2014a.

²²⁰ Marković, Botić 2017, 492.

²²¹ Krmpotić 2014a, 89.

²²² Tkalčec, Tatjana, Kuhinjska i stolna keramika iz stambenog dijela burga Vrbovcu u Klenovcu Humskome, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, vol. 43 no. 1, 2010, 457. Dalje u tekstu: Tkalčec 2010b.

²²³ Tkalčec 2010b, 457; Radić Bojčić 2004, 47.

5.2. Tehnička keramika

Od materijala koji se može ubrojiti u tehničku keramiku, u arheološkim istraživanjima 2017. i 2019. godine pronađeni su pećnjaci.

5.2.1. Pećnjaci

U istraživačkim kampanjama, a poglavito 2019. godine, pronađena je velika količina ulomaka pećnjaka. Najraniji pećnjaci jednostavnih oblika u savsko-dravskom međurječju datiraju se u 13. st.²²⁴ Prema tipologiji Ivane Škiljan većinu pronađenih pećnjaka može se svrstati u jednostavne, odnosno čašaste i lukovičaste pećnjake.²²⁵ Otvori ovih pećnjaka izvedeni su različitim obodima.²²⁶ Zbog jednostavnosti oblika nemaju datacijsku vrijednost te ih se, s obzirom na način pečenja, većinu može datirati u razdoblje ranog novog vijeka.²²⁷ Pronađena su i dva fragmenta zdjelastih pećnjaka. Među jednostavnim pećnjacima

Slika 20 Dva ulomka pećnjaka s oker-smeđe glaziranom reljefnom dekoracijom dna. Fotografija: Marin Emić.

ističu se dva ulomka pećnjaka s oker-smeđe glaziranom reljefnom dekoracijom dna (sl. 20) te ulomak s dijelom glaziranog kružnog ukrasa. Specifičan je pronalazak ulomka iznutra smeđe glaziranog pećnjaka četverolisnog ili trolisnog otvora.²²⁸ Od 14. i posebice 15. st. pećnjaci se počinju prevlačiti pigmentiranom olovnom glazurom, uglavnom zelene, žute ili smeđe boje.²²⁹

Pećnjaci se rano razvijaju od strogo funkcionalnih oblika do pećnjaka s prednjom pločom koja je reljefno ukrašena i glazirana pa već u 14. st. postaju proizvod primijenjene

²²⁴ Škiljan, Ivana, *Srednjovjekovni i ranonovovjekovni pećnjaci Slavonije*, doktorski rad, Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2015, 1. Dalje u tekstu: Škiljan 2015.

²²⁵ Škiljan 2015, 42.

²²⁶ Ovim putem zahvaljujem Andreju Janešu i Petru Sekuliću na uvidu u još neobjavljeni rad pod nazivom *Keramički i metalni nalazi iz samostana sv. Petra na Zlatu*, koji mi je omogućio bolje razumijevanje čašastih i lukovičastih pećnjaka.

²²⁷ Janeš 2019, 27.

²²⁸ Primjer trolisnog pećnjaka pronađen je na Ružici gradu (Radić, Bojčić 2004, str. 233., kataloški broj 482)

²²⁹ Krmpotić, Marijana, Pećnjaci, u: *Stari grad Barilović: 10 godina arheoloških istraživanja*, ur: Ana Azinović Bebek, Marijana Krmpotić, Zagreb: Hrvatski restauratorski zavod i Općina Barilović, 2014, 93. Dalje u tekstu: Krmpotić 2014b.

umjetnosti.²³⁰ Tako je u Europi već do polovice 14. st. započela proizvodnja pećnjaka s ravnom prednjom ukrasnom pločom.²³¹ Među nekolicinom pronađenih zeleno glaziranih pećnjaka ističu se sljedeći primjeri. Tri ulomka pećnjaka imaju prednju dekorativnu ploču ukrašenu rozetama (sl. 21).

Slika 21 Tri ulomka pećnjaka ukrašeni rozetama. Fotografija: Marin Emić.

Dva ulomka ukrašena su vegetabilnom dekoracijom i viticama (sl. 24). Na jednom od njih vidljiv je motiv vinove loze, odnosno grozda.²³² Pronađen je ulomak pećnjaka sa stražnjom stranom trokutaste forme, što ukazuje na mogućnost da je bio dio kruništa peći.²³³ Zanimljiv je i ulomak koji je vjerojatno bio dio perforirane prednje ploče pećnjaka s nišom. Karakterizira ga mali oštri istak vidljiv na brojnim pećnjacima na području srednjovjekovne Ugarske (sl. 23).²³⁴

²³⁰ Škiljan, Ivana, *Kasnogotički pećnjaci s Garić-grada, Radovi zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru*, no. 4, 2011, 161.

²³¹ Škiljan, Ivana, *Toplina doma – Uvod u razvoj pećarstva u srednjovjekovnoj i ranonovovjekovnoj Slavoniji*, Muzeji Hrvatskog zagorja, 2017, 55.

²³² Izvedba vinove loze slična je jednoj strani pećnjaka pod kataloškim brojem 677 iz Barilovića, ali s lošijom izvedbom grozda (Krpmotić 2014b, 219.)

²³³ Škiljan 2015, 80. Krak trokuta blago je zaobljen što ukazuje na mogućnost da je riječ o sedlastom (primjer u: Horvat, Zorislav, Grijanje u srednjovjekovnim burgovima kontinentalne Hrvatske: Kamini, dimnjaci i kaljeve peći, *Prostor : znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam*, vol. 2 no. 3-4, 1994, 230.) ili nekom drugom obliku.

²³⁴ Formom je sličan nekim primjerima s ružice (Radić, Bojčić 2004, str. 302. kat. broj 628. ili bogato ukrašen primjer na str. 256. kat. broj 538.), ali sličan oblik zastupljen je i na raznim poznatim nalazištima pećnjaka poput kraljevske palače u Budi (Holl, Imre, *Középkori kályhacsempék Magyarországon 1: Az udvari központok műhelyei és hatásuk a vidéki fazekasságra*, XIV. század-XV. század közepe, u: *Budapest Régiségei – A Budapesti történeti múzeum Évkönyve XVII*, ur: László Gerevich, Budimpešta: Akadémiai Kiadó, 1958, str. 236. kat. broj. 42.), u Segedinu (Sztalmari, Imre, *Későépkori kályhacsempék nagymágyosról*, u: *Régészeti tanulmányok I.*, ur: Fodor István, *Acta antiqua et archaeologica: supplementum V*, 1985, str. 77. kat. broj. 5.) i drugdje.

Slika 24 Dva ulomka ukrašena vegetabilnom dekoracijom i viticama. Na ulomku lijevo vidljiv motiv grozda. Fotografija: Marin Emić.

Najzanimljiviji je ulomak zeleno glaziranog pločastog pećnjaka koji sadrži dio krila, nogu te dio repa dvoglavog orla u štitu (sl. 25). Stilistički, izrada orla slična je izradi na pećnjaku s Ružice grada koju se datira u prvu pol 15. st.²³⁵ Reljefni prikazi heraldičkog orla čest su motiv na kasnogotičkim pećnjacima. Javljaju se od Žigmundovog razdoblja, a u periodu od 16. stoljeća na dalje, habsburški se dvoglavi orao gotovo redovito javlja na pećarskim proizvodima.²³⁶ Još je jedan ulomak glaziranog pećnjaka s motivom životinje. Treba spomenuti i mali reljefno ukrašeni ulomak svijetlo zelene glazure, koji je vjerojatno bio dio jednog od pećnjaka vijenca peći (sl. 22). Vidljiva je izmjena tri reda različitih perforiranih ukrasa – okomitog i vodoravnog ovalnog te romboidnog motiva. Mali

Slika 23 Ulomak perforiranog pećnjaka. Fotografija: Marin Emić.

Slika 22 Ulomak pećnjaka kruništa peći. Fotografija: Marin Emić.

²³⁵ Način izvedbe krila, noge i repa u određenoj je mjeri sličan načinu izvedbe na (rekonstruiranom) necakljenom pećnjaku s prikazom okrunjenog dvoglavog orla pronađenom na Ružica gradu (Radić, Bojčić 2004, str. 239. kat. broj 497.)

²³⁶ Škiljan 2015, 166.

ulomak jednog smeđe glaziranog perforiranog pećnjaka vjerojatno je također bio dio kruništa peći. Važno je naglasiti da više neuspjelih komada pronađenih na Ružica gradu svjedoče o mogućem postojanju značajne radionice u samom gradu koja se iskušala u proizvodnji i najzahtjevnijih pećnjaka.²³⁷ Neke od ulomaka, poput ulomka s prikazom orla, možda je moguće pripisati lokalnoj proizvodnji.²³⁸ Osim na lokalnu proizvodnju, daljnja bi istraživanja mogla ukazati, kao što je slučaj u Iloku²³⁹, koji je većinu vremena u promatranom razdoblju imao iste vlasnike kao Orahovica, ne samo na regionalnu trgovinu, već i na povezanost s moćnim trgovačkim i gospodarskim središtima.

Slika 25 Ulomak pećnjaka ukrašenog dvoglavim orlom. Fotografija: Marin Emić.

²³⁷ Radić, Bojčić 2004, 49.

²³⁸ Lokalnu proizvodnju može se prepoznati po lošije izvedenom motivu, po nekim pojednostavljenjima prikaza, gubitku detalja itd. (Tkalčec, Tatjana, *Burg Vrbovec u Klenovcu Humskome: Deset sezona arheoloških istraživanja*, Zagreb: Muzeji Hrvatskog Zagorja i Institut za arheologiju, 2010, 77). Na primjeru ulomka s prikazom orla vidljiva je loša procjena prilikom izrade zbog čega su prednja dva prsta noge kraća i zbijena u okvir štita.

²³⁹ Tomičić, Željko, Regensburg-Budim-Ilok: Kasnosrednjovjekovni pećnjaci iz dvora knezova Iločkih dokaz sveza Iloka i Europe, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*, vol. 21, 2004, 146.

5.3. Arhitektonski elementi

Tijekom istraživanja 2019. godine pronađena su tri ulomka kamenog arhitektonskog elementa u sloju SJ 007. Radi se o profilaciji, vjerojatno svodnog rebra, koja je izvedena u ravnim, oštrim linijama, a pripada tipu rebra s jednom užljebinom (konkavom) iz druge polovice 15. ili početka 16. stoljeća.²⁴⁰ Analogiju se može pronaći u svodu svetišta crkve sv. Jurja u Maruševcu, koji je datiran zaglavnim kamenom u kojeg je uklesana 1482. godina.²⁴¹ Ovakva profilacija najčešća je tijekom kasne gotike iako se javlja već početkom 15. stoljeća. Pronalazi se na svim vrstama objekata i svodova.²⁴² Prilikom istraživanja 2017. godine pronađeno je nekoliko čitavih opeka. Dimenzije opeka iznose 5,5x12x24 centimetara zbog čega ih se, s oprezom, može uvrstiti u grupu kasnogotičkih opeka.²⁴³ Pronađeni su primjerci koji su, zbog blage savijenosti, ugrađivani u nadvoje vrata i prozora ili su korišteni za svođenje kanala. Pronađeno je i nekoliko ulomaka koji se mogu pripisati crjepovima.²⁴⁴

5.4. Metalni nalazi

Uz nekoliko čavala bez datacijske vrijednosti pronađeno je deset predmeta koji su dokumentirani kao posebni nalazi. Veći dio njih još nije konzervatorsko-restauratorski obrađen.²⁴⁵

5.4.1. Novac

Značajna su tri numizmatička nalaza.²⁴⁶ Nažalost, slučajni ili arheološki nalaz novca čini uglavnom novac manje vrijednosti. Na njemu su često izraženi tragovi korištenja jer puno češće prelazi iz ruke u ruku.²⁴⁷ Novac pod oznakom PN 6 srebrni je denar najvjerojatnije ugarskog porijekla (sl. 28). Dosta je oštećen i izlizan, ali se na aversu prepoznaje grb, a na reversu je vidljiv dio križa. Okvirno ga se može datirati u kraj 14. ili početak 15. st. Novac pod oznakom PN 9 srebrni je denar ili *quarting*, vjerojatno ugarskog porijekla (sl. 27). Zbog izlizanosti nije moguće prepoznati što se nalazilo na aversu, ali se na reversu nalazi patrijarhalni križ s

²⁴⁰ Janeš 2019, 30.

²⁴¹ Janeš 2019, 30.

²⁴² Horvat, Zorislav, *Katalog gotičkih profilacija: arhitekture kontinentalne Hrvatske*, Zagreb: Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, 1992, 84.

²⁴³ Janeš 2017, 30.

²⁴⁴ Janeš 2017, 30.

²⁴⁵ Janeš 2019, 28.

²⁴⁶ Ovom prilikom zahvaljujemo Luki Štefanu, mag. arheologije, na detaljnoj analizi važnih numizmatičkih nalaza. Dalje u tekstu iznose se rezultati spomenute analize.

²⁴⁷ Stephenson, Paul, *Byzantium's Balkan Frontier – A Political Study of the Northern Balkans, 900-1204*, Cambridge: Cambridge university press, 2004, 15.

oznakom. Okvirno se također datira u kraj 14. ili početak 15. st. Jedan je nalaz ipak dovoljno dobro sačuvan za točno datiranje. Novac pod oznakom PN 1 najznačajniji je nalaz pronađen 2019. godine. Iako je zbog izlizanosti teško odrediti, na aversu je vjerojatno bila kruna, a na reversu se nalazi patrijarhalni križ s oznakom između dvije grede (sl. 26 i 29). Ovaj srebrni *quarting* kovan je u vrijeme vladavine Žigmunda Luksemburškog. Točnije, u periodu između 1430. i 1437. godine. Kao takav, postavlja *terminus ante quem non* sloju SJ 37, u kojemu je pronađen uz veliku količinu prethodno obrađene stolne i kuhinjske keramike, u 1430. godinu. Sloj SJ 37 nalazio se uz temelje južnih dograđenih prostorija kurije pa ih kao takav i datira, o čemu će biti više riječi u raspravi.

Slika 26 Avers novca PN 1, snimio: J. Škudar (Janeš 2019, 28.)

Slika 29 Avers i revers novca PN 1.
Fotografija: Luka Štefan.

Slika 28 Avers i revers novca PN 6.
Fotografija: Luka Štefan.

Slika 27 Avers i revers novca PN 9.
Fotografija: Luka Štefan.

6. Rezidencijalni kompleksi u srednjovjekovnoj Ugarskoj

6.1. Povijest istraživanja

Izuzetno bogatstvo arheološkim, povijesnim i drugim kulturnim spomenicima omogućilo je Hrvatskoj da relativno rano razvije svoju nacionalnu arheologiju, već od kraja 19. st.²⁴⁸ U tom pogledu, razvoj srednjovjekovne arheologije u Hrvatskoj u svojim je počecima bio isključivo vezan uz ranosrednjovjekovno razdoblje.²⁴⁹ Po pitanju kasnosrednjovjekovnog razdoblja, utvrde su od samih početaka privlačile pažnju profesionalaca i amatera iz različitih znanstvenih područja. Interes za istraživanje utvrda postoji od druge polovice 19. stoljeća, ponajviše među povjesničarima, a one su danas možda najupečatljiviji simbol srednjega vijeka.²⁵⁰ S druge strane, sve donedavno, istraživanje srednjovjekovnih ruralnih naselja u hrvatskoj arheologiji je rijetko bilo predmetom znanstvenog interesa.²⁵¹ Na području Slavonije, ali u ostatku Hrvatske, nisu provedena opsežnije arheološka istraživanja kasnosrednjovjekovno-novovjekovnih ruralnih naselja koja bi rezultirala tipološko-kronološkim i statističkim analizama.²⁵² Ipak, prilikom velikih infrastrukturnih radova, od 2005. godine, istraženo je mnogo lokaliteta, a među njima i naselja srednjega vijeka. Nažalost, iako je broj istraženih lokaliteta visok, velika količina njih nije objavljena.²⁵³ Osim ovih glavnih predmeta istraživanja, u hrvatskoj arheologiji kasnog srednjeg vijeka brojna druga pitanja ostaju neodgovorena. Stoga, prilikom istraživanja srednjovjekovne kurije u istočnoj Hrvatskoj na vidjelo dolazi nestašica informacija o istoj ili znanstvene literature koja bi postavila okvir istraživanja za ovu vrstu lokaliteta. Kurija u Orahovici je kao produkt društva srednjovjekovne Ugarske usko vezana uz slične komplekse koje proučava mađarska arheologija, koja se po stanju istraženosti ovog tipa plemićkih rezidencija nalazi ispred hrvatske arheologije.

²⁴⁸ Novaković, Predrag, *Historija arheologije u novim zemljama Jugoistočne Evrope*, Univerzitet u Sarajevu, 2014, 73. i 81.

²⁴⁹ Janeš, Andrej, The archaeological approach and the need for medieval castle research, u: *Papers and proceedings of the third medieval workshop in Rijeka*, ur: Kosana Jovanović, Suzana Miljan, Rijeka: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2018, 129. Dalje u tekstu: Janeš 2018.

²⁵⁰ Janeš 2018, 109.

²⁵¹ Janeš, Andrej, Ivana Hirschler Marić, The transformation of rural settlements in Slavonia in the period from the 12th to the 15th centuries, u: *Settlement change across medieval Europe – Old paradigms and new vistas*, ur: Niall Brady, Claudia Theune, *Ruralia XII*, Leiden: Sidestone Press, 2019, 384. Dalje u tekstu: Janeš, Hirschler Marić 2019.

²⁵² Šiša-Vivek 2012, 167.

²⁵³ Janeš, Hirschler Marić 2019,

Još od 19. stoljeća u Mađarskoj su plemićke rezidencije predmet istraživanja profesionalaca i amatera.²⁵⁴ Dakako, taj interes je prvotno zahvatio velebne i dobro očuvane utvrde koje se može isključivo vezati uz najviši sloj društva. Interes za istraživanje plemićkih rezidencija od 1950-ih se postupno povećavao, ali su srednjovjekovni objekti zbog velike oštećenosti jednostavno kategorizirani u općenite arhitektonske tipove.²⁵⁵ Razvojem ideje o zaštiti spomenika povećao se i intenzitet istraživanja.²⁵⁶ Znanstvenici su postupno počeli shvaćati važnost neutvrđenih plemićkih rezidencija te ona postaju popularna tek nakon 1980-ih i 1990-ih godina.²⁵⁷ Dakle, tek nedavno, krajem 20. stoljeća, i oni manje impozantni te loše očuvani srednjovjekovni spomenici postali su, porastom zanimanja za različite slojeve plemićkog društva, predmet znanstvenih istraživanja.²⁵⁸ Zbog toga su u Mađarskoj arheološka i povijesna istraživanja u posljednjih pedesetak godina omogućila evaluaciju plemićkih rezidencija sukladnu njihovom prethodnom značaju.²⁵⁹ Tibor Koppány 70-ih godina prošlog stoljeća uvodi pojam plemićkih rezidencija koje nisu utvrde. László Vandor je napravio katalog takvih objekata u Zala županiji, a Erik Fügedi razvio sustav koji može služiti u shvaćanju društvenog konteksta ovih objekata.²⁶⁰ Ovo su samo neki od brojnih istraživača koji su se bavili kurijama. Umjesto nabiranja njihovih imena kroz iduća će se poglavlja nastojati, koristeći se dostignućima njihovih radova, stvoriti pozadinu te pronaći analogije i interpretaciju kuriji u Orahovici.

6.2. Terminologija

Jedan od problema prilikom istraživanja srednjovjekovnih rezidencija je i zamršena terminologija koju se pronalazi u srednjovjekovnim izvorima. U srednjovjekovnim izvorima pronalaze se razni termini za rezidencijalne objekte. Zbog toga je u suvremenoj znanosti nastala velika raznolikost u korištenju termina. Kao poseban problem pokazala se činjenica da pojedini termin nije imao jednako značenje u različitim dijelovima Europe, a na istom području on se mogao mijenjati kroz stoljeća.²⁶¹ Također, pisani izvori sadrže mnoštvo termina za isti tip

²⁵⁴ Virágos, Gábor, *The Social Archaeology of Residential Sites: Hungarian Noble Residences and Their Social Context from the Thirteenth Through to the Sixteenth Century: an Outline for Methodology*, BAR International Series 1583, Archaeolingua Central European Series 3, Oxford: Archaeopress, 2006, 9. Dalje u tekstu: Virágos 2006.; Cosnean 2017, 7.

²⁵⁵ Feld 2018, 117; Virágos 2006, 9.

²⁵⁶ Virágos 2006, 9.

²⁵⁷ Virágos 2006, 15.

²⁵⁸ Virágos 2006, 9.

²⁵⁹ Feld 2018, 117.

²⁶⁰ Virágos 2006, 15.

²⁶¹ Virágos 2006, 19.

rezidencije usput ostavljajući razlike između termina nerazjašnjenima. Rijetka mogućnost povezivanja arheoloških nalaza s pojedinim spomenom iz izvora nije pomogla u rješavanju problema.²⁶² Problemu su pridonijeli i vlasnici posjeda koji iz različitih razloga (pokušaj prodaje, umanjivanje vrijednosti suparnikovog posjed i dr.) oslovljavaju svoj posjed nazivom koji će mu dati veću vrijednost. Bolji društveni status omogućavao je manipulaciju imidžem pojedinog posjeda.²⁶³ Richárd Horváth i Tamás Pálosfalvi uveli su, na temelju francuske i engleske historiografije, trodijelnu podjelu plemićkih rezidencija – *castrum*, *castellum* i *domus nobilitaris*.²⁶⁴ *Castrum* (utvrda) i *castellum* (kaštel) dva su termina koje spominju srednjovjekovni izvori, ali s kojima postoji problem u povezivanju s pripadajućim sačuvanim spomenicima ili rezultatima arheoloških istraživanja.²⁶⁵ Naziv *castellum* koristio se za manje utvrde, odnosno bilo kakvu utvrđenu zgradu, a riječ *castrum* za veće utvrde. Gábor Virágos još spominje gradišta (*mounded sites*) kao posebnu grupu koju se također može povezati s rezidencijama.²⁶⁶ Prema jednoj interpretaciji, gradišta su bila centri plemićkih poljoprivrednih imanja, *praedia*. U njihovoj blagoj utvrđenosti, velikoj brojnosti te teritorijalnoj rasprostranjenosti Virágos vidi rješenje stambenog pitanja rane elite čije se rezidencije ne pronalaze u izvorima.²⁶⁷ Poneko gradište pronalazi se u poveljama kada ga se spominje kao *castrum*, *turris*, *castellum*, *curia*, *locus castri* i *Feste*.²⁶⁸ *Palatium* također povezujemo s rezidencijalnim mjestima. Prema izvorima, ugarsku je palaču izvorno činila jedna prostorija za primanje i svakodnevni život, nešto slično engleskoj dvorani (*hall*). Virágos smatra mogućim da se *palatium* nalazio u središtima ranih rodova. U tom bi slučaju posjed nazvan „palača“ (najčešće je riječ o varijacijama pojma *palota*) u pisanim izvorima bio najranija rezidencija određenog roda.²⁶⁹ Termin *palatium* često se koristio i za neutvrđene plemićke objekte unutar naselja, koji su se sastojali od više krila i zgrada.²⁷⁰ Termin *domus* je u određenoj mjeri kompleksniji od svih prethodno spomenutih. Koristilo ga se za rezidencije općenito, ali je ponekad korišten i kao sinonim za bilo koju prostoriju ili zgradu s vlastitim krovom.²⁷¹ U

²⁶² Virágos 2006, 19.

²⁶³ Virágos 2006, 22. Ne treba isključiti niti važnost samog posjeda kao takvog kao faktor u percepciji onoga što je na njemu izgrađeno. Navedene mogućnosti Virágos kvalitetno opimjeruje *castrumom* u Taru i *domusom* u Pomazu: Virágos 2006, 22.

²⁶⁴ Miljan, Suzana, *Plemićko društvo zagrebačke županije za vladavine Žigmunda Luksemburškoga (1387.-1437.)*, Doktorski rad, Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2015, 33.

²⁶⁵ Virágos 2006, 21-22.

²⁶⁶ Virágos 2006, 21-22.

²⁶⁷ Virágos 2006, 23.

²⁶⁸ Virágos 2006, 23.

²⁶⁹ Virágos 2006, 23.

²⁷⁰ Feld 2018, 125.

²⁷¹ Virágos 2006, 24.

Bretanji se pojam koristio za viteške domove, a u Engleskoj se koristio u sklopu pojma *domus regis*, odnosno kraljevske kuće.²⁷²

Problem terminološke zamršenosti ne čine samo specifični termini koji predstavljaju vrste rezidencija. Iako postoje različite inačice, odnosno različiti termini za pojam „rezidencija“, pokušaji definiranja ovog široko korištenog pojma uvijek su završavali neuspješno. Nejasno je označava li „rezidencija“ sve objekte pogodne za stanovanje, vlastelinske komplekse ili pak određenu zakonsku kategoriju.²⁷³ Prema Virágosu riječ je o mjestu za stanovanje s određenim pravima i dužnostima koje može biti različitih oblika i vrsta. Ono se moglo posjedovati jedino plemićkim pravom, pravno je bilo izdvojeno, vršilo je funkciju glavnog mjesta za stanovanja s trajnim domaćinstvom te je imalo centralnu ulogu u ekonomskom, administrativnom i sakralnom životu obitelji.²⁷⁴ Problemi postoje i u suvremenoj literaturi. Iako Virágos sljedeći problem temelji na engleskom pojmu, može ga se pronaći u svim jezicima. *Manor house* (kurija) široko je korišten termin u engleskoj literaturi. Koristi ga se uglavnom kako bi se određeni objekt ili kompleks razlikovalo od utvrde.²⁷⁵ No, većina je utvrda imala vlastelinsku (*manorial*) funkciju, dok su neke kurije (*manor houses*) bile utvrđene. Stoga, vidljiv je problem funkcionalne zbunjenosti po pitanju rezidencijalnih mjesta u ovakvoj umjetnoj podijeli. Kurija (*manor house*) je uvijek bila dio poljoprivredne jedinice, odnosno kao rezidencija bila je središte posjeda. Najranija takva središta u Mađarskoj zvala su se *praedium*. Vlastelinstvo (*majorság* u mađarskom) je bilo ekonomska jedinica proizvodnje, neovisno o raznim oblicima koje je imalo kroz srednjovjekovni pa i dobar dio kasnijeg perioda.²⁷⁶

Stoga, dolazimo do termina kurije. On se u hrvatskoj stručnoj literaturi uglavnom koristi za zgrade baroknog razdoblja, ali se prema povijesnim izvorima u kontinentalnoj Hrvatskoj često spominje i u srednjem vijeku.²⁷⁷ Kao i kod prethodno navedenih pojmova, i kod njega postoji problem povezivanja navoda u izvorima sa sačuvanim spomenicima ili rezultatima arheoloških istraživanja.²⁷⁸ Također, s obzirom na to da ova vrsta rezidencije politički nije bila

²⁷² Virágos 2006, 24.

²⁷³ Virágos 2006, 19.

²⁷⁴ Virágos 2006, 21. Virágos predlaže kriterije prema kojima se nešto može definirati kao rezidenciju (vidi Virágos 2006, 21-22.)

²⁷⁵ Virágos 2006, 24.

²⁷⁶ Virágos 2006, 24.

²⁷⁷ Vučetić 2006, 415.

²⁷⁸ Virágos 2006, 21-22.

jednako važna kao utvrde, u izvorima se rijetko pronalazi spomen kurija.²⁷⁹ Svako zemljišno dobro posjedovano temeljem plemićkog prava moglo se zvati kurija (*curia*).²⁸⁰ Kurija je u pravnom smislu označavala i (kraljevski) dvor, odnosno često se tumačila kao „dvorno mjesto.“²⁸¹ Termin kurija se koristio i za kraljevske i biskupske, provincijske i lovačke rezidencije.²⁸² Sve u svemu, riječ je o tipu zgrade koji je bio samo dijelom ili uopće nije bio utvrđen.²⁸³ Dakle, ovaj termin se koristio za ono što u engleskom rječniku označava pojam *manor house*, dok se kod nas zadržala kroatizirana verzija riječi - kurija.²⁸⁴ Funkcija i vrsta rezidencije ispod Ružice grada u Orahovici odgovara tom terminu. Tim terminom ju se opisuje u izvorima te je kompatibilna s navedenim karakteristikama koje ovaj termin predstavlja.

Probleme u terminologiji stvara i činjenica da rezidencije nisu bile vezane samo uz tipove zgrada i fiksne lokacije, već i uz individue u čijem su vlasništvu. Stoga, rezidencija je bila u vremenu i prostoru promjenjiv objekt.²⁸⁵ Bilo koje vlastelinstvo ili posjed moglo je biti smatrano rezidencijom plemića ako je on bio prisutan. Rezidencija kao trajna adresa bila je zakonski prihvaćena tek krajem 15. stoljeća te je i vođenje udaljenih posjeda iz vlastelinstava (*manorial centers*) kao rezidencijalnih mjesta postalo prihvatljivije u ovom razdoblju.²⁸⁶ Dakle, bilo koju vrstu „kuće“ u posjedu plemića moglo se smatrati rezidencijom jer je pitanje njegove trajne rezidencija ovisilo o njegovoj osobi i društvenoj okolini. Zbog navedenih razloga malo je vjerojatno da će se moći utvrditi jedinstvenu arhitektonsku formu različitih vrsta rezidencija.²⁸⁷ Nadalje, istraživanja do sada nisu potvrdila postojanje različitih vrsta zgrada za različite pojmove koji se pronalaze u izvorima. To se osobito odnosi na pojmove *curia*, *castellum* i *castrum*. Prema jednoj teoriji, plemićke su rezidencije oko 1300. godine uglavnom građene od drveta.²⁸⁸ S vremenom se počelo graditi od kamena. Kada su ti posjedi fortificirani, postajali su *castella*. Utvrda (*castrum*) bila je funkcionalan objekt kojem

²⁷⁹ Cosnean Nistor, Letiția, Introduction, u: *Palaces, Castles, and Manor Houses of Medieval and Early Modern Times 1*, ur: Letitia Cosnean Nistor, Ileana Burnichioiu, *Annales Universitatis Apulensis Series historica 21/1*, Editura Mega, 2017, 8. Dalje u tekstu: Cosnean Nistor 2017.

²⁸⁰ Virágos 2006, 21.

²⁸¹ Rady, Martin, *Nobility, Land and Service in Medieval Hungary*, Palgrave Macmillan, 2000, 127; Virágos 2006, 21; Vučetić 2006, 415.

²⁸² Feld 2018, 127.

²⁸³ Virágos 2006, 21.

²⁸⁴ Prema tezaursu spomeničkih vrsta može se vidjeti da je pojam kurija ekvivalent pojmu *manor house* iz *Art and Architecture Thesaurus* te *NMRC-ovog Thesaurus of Monument Types* (Križaj, Lana, *Tezaurus spomeničkih vrsta – podatkovni standard u inventarima graditeljske baštine*, Ministarstvo kulture RH, Uprava za zaštitu kulturne baštine, 2017, 99).

²⁸⁵ Virágos 2006, 121.

²⁸⁶ Virágos 2006, 121.

²⁸⁷ Virágos 2006, 121.

²⁸⁸ Virágos 2006, 122.

reprezentativnost i udobnost postaju dominantni elementi tek nakon 1500-ih.²⁸⁹ Virágos smatra da je srednjovjekovni *kastély*, odnosno *castellum* („malu utvrdu“) najbolje definirati kao neznatno ili samo simbolično fortificiran tip zgrade. Povelja iz 1424. spominje *curiu* u selu Váreleje koja je izgrađena kao *castellum*. Prema Virágosu, ovdje *curia* označava „rezidenciju“, dok činjenica da je kao *castellum* znači da je utvrđena nakon dozvole ili jednostavno da izgleda kao tip objekta (*castellum*) za koji je potrebna kraljevska dozvola. Ista je zgrada ponekad nosila različit naziv u izvorima ovisno o vrsti dokumenta. U Sárospatoku čak niti nakon arheoloških istraživanja *curia* i *castellum* nisu uspješno definirani, odnosno odvojeni u različite arhitektonske tipove. Zgrada je ostala ista, samo se terminologija promijenila.²⁹⁰ István Feld smatra da oštra podjela na utvrde i palače ne odgovara povijesnoj stvarnosti kasnog srednjeg vijeka.²⁹¹

Razlika između *castruma* i *castelluma* nije bila samo pravna nego i društvena. Tibor Koppány zaključio je da su u 15. stoljeću dozvolu za izgradnju *castelluma* uglavnom dobivali plemići ispod ranga baruna.²⁹² Prema Pálu Engelu *castrum* se pronalazi prvenstveno na kraljevskom ili crkvenom posjedu, a *castellum* na posjedima aristokrata i srednjeg plemstva. Dakle, riječ je o jasnoj društvenoj podijeli sa simboličkim značenjem u pozadini. Zbog toga András Kubiny *castrum* veže uz aristokraciju, *castellum* uz velike zemljoposjednike, a *curiu* uz ostale plemiće – idealistično povezivanje objekata s društvenim statusom za koje ne postoje konkretni dokazi, smatra Virágos.²⁹³ Prema njemu, *castrum*, *castellum* i *curia* su kategorije koje su se koristile u službenim dokumentima kako bi se prikazao status.²⁹⁴ Društveni položaj srednjovjekovnog čovjeka ovisio je, među ostalim, i o dojmu koji je projekcija njegovog bogatstva i moći ostavila na suvremenike.²⁹⁵ Moglo bi se reći da je svrha arhitekture općenito da akomodira razne aktivnosti koje zauzvrat zrcale uvjerenja, vrijednosti, stavove te značenja tipična za određenu kulturu.²⁹⁶ Kao rješenje terminološkog problema i naizgled nepostojane

²⁸⁹ Virágos 2006, 122.

²⁹⁰ Virágos 2006, 122.

²⁹¹ Feld, István, Herrschaft, Burg und Residenz im spätmittelalterlichen Königreich Ungarn, u: *Castrum bene 7 – Burgen und Siedlungsstruktur*, ur. Alexander Ruttkay, Máté Ruttkay, Peter Bednár, Nitra: Archaeologický ústav SAV, 2004, 73. Dalje u tekstu: Feld 2004.

²⁹² Virágos 2006, 122.

²⁹³ Virágos 2006, 122.

²⁹⁴ Virágos 2006, 122.

²⁹⁵ Nagy, Szabolcs Balázs, Courtly Fashions. Representation in the Architecture of Late Medieval Hungarian Castle Courtyards, *Hungarian Archaeology 2017 Spring*, 2017, 1. Dalje u tekstu: Nagy 2017.

²⁹⁶ Skibinski, Franciszek, Transformations and Adaptations of Architectural Models in the Residential Architecture of the 17th Century Polish-Lithuanian Commonwealth, u: *Palaces, Castles, and Manor Houses of Medieval and Early Modern Times 1*, ur: Letitia Cosnean Nistor, Ileana Burnichioiu, Series historica 21/1, Editura Mega, 2017, 73.

arhitektonske razlike između *castruma*, *castelluma* i *curiae* Gábor Virágos predlaže *simbolizam*.²⁹⁷ Posjedovanje rezidencije koja je utvrđena iznad standarda služilo je kao simbol pripadnosti vladajućoj eliti. Samo su aristokracija i familijari s izravnom kraljevskom ili aristokratskom potporom mogli dobiti zakonska prava za izgradnju utvrđenih rezidencijalnih objekata. Dakako, ta uska skupina ljudi nije željela olako dijeliti svoja prava s drugima. Virágos smatra da iz ove perspektive treba iznova sagledati cijelu terminologiju.²⁹⁸

6.3. Metodologija proučavanja plemićkih rezidencija

Radi boljeg razumijevanja kasnosrednjovjekovnih rezidencija nužno je proučiti promjene u metodologiji proučavanja plemićkih rezidencija kroz prošlost. Također, važno je propitkivati metode koje koristimo u proučavanju prostora u prošlosti jer je srednjovjekovlje imalo drugačiji koncept i poimanje prostora.²⁹⁹ U znanstvena istraživanja su s vremenom uvedeni različiti metodološki pristupi u proučavanju plemićkih rezidencija. Prvotno je naglasak bio na arheološkim i arhitektonskim popisima rezidencija, koji su se temeljili na utvrđivanju kronoloških okvira i stilskoj analizi.³⁰⁰ Zatim dolazi do razvoja funkcionalne i prostorne analize rezidencija kao sredstva kojim se nastojalo spoznati promjene u društvu i političkim strukturama.³⁰¹ Koncepti društvene upotrebe prostora (*social use of space*) i konstruiranog krajolika (*designed landscape*) doveli su do značajnog napretka u shvaćanju složenosti rezidencijalne plemićke baštine.³⁰² Napredak je ležao u činjenici da se odmaknulo od puke materijalne analize arhitektonskih elemenata prema istraživanju cjelokupnog konteksta (društveni, ekonomski, politički i dr.) koji je omogućio njihovo stvaranje. Ovakva interpretacija naglasila je puno složeniji i širi spektar funkcija koji kod rezidencijalnih kompleksa prije nije bio uočen.³⁰³

Plemićke rezidencije odražavaju društveni status i politički identitet njihovih vlasnika. Zbog toga igraju važnu ulogu u razumijevanju plemićkog načina života, ali i načina na koji plemstvo nastoji svoju moć prezentirati u okolišu i prostoru, bilo ruralnom ili urbanom.³⁰⁴ Tako

²⁹⁷ Virágos 2006, 122.

²⁹⁸ Virágos 2006, 123.

²⁹⁹ Hannson, Martin, *The medieval aristocracy and the social use of space*, u: *50 Years of Medieval Archaeology, 1957-2007*, ur: Roberta Gilchrist, Andrew Reynolds, Society for medieval archaeology monograph 30, London i New York: Routledge, 2009, 436. Dalje u tekstu: Hannson 2009.

³⁰⁰ Cosnean Nistor 2017, 7

³⁰¹ Cosnean Nistor 2017, 7

³⁰² Cosnean Nistor 2017, 7

³⁰³ Cosnean Nistor 2017, 7

³⁰⁴ Cosnean Nistor 2017, 7; takve promjene u istraživanju srednjovjekovnih utvrda Mađarske nastupile su 1980-ih godina kada je postupno prepoznata reprezentativna uloga utvrda (Nagy 2017, 1). Sličan proces odvio

sam prostor i imovina postaju mediji putem kojeg individue ili grupe naglašavaju i učvršćuju svoju poziciju u društvu i u borbi za održavanje te reprodukciju vlasti.³⁰⁵ On je glavni resurs u definiranju društvenog položaja i distribuciji društvene i ekonomske moći.³⁰⁶ Društveni položaj srednjovjekovnog čovjeka uvelike je ovisio o tome koliki je utjecaj njegov ugled, ponašanje te materijalno okruženje imalo na njegove suvremenike te kolika je bila jačina dojma koji je mogao projicirati o svojem bogatstvu i moći.³⁰⁷ Iz tog razloga i rekurentne, ponavljajuće obnove rezidencija postaju statusnim simbolom.³⁰⁸ Kućanstvo postaje sredstvo prezentiranja životnog stila, statusa i moći.³⁰⁹ Erik Fügedi kao odličan primjer navodi utvrdu u Trencsénu. U vrijeme Mateja Csáka on postaje jedna od prvih utvrda s reprezentativnom dvoranom i privatnom kapelom. Za vrijeme kralja Ludovika i kasnije kraljice Barbare dolazi do novih izgradnja da bi obitelj Zapolja početkom 16. stoljeća ponovno izgradila sve unutar utvrde, podigla novu kulu te u potpunosti rekonstruirala stare zidine, bastione i ostale obrambene elemente. Dakle, Fügedi naglašava: 1) svaki vlasnik rekonstruira, 2) nove zgrade doprinose stambenom prostoru te reprezentativnosti i 3) ozbiljne promjene u obrambenim elementima ne pojavljuju se sve do početka 16. stoljeća kada dolazi do razvoja artiljerije.³¹⁰ Rekonstruiranje mađarskih utvrda tijekom 15. stoljeća uglavnom je okarakterizirano pojačanom rezidencijalnom i reprezentativnom funkcijom, a ne važnim promjenama u obrambenim kapacitetima. Veće i udobnije dvorane i umjetnička dekoracija zrcalili su društveni i politički rast aristokracije u odnosu na kraljevsku moć.³¹¹ No, niti potpuno relativiziranje vojne uloge nije ispravno. Matthew Johnson naglašava da utvrde treba razumjeti u njihovom kontekstu jer ne postoji jednostavan odgovor na pitanje je li pojedina utvrda služila za vojne potrebe ili je bila društveni simbol.³¹² Utvrde su služile i za jedno i za drugo, odnosno, puno ih je igralo važnu vojnu ulogu dok neke nikad nisu vidjele rata.³¹³ Katarina Predovnik smatra da je već

se i na zapadu gdje je u zadnjih četrdesetak godina došlo do širenja perspektive prilikom proučavanja utvrda – počinje ih se gledati kao simbole moći (Hansson 2009, 439).

³⁰⁵ Hansson 2009, 435. i 449.

³⁰⁶ Predovnik, Katarina, *The Castle as Social Space: An Introduction*, u: *Castrum bene 12 – The castle as social space*, ur: Katarina Predovnik, Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerza v Ljubljani, 2014, 16. Dalje u tekstu: Predovnik 2014.

³⁰⁷ Nagy 2017, 1.

³⁰⁸ Fügedi 1986, 144.

³⁰⁹ Virágos 2006, 126.

³¹⁰ Fügedi 1986, 144.

³¹¹ Fügedi 1986, 144-145.

³¹² Hansson 2009, 440.

³¹³ Hansson 2009, 440. Szabolcs Balázs Nagy, vjerni zagovoravatelj reprezentabilne uloge utvrda, mišljenja je da je u zadnje vrijeme podcijenjena obrambena, a prenaplašena simbolička uloga utvrda (Nagy, Szabolcs Balázs, *Noble Residences in the 15th century Hungarian Kingdom - The Castles of Várpalota, Újlak and Kislána in the Light of Architectural Prestige Representation*, u *tisku*, 2020, 14). Ovom prilikom zahvaljujemo Szabolcsu

banalno govoriti da su utvrde imale, osim vojne, više funkcija – rezidencijalnu, ekonomsku, administrativnu, simboličku, društvenu – od kojih se nijednu ne može smatrati dominantnom ili definirajućom.³¹⁴

Važno je još naglasiti da je glavni način nametanja društvenog reda u fizičkom svijetu aktivna manipulacija okolinom kroz arhitekturu.³¹⁵ U svojim istraživanjima Matthew Johnson primijetio je kako je prostorom namjerno manipulirano kako bi se posjetitelje usmjerilo prema utvrdi u obliku svojevrzne „ritualizirane“ procesije koja bi specifičnom posjetitelju projicirala željenu poruku o vlasniku rezidencije.³¹⁶ U takvom konstruiranom krajoliku aristokracija je s vremenom postala sve više prostorno izolirana, izvan i unutar vlastitih rezidencija. Mnoge su se rezidencije premještale s pozicija koje su bile blizu selu prema više izoliranim položajima.³¹⁷ Izolirajući se u krajoliku, u vlastitoj rezidenciji i crkvi aristokracija je postala još nedostižnijom - van horizonta običnog čovjeka. To je dodatno učvrstilo društveni položaj aristokracije te poslužilo kao sredstvo onemogućavanja društvenih promjena.³¹⁸ Pripadnici različitih društvenih grupa mogli su ulaziti u iste prostore, ali je njihov položaj u društvu bio taj koji je utjecao na njihovo iskustvo o danom prostoru – gospodar i sluga su se nalazili u istoj prostoriji, ali iz različitih razloga.³¹⁹

Ipak, važno je naglasiti da je proučavanje konstruiranih krajolika, koje je zajedno s njegovim elementima simboličkom ulogom rezidencija te analizom pristupa u prethodnim redcima ukratko objašnjeno, uglavnom zanemarivalo neutvrđene rezidencije. Iako su vladar i plemstvo imali i neutvrđene rezidencije, odnosno kurije, fokus je uvijek stavljan na utvrde.³²⁰ No, u zadnje vrijeme sve se više istraživanja i radova bavi proučavanjem neutvrđenih rezidencija zbog čega se dolazi do brojnih novih spoznaja i u vezi ovog aspekta srednjovjekovnog društva. Zbog svojeg društvenog i političkog značenja te su rezidencije, zajedno s utverdama i ostalim plemićkim rezidencijama, ključne u istraživanju arheološke

Balázs Nagy na uvidu u još neobjavljeni članak. Zahvaljujemo i Andreju Janešu što je komunikacijom s gospodinom Nagyem omogućio pristup spomenutom radu.

³¹⁴ Predovnik 2014, 13.

³¹⁵ Predovnik 2014, 17.

³¹⁶ Predovnik 2014, 17.

³¹⁷ Hannson 2009, 442; Na dobro istraženim područjima moguće je precizno prepoznati ovakve promjene. U Engleskoj se može prepoznati uzorak koji pokazuje da su prije normanskog osvajanja kurije građene unutar ili na periferiji naselja. Tijekom 12. stoljeća vidljiva je jasna promjena i kurije se grade udaljene u prosjeku više od 500 metara od najbližeg naselja (Campbell, Jill, *Understanding the relationship between manor house and settlement in medieval England*, *Ruralia VIX*, 2013, 9).

³¹⁸ Hannson 2009, 442.

³¹⁹ Predovnik 2014, 14-17.

³²⁰ Hannson 2009, 441.

ostavštine pojedine države ili regije.³²¹ U tom će se pogledu i kurija u Orahovici pokazati kao izvorom važnih informacija za povijest srednjovjekovne Slavonije.

6.4. Postanak kurija

Prilikom istraživanja kurija postavlja se pitanje njihove izvornosti, a osobito izvornosti troprostornog plana u kojemu su mnoge od njih, poput kurije u Orahovici, građene. U Ugarskoj su kuća seljaka, kuća građanina i kuća plemića imale jednaku troprostornu strukturu u isto vrijeme, zbog čega je teško razjasniti pitanje izvornosti ovog oblika.³²² Prema nekima, plemstvo je preuzelo jednostavan tip kuće od seljaštva i prilagodilo ga svome statusu.³²³ Prve seljačke kuće bile su poluukopane s jednom prostorijom.³²⁴ U središnjoj Europi postupna zamjena poluukopanih kuća za nadzemne kuće započinje u 10., a završava u 12. ili 13. stoljeću.³²⁵ Smatra se da se promjena u načinu življenja na ugarskom selu događa između sredine 13. i sredine 14. st. U toj promjeni objekti stanovanja od poluukopanih kuća prerastaju u nadzemne strukture, a s vremenom i kuće s više prostorija.³²⁶ Osim u Ugarskoj, najranije troprostorne seoske kuće u Češkoj, Moravskoj i Austriji također se datiraju u kasno 13. i početak 14. st.³²⁷ Nadalje je troprostorni plan seljačke kuće postao jedan od omiljenih tipova u izgradnji kurija.³²⁸

Ratko Vučetić smatra da se tvrdnja prema kojoj kurija nastaje iz seoske kuće može u potpunosti odbaciti, ali kasnije navodi da kroz 14. stoljeće dolazi do prenošenja ovih, prvenstveno ruralnih rezidencija, u gradove.³²⁹ Neovisno o izvorištu, Vučetić je mišljenja da se kurije od dvoprostorne utvrđene kuće pretvaraju u rezidencijalne zgrade s višedijelnom horizontalnom podjelom prostorija i sa središnje postavljenim ulazom.³³⁰ Daljnji razvoj dovest

³²¹ Feld 2018, 117.

³²² Virágos 2006, 86.

³²³ Virágos 2006, 86.

³²⁴ Virágos 2006, 88.

³²⁵ Vařeka, Pavel, The formation of the three-compartment rural house in medieval Central Europe as a cultural synthesis of different building traditions, u: *Buildings of Medieval Europe – Studies in Social and Landscape Contexts of Medieval Buildings*, ur: Duncan Berryman, Sarah Kerr, Oxford, Philadelphia: Oxbow books, 2018, 141. Dalje u tekstu: Vařeka 2018.

³²⁶ Janeš, Hirschler Marić 2018, 392. Jedan od primjera je longitudinalna troprostorna rezidencijalna zgrada s podrumom na lokalitetu Buzadovec – Vojvodice (Janeš, Hirschler Marić 2018, 389-391). Iako se može zaključiti kako je ovo naselje funkcioniralo u drugoj polovini 13. stoljeća, u vrijeme prije spomenutih promjena, pojedini nalazi lonaca ukazuju i na kasnije razdoblje. Zbog toga treba ostaviti mogućnost datacije i do u 15. stoljeće (Tkalčec, Tatjana, Kasnosrednjovjekovno naselje Buzadovec – Vojvodice (AN 3) na trasi autoceste A12 Sveta Helena – GP Gola, *Annales Instituti Archaeologici*, vol. 9 no. 1, 2013, 85).

³²⁷ Vařeka 2018, 142-144.

³²⁸ Feld 2018, 126.

³²⁹ Vučetić 2006, 416-419.

³³⁰ Vučetić 2006, 420.

će do nastanka troprostornih građevina sa središnjom dvoranom, rasprostiranje i trajanje kojih se može pratiti od 15. do 18. stoljeća.³³¹ U Engleskoj tijekom 13. i 14. stoljeća neki prethodno jednoprostorni objekti razvijaju troprostorni plan, dok se najranije izvorno troprostorne kurije datiraju u sredinu 14. stoljeća.³³² Katarina Horvat-Levaj smatra da tijekom 15. stoljeća jednokrlna rezidencija, neovisno je li podignuta unutar ili izvan naselja, zadobiva karakterističan troprostorni oblik sa središnjim ulazom, a tlocrtni raspored joj može biti udvostručen, s dva niza prostorija.³³³ Izgradnja takvih feudalnih rezidencija na području kontinentalne Hrvatske primjetna je već u 16., a uzima maha u 17. stoljeću kao dio procesa „kurijalizacije“.³³⁴ Kurije izgrađene na području kontinentalne Hrvatske u 17. stoljeću dalje razvijaju trodijelnost unutrašnjeg prostora oblikovanjem središnje komunikacijske prostorije cijelom dubinom građevine.³³⁵ Valja još naglasiti da Duško Čikara pretpostavlja postojanje ruralnih jednoprostornih kurija u kontinentalnoj srednjovjekovnoj Hrvatskoj, koje su predstavljale najjednostavniji oblik feudalne arhitekture.³³⁶ Jedni smatraju da su kurije nastale iz troprostorne seljačke kuće, drugi da je seljaštvo preuzelo pojednostavljenu verziju od plemstva, a treći naglašavaju da izvorište trebamo tražiti u gradskom društvu.³³⁷ Bilo kako bilo, Virágos smatra da je plemstvo, posjedujući rezidencije u gradovima i na selu, igralo ulogu prenositelja ovog tipa između različitih sredina i društava.³³⁸

³³¹ Vučetić 2006, 420.

³³² King, Chris, *The Organization of Social Space in Late Medieval Manor Houses: an East Anglian Study*, *Archaeological Journal*, vol. 160 no. 1, 2003, 108. Dalje u tekstu: King 2003.

³³³ Horvat-Levaj, Katarina, *Barokna arhitektura*, Povijest umjetnosti u Hrvatskoj, Zagreb: Naklada Ljevak, 2015, 441. Dalje u tekstu: Horvat-Levaj 2015.

³³⁴ Horvat-Levaj 2015, 441.

³³⁵ Horvat-Levaj, Katarina, *Hrvatska stambena arhitektura 17. i 18. stoljeća u europskom kontekstu*, Split: Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, 2012, 18. Dalje u tekstu: Horvat-Levaj 2012.

³³⁶ Čikara, Duško, *Single space manor houses in the context of defense and possible genesis of the post-medieval nobility countryside architecture in NW Croatia*, u: *Fortifications, defence systems, structures and features in the past/ Fortifikacije, obrambeni sustavi i strukture u prošlosti*, ur: Tatjana Tkalčec, Tajana Sekelj Ivančan, Siniša Krznar, Juraj Belaj, Zbornik Instituta za arheologiju knjiga 13, Zagreb: Institut za arheologiju, 2019, 389. Dalje u tekstu: Čikara 2019; Čikara, Duško, *From a Hypothesis on the development of the layout of Poklek Manor in Zagorska Sela, towards a hitherto Unknown Type of Residential Architecture in Continental Croatia*, *Ars & Humanitas: revija za umetnost in humanistiko/ Journal of Arts and Humanities XI/1*, Ljubljana, 2017, 184. Dalje u tekstu: Čikara 2017; Utvrđene kurije i kašteli nastajali su nadogradnjom jedne ili spajanjem većeg broja starijih jednoprostornih kurija (Čikara 2019, 381-382). Prema Čikari ti su kašteli kasnije nadograđeni u barokne palače kao što se može vidjeti u Kerestincu, Popovači, Bežanecu i drugdje (Čikara 2019, 386-388). Za još primjera vidi: Čikara 2017.

³³⁷ Virágos 2006, 86.

³³⁸ Virágos 2006, 86.

6.5. Razvoj i funkcija kurija

Iako većina poznatih kurija nastaje na prijelazu iz srednjega u novi vijek, njihovu pojavu može se pratiti već od 12. i 13. stoljeća, pa i ranije.³³⁹ Čestu pojavu tog pojma pronalazi se u 12. stoljeću, kada se na području današnje Slovačke i Češke poistovjećuje s *pfaltzom*, tj. s rezidencijom ili palačom unutar utvrde.³⁴⁰ Općenito, u srednjoj Europi u razdoblju 12. stoljeća termin kurija označavao je palaču, a u 13. stoljeću utvrđenu kuću nižeg plemstva.³⁴¹ Alexander T. Ruttkay u svom radu o utvrđenim mjestima u nizinskim regijama Slovačke navodi da kurije (*Herrenhöfe – Kurien*) predstavljaju najstariji oblik aristokratskih rezidencija te da se u tom obliku pojavljuju u pisanim izvorima već u 11. stoljeću.³⁴² Istvan Feld naglašava da su kurije (*curia, curtis*) bile rezidencije povremenog obitavanja kraljeva već u 13. stoljeću. Mreža takvih kurija, nastalih na kraljevskim posjedima, prekrivala je značajan dio Kraljevstva.³⁴³ Kraljevske kurije u Slovačkoj u 13. stoljeću igrale su važnu ulogu u organizaciji gospodarstva.³⁴⁴ Osim ekonomske imale su i stambenu te crkvenu funkciju.³⁴⁵ Kurije su igrale i važnu ulogu u gospodarstvu srednjovjekovnog ruralnog kraja na području današnje Češke.³⁴⁶ Manje kurije pripadale su manjim feudalnim gospodarima te su služile za gospodarenje posjedima i prikupljanje različitih oblika feudalne rente. Veće su kurije osim velikim feudalnim gospodarima mogle pripadati i crkvenim institucijama, ali i imućnim građanima.³⁴⁷ Na području Moravske kurije se pojavljuju u 11. i 12. stoljeću. U isto vrijeme razvijaju se i utvrđene kurije.³⁴⁸ Utvrđene kurije (*befestigten Herrenhöfe*), pogotovo one na uzvisinama, igrale su važnu ulogu u nastajanju privatnih feudalnih sjedišta prije 13. st.³⁴⁹ Prema

³³⁹ Vučetić 2006, 415.

³⁴⁰ Vučetić 2006, 415.

³⁴¹ Vučetić 2006, 415-416.

³⁴² Ruttkay, Alexander T., *Befestigte Anlagen aus dem 11.-17. Jh. In den ebenen Teilen der Slowakei*, u: *Castrum bene 9 – Burg und ihr Bauplatz*, ur: Tomáš Durdík, Prag: Archeologický ústav AV ČR, 2006, 398. Dalje u tekstu: Ruttkay 2006.

³⁴³ Feld 2018, 118.

³⁴⁴ Čaplović, Dušan, Igor Hrubec, Alexander Ruttkay, Adrian Vallašek, *Stredoveké feudálne sídla na Slovensku a ich hospodárske zázemie*, *Archaeologia historica* 10/85, vol. 10 no. 1., Brno, 1985, 253. Dalje u tekstu: Čaplović, Hrubec, Ruttkay, Vallašek 1985.

³⁴⁵ Čaplović, Hrubec, Ruttkay, Vallašek 1985, 246.

³⁴⁶ Chotěbor, Petr, Zdeněk Smetánka, *Panské dvory na české středověké vesnici*, u: *Sborník příspěvků přednesených na XVI. celostátní konferenci k problematice historické archeologie z hlavním zaměřením na „Hospodárske dejiny na území Československa v stredoveku na základe výsledkov archeologického bádania a interdisciplinárnych expertíz“*, Nitra 8.-12. října 1984, *Archaeologia historica* 10/85, Brno, 1984, 47. Dalje u tekstu: Chotěbor, Smetánka 1984.

³⁴⁷ Chotěbor, Smetánka 1984, 56.

³⁴⁸ Měřínský, Zdeněk, *Přehled dosavadního stavu výzkumu fortifikaci 11. až počátku 16. století na Moravě a ve Slezsku (hradiska a hrady)*, *Archaeologia historica* 6/81, Brno, 1981, 193.

³⁴⁹ Čaplović, Hrubec, Ruttkay, Vallašek 1985, 253.

istraživanjima u Moravskoj i Slovačkoj, utvrđene kurije bile su često građene na privatnim posjedima.³⁵⁰ No, i ovdje dolazi do terminološke zamućenosti jer se utvrđene kurije koje se nalaze na uzvisinama često funkcionalno i terminološki miješaju s kategorijom utvrda.³⁵¹ Težnja prema reprezentativnosti te razmjerno mirno razdoblje bez vojnih sukoba utjecat će i na razvoj kurija, koje se od 14. stoljeća grade kao samostojeće zgrade bez fortifikacijskih elemenata. Općenito, u 14. stoljeću započinje intenzivnija izgradnja kurija u Srednjoj Europi te se određuje razvoj kurija u dva smjera – prema gradskoj palači i prema sjedištu imanja.³⁵² Osim toga može ih podijeliti u dva tipa – one koje su samostojeće zgrade te one koje su dio složenog kompleksa.³⁵³

U Engleskoj je najbolje istražen prelazak plemstva iz utvrda u ruralne rezidencije. Virágos smatra da se takve strukturalne promjene odvijaju u Ugarskoj već u 13. stoljeću.³⁵⁴ Prema Vučetiću, kurije kao komfornе nastambe dijelom zamjenjuju burgove u ulozu središta imanja otprilike od druge polovice 14. stoljeća.³⁵⁵ U vrijeme vladavine kralja Ludovika (1342.-1382.), navodi István Feld, većina plemstva živjela je u selima, odnosno u kurijama kraj župnih crkvi.³⁵⁶ On se slaže s Palom Engelom da su teško pristupačne utvrde bile slabo naseljene u 13. stoljeću i da su kasnije primarno služile kao administrativni centri za posjede koji su se razvili oko njih.³⁵⁷ Kurije građene u naseljima vjerojatno su igrale važniju rezidencijalnu ulogu.³⁵⁸ Erik Fügedi dijelom govori u korist toj ideji kada navodi Iločke koji su iz utvrde Batorko, izgrađene u 13. stoljeću, u mirnim desetljećima 14. stoljeća preselili u rezidencijalnu palaču, koja je bila središte posjeda zvanog Várpalota.³⁵⁹ Udio utvrda u aristokratskim rezidencijama tako je prije 1430-ih godina iznosio manje od četvrtinu, ali već početkom 16. st. većina aristokracije živi u utverdama.³⁶⁰ Feld iznosi sumnju u kojoj je mjeri plemstvo zapravo koristilo utvrde na vrhovima brda ili okružene močvarama kao svoje rezidencije.³⁶¹ On smatra da su u doba razvoja magnata, za vrijeme vladavine kralja Žigmunda, lako pristupačni, u nizinama i pogodni za život utvrđeni kompleksi, poput onih u Várpaloti i Kisláni, primarno

³⁵⁰ Čaplović, Hruber, Ruttkay, Vallašek 1985, 246.

³⁵¹ Čaplović, Hruber, Ruttkay, Vallašek 1985, 246.

³⁵² Vučetić 2006, 419.

³⁵³ Vučetić 2006, 423.

³⁵⁴ Virágos 2006, 128.

³⁵⁵ Vučetić 2006, 419.

³⁵⁶ Feld 2018, 122.

³⁵⁷ Feld 2004, 72.

³⁵⁸ Feld 2004, 72.

³⁵⁹ Fügedi 1986, 140.

³⁶⁰ Virágos 2006, 129.

³⁶¹ Feld 2018, 121.

korišteni kao rezidencije. Četrdesetih godina 15. stoljeća izgrađeni su mnogi takvi kompleksi koji koriste starije kurije kao podloge.³⁶² Općenito, u 15. stoljeću raste broj utvrđenih kurija, ponajviše na područjima izloženima vanjskoj opasnosti.³⁶³ Velik broj njih građen je na području oko starijih teško pristupačnih utvrda, pokraj i u takozvanim središnjim mjestima, uglavnom urbanim središtima.³⁶⁴ Ipak, ne može se govoriti o velikoj zamjeni utvrda za pristupačne rezidencije jer dostupni podaci svjedoče da je u drugoj polovici 15. stoljeća jako malo utvrda napušteno.³⁶⁵

Nadalje, u Hrvatskoj slijedi razdoblje takozvane „kurijalizacije“, uzrokovano podjelama veleposjeda. Proces „kurijalizacije“ započinje u Slavoniji u 15. stoljeću, a u 16. stoljeću širi se u sjeverozapadnu Hrvatsku te kasnije, od 17. stoljeća, postupno zahvaća i Gorski kotar, Primorje i dio Istre.³⁶⁶ Dolazi do podjele veleposjeda na manje posjede, organizirane oko kurije kao sjedišta imanja.³⁶⁷ Feudalci, uglavnom iz ekonomskih razloga, odvajaju od svojih vlastelinstava manje posjede i daruju ih plemićima.³⁶⁸ Prema Hrvoju Petriću, to je dovelo do gospodarskog jačanja jer su prirodni potencijali bili jače angažirani.³⁶⁹ Odličan primjer je zagorski feud, koji je bio usitnjen tijekom procesa „kurijalizacije“ zbog čega je u zagorski prostor u rasponu od kraja 16. do kraja 19. stoljeća utisnuta neuobičajeno gusta mreža dvoraca i kurija.³⁷⁰ Na Ludbreškom vlastelinstvu je tijekom 17. stoljeća došlo do svojevrsnog razgrađivanja starog vlastelinstva zbog količine zalaganja kmetova od strane ludbreške vlastele.³⁷¹ Dobro je zabilježena i kurijalizacija vlastelinskih posjeda u Međimurju tijekom 16.

³⁶² Feld 2004, 73.

³⁶³ Fügedi 1986, 141.

³⁶⁴ Feld 2004, 73.

³⁶⁵ Feld 2004, 75-76. Kao jedno od objašnjenja moglo bi biti istraživanje Andrása Kubinya koji je otkrio da su magnatske obitelji mogle imati više različitih središta (Feld 2004, 74).

³⁶⁶ Vučetić 2006, 415; Čikara 2017, 185.

³⁶⁷ Horvat-Levaj 2015, 441; Horvat-Levaj 2012, 17; Vučetić 2006, 415.

³⁶⁸ Žmegač, Andrej, Feudalna profana arhitektura – vlastelinski gradovi (burgovi), dvorci, kurije, u: *Krapinsko-zagorska županija - Sakralna arhitektura s inventarom, feudalna arhitektura, spomen-obilježja*, ur: Ivanka Reberski, Umjetnička topografija Hrvatske knj. 4, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, Školska knjiga, 2008, 84.

³⁶⁹ Petrić, Hrvoje, O nekim aspektima odnosa gospodarstva, ljudi i okoliša u sjevernom dijelu Križevačke županije i Varaždinskog generalata tijekom 17. stoljeća, *Podravina : časopis za multidisciplinarna istraživanja*, vol. 6 no. 11, 2007, 76. Dalje u tekstu: Petrić 2007.

³⁷⁰ Beusan, Mario, Novi Dvori Cesargradski i Novi Dvori Jelačićevi u funkciji razvoja kulturnog turizma, u: *Suvremeno korištenje i kreativno upravljanje dvorcima, kurijama i ljetnikovcima*, ur: Mladen Obad Šćitaroci, Nikša Božić, Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Arhitektonski fakultet, 2005, 220.

³⁷¹ Hrvoje Petrić navodi da su novi posjedi „nastajali tako da su vlasnici vlastelinstva zalagali pojedinim nižim i srednjim plemićima skupine kmetova, pusta selišta i različite poljoprivredne površine. Plemići su na selištima, koja su dobili u zalog, izgradili svoje kurije i organizirali alodijalno gospodarstvo.“ (Petrić 2007, 75.)

i 17. stoljeća.³⁷² Sve u svemu, izgradnja kurija na području kontinentalne Hrvatske uzima maha upravo u 17. stoljeću, predstavljajući ujedno dio procesa „kurijalizacije“.³⁷³

³⁷² Vučetić, Ratko, Trgovište Prelog – obilježja povijesnog razvoja, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, no. 33, 2009, 181.

³⁷³ Horvat-Levaj 2012, 17.

7. Analogije

7.1. Vrste plemićkih rezidencija u Ugarskoj

Prema Gáboru Virágosu začetke plemićkih rezidencija u Ugarskoj, neovisno o terminologiji, može se podijeliti na tri tipa. Karakteristika prvog tipa je pravokutna zgrada s jednom prostorijom te najčešće jednom etažom iznad podruma kao prvim objektom. Drugi tip čini kula s nekoliko etaža koja je služila za daljnji razvoj položaja. Treći tip sličan je prvom. Riječ je o dvije ili tri prostorije položene u ravnini. Među njih se može ubrojiti objekte u Várpaloti, Nyírbátoru i Kisnáni, koji će u ovome radu biti obrađeni.³⁷⁴ Naime, sa troprostornom osnovom glavne zgrade one tlocrtno predstavljaju analogiju kuriji u Orahovici. U sva tri navedena tipa u kasnijim fazama građene su manje prostorije kao uvećanje rezidencijalnog i reprezentabilnog dijela, a uslužne i proizvodne zgrade ponovno su izgrađene od kamena. Brojni su drugi objekti troprostorne tlocrtno osnove, ili sadrže troprostorne zgrade, koje se ne može uvrstiti u ovu skupinu.³⁷⁵ Njih će se također istražiti kako bi se vidjelo u kojoj je mjeri troprostornost definirajuća karakteristika, a koliko zapravo racionalno rješenje arhitektonskog pitanja neovisno o funkcionalnoj prirodi samog objekta ili kompleksa. Nyírbátor i Kisnána u jednoj su fazi postali centri kombiniranog rezidencijalno-proizvodnog karaktera. Postali su zatvoreni kompleksi sa zgradama oko centralnog dvorišta (ne nužno sa svih strana). Slična je situacija i u Pomázu, kojeg Virágos pripisuje prvoj vrsti rezidencija, ili Zalužanyu kojeg smatra analogijom prethodnog. Brojni su primjeri, poput dva prethodno navedena, drugih rezidencijalno-agrikulturnih centara, koji nemaju začetke u troprostornim zgradama, ali bi mogli poslužiti u razumijevanju situacije u Orahovici.³⁷⁶ Daljnja sustavna istraživanja kurije u Orahovici nesumnjivo će dovesti do otkrivanja novih dijelova kompleksa i raznih faza gradnje kao što je to slučaj kod rezidencija koje će se u nastavku prikazati kao analogije.

7.2. Ilok

Gradnje obitelji Iločki, koja je usko vezana uz kuriju u Orahovici, tijekom 15. stoljeća *„vrhunac su tadašnjih arhitektonskih dosega i odraz društvenih i prostornih promjena karakterističnih za područje čitavoga kraljevstva.“*³⁷⁷ Od velike je važnosti srednjovjekovna faza gradnje dvorca Odescalchi, odnosno dvor/palas Nikole Iločkog, koji je poslije

³⁷⁴ Virágos 2006, 123.

³⁷⁵ Virágos 2006, 123.

³⁷⁶ Virágos 2006, 123.

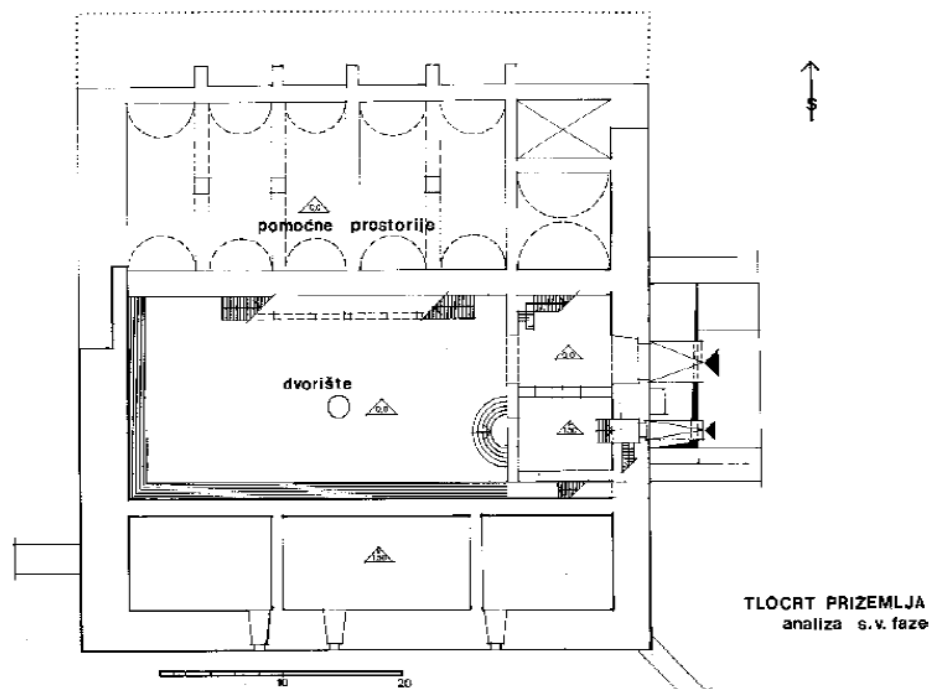
³⁷⁷ Vučetić 2006, 420-421.

protjerivanja Osmanlija barokiziran i pregrađivan u više navrata.³⁷⁸ Istraživanja Hrvatskog restauratorskog zavoda pokazala su da su svi obodni zidovi palače Odescalchi prvobitni zidovi palasa Iločkih te su utvrđeni položaji pregradnih zidova, koji ukazuju na stambeni karakter južnog, a reprezentativni sjevernog krila (sl. 30).³⁷⁹ Južno stambeno krilo sastojalo se od podruma, prizemlja i dva kata. Prvi i drugi kat bili su podijeljeni na tri prostorije i najvjerojatnije su bile stambene prostorije knezova Iločkih.³⁸⁰ U tom pogledu jasna je tlocrtna sličnost s Kurijom iz Orahovice, koja je dodatno zanimljiva jer su ova dva objekta imala iste vlasnike, a vrlo vjerojatno i iste graditelje, odnosno prvotne naručitelje ovih zdanja.

Tlocrt palasa Nikole iločkog tipičan je za dvorove mađarskih kraljeva te nekih slavonskih magnata (o čemu više u nastavku), a s nacрта je prenesen u stvarnost tijekom nekoliko desetljeća 15. stoljeća.³⁸¹ Tih nekoliko desetljeća 15. st bilo je u isto vrijeme važno i za kuriju u Orahovici te bi

se trebalo nastojati što bolje uočiti sličnosti i povezanosti ova dva zdanja. Palas burga Ružice kod Orahovice, koji se nalazi iznad kurije, prema Horvatu građen sredinom 15. stoljeća, pokazuje zamisli slične onima u Iloku.³⁸² Ova činjenica dodatno potvrđuje arhitektonsku povezanost

kasnosrednjovjekovne Orahovice i Iloka.

Slika 30 Tlocrt prizemlja palasa iločkih (Horvat 2002, 202.)

³⁷⁸ Horvat 2002, 195.

³⁷⁹ Horvat 2002, 200-201.

³⁸⁰ Horvat, Zorislav, Stambeni prostori u burgovima 13.-15. stoljeća u kontinentalnoj Hrvatskoj, *Prostor : znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam*, vol. 17. no. 1 (37), 2009, 44. Dalje u tekstu: Horvat 2009.

³⁸¹ Horvat 2002, 210.

³⁸² Horvat 2002, 207.

7.3. Várpalota

Prostorne promjene, koje tijekom 15. i 16. stoljeća obuhvaćaju čitav prostor sjeverozapadne Hrvatske, vidljive na posjedu Iločkih u Orahovici, mogu se pronaći i na drugim njihovim posjedima. Njihovom sastavnicom može se smatrati i napuštanje visinskog burga i pregradnja kurije u Várpaloti u raskošnu utvrdu s unutrašnjim dvorištem i kulama na uglovima (sl.31).³⁸³ Ovdje je riječ o starijem, ravničarskom burgu, koji je nastajao duže vrijeme te je na kraju dobio pravilni četverokutni tlocrt s po jednom kulom na svakom uglu.³⁸⁴ Brojne su kraljevske rezidencije napravljene u takvom tlocrtu.³⁸⁵ Naime, riječ je o specifičnoj grupi promjena, koje su se pojavile u arhitekturi utvrda ugarske u drugoj polovici 14. stoljeća, a postale su iznimno popularne među ugarskom aristokracijom tijekom vladavine kralja Žigmunda te nemirne sredine 15. stoljeća.³⁸⁶ István Feld je ovo nazvao široko rasprostranjenim, reprezentativnim tipom gradnje koji je fizički lako pristupačan, udoban te često pravilnog plana.³⁸⁷ Palas Nikole Iločkog također se ubraja u ovu grupu. Slučaj Várpalote posebno je zanimljiv jer su tamo, kao što je već navedeno, pregradnju provodili knezovi Iločki i to najvjerojatnije u razdoblju od 1439. do 1445. godine, nakon čega se prijašnja *curia* redovito naziva *castrum*.³⁸⁸ Iz pogleda reprezentativne uloge, kao glavnu karakteristiku i kriterij ove

³⁸³ Vučetić 2006, 421.

³⁸⁴ Horvat 2002, 207; Fügedi 1986, 144.

³⁸⁵ Fügedi navodi Karlovu rezidenciju u Temišvaru, Ludovikovu u Diósgyóru i Zvolenu te Žigmundovu u Pozsonyu (Bratislavi), kasnije zdanja obitelji Kaniža i Gorjanski u Kismartonu (Eisenstadt) odnosno Siklosu pa i ono Pipa Scolarija u Ozori. Čini se kako su svi navedeni slučajevi plemićke gradnje imitacija kraljevskog graditeljskog stila (Fügedi 1986, 144.) Szabolcs Balázs Nagy još navodi Ludovikove gradnje u Viglašu i Višegradu, palaču u Budi, dvorac u Gestezu, Žigmundove utvrde u Tati i Bratislavi, utvrdu Ónod obitelji Cudars, utvrdu Kaniža u Nagykanizsi (Nagy 2017, 1-2.) Općenito, Horvat naglašava, kvadratne tlocrte burgova odnosno palasa, kao što je na kraju slučaj u Iloku i Várpaloti, tijekom 14. i 15. stoljeća imaju u Mađarskoj razna kraljevska i magnatska sjedišta. Među njih se još može ubrojiti neke burgove kod nas (uvijek u blizini Drave): Čakovec, Ludbreg, Gorjan (Horvat 2002, 207.) Dok je porijeklo ovog tipa prije smatrano jednom od posljedica povezanosti Anžuvinaca s jugom Europe, István Feld smatra da je tip nastao kao jasna demonstracija Ludovikove moći, a ne kao posuđenica (Feld 2018, 122.) Gergely Buzás smatra da je ovaj model gradnje nastao u Svetoj Zemlji te se u 14. stoljeću učvrstio u gradnji u Francuskoj i Italiji. Njegova pojava u arhitekturi u anžuvinsko i Žigmundovo doba ukazuje na kulturno približavanje Ugarske gotičkoj kulturi ostalih europskih dvorova (Buzás 2001, 57).

³⁸⁶ Nagy 2017, 1; Horvat 2009, 48; Gergely, Buzás, Szabályos alaprajzú várpaloták mint az uralkodói hatalom jelképei a XIV-XV. században, *A Hadtörténeti Múzeum értesítője*, vol. 4, Budimpešta, 2001, 56.; Trend je „*utjecajem odozgo*“, kako ga naziva Virágos, preuzet od aristokracije i krenuo se spuštati niz društvenu ljestvicu (Virágos 2006, 86.)

³⁸⁷ Feld 2004, 73.

³⁸⁸ Nagy, Szabolcs Balázs, *Architectural prestige representation in the mid-fifteenth century: Nicholas Ujlaki and the castle of Várpalota*, MA Thesis in Medieval Studies, online verzija, Budimpešta: Central European University, 2015, 10. Dalje u tekstu: Nagy 2015.; Horvat 2002, 207; Dezső, Várnai, Várpalota varanek epitkezési korszakai, u: *Magyar műemlékvédelem 1967-1968*, ur: Dercsényi Dezső, Entz Géza, Havassy Pál, Merényi Ferenc, Budimpešta: Akadémiai Kiadó, 1970, 149. Dalje u tekstu: Dezső 1970; Gergelyffy, András, Palota es Castrum Palota, u: *Magyar műemlékvédelem 1967-1968*, ur: Dercsényi Dezső, Entz Géza, Havassy Pál, Merényi Ferenc, Budimpešta: Akadémiai Kiadó, 1970, 144. Dalje u tekstu: Gergelyffy 1970.; Csaba László nije siguran u

grupe rezidencija Szabolcs Balázs Nagy navodi unutrašnje dvorište okruženo krilima palače i zidinama te općenitu simetričnost tlocrta.³⁸⁹ Mnogi su mišljenja da je riječ o rezidencijalnim objektima koji nisu imali posebnog vojnog značaja nego su izgrađeni kao prikazi statusa obitelji.³⁹⁰ Prema Nagy, ova pregradnja u Várpaloti sa svojim ogromnim dvorištem i drugim nepraktičnim elementima odličan je primjer prioritiziranja reprezentativnosti ispred funkcionalnosti.³⁹¹ No, uzmu li se u obzir ambicije Nikole Iločkog, koji je bio na vrhuncu svoje moći i političke karijere, ne bi trebalo čuditi što je pregradnja starijeg kompleksa njegovih predaka poprimila razne sličnosti s gradnjom tadašnjeg kraljevskog dvora.³⁹²

Slika 31 Stanje u Várpaloti u trećoj četvrtini 15. stoljeća. Plavom bojom označena je gradnja iz druge polovice 14. stoljeća (Nagy 2015, 70.)

Za vrijeme vladavine obitelji Kont, prije pregradnje, u drugoj je polovici 14. stoljeća izgrađena palača.³⁹³ Riječ je o kompleksu koji se nalazio oko središnjeg dvorišta. Kuriya, koja

tako uski vremenski period i smatra da je riječ o gradnji prve polovice 15. stoljeća koja nije nužno završena 1445. godine (Nagy 2015, 10.) Szabolcs Balázs Nagy prilažući logične argumente smatra turbulentne godine nakon smrti kralja Alberta (1437-1439.) vjerojatnim razdobljem izgradnje utvrde u Várpaloti (Nagy 2015, 11.) Isto tako, na temelju pisama rekonstruirano stanovanje i događanja u Várpaloti sugeriraju da su glavne komponente nove utvrde vjerojatno izgrađene do 1445/46. godine (Nagy 2015, 12). No, svakako treba biti oprezan u vjerovanju izvorima. Gábor Virágos navodi slučaj Kísnáne gdje su prva pojava naziva *castrum* u izvorima i sama izgradnja fortifikacijskih elemenata bili dva vremenski odvojena fenomena (Virágos 2006, 119.)

³⁸⁹ O važnosti središnjeg dvorišta u ulozi utvrda kao pokazatelja moći više u: Nagy 2017. Iz reprezentativne perspektive Szabolcs Balázs Nagy postavlja zanimljivo pitanje kolika je zapravo važnost obrambenih kapaciteta Várpalote u odnosu na prestiž koji je proizlazio iz posjedovanja ovakvog zdanja (Nagy 2015, 48-49. i 58-60.). On smatra da je riječ o klasičnom primjeru prikazivanja moći, bogatstva i društvenog statusa (Nagy 2015, 2).

³⁹⁰ Feld 2018, 125.

³⁹¹ Nagy 2017, 3.

³⁹² Nagy 2017, 4-5; Szabolcs Balázs Nagy smatra da je ovo klasičan primjer prikazivanja moći, bogatstva i društvenog statusa (Nagy 2015, 2.)

³⁹³ Dezső 1970, 147; András Gergelyffy navodi da je palača izgrađena u drugoj polovici 14. stoljeća (Gergelyffy 1970, 125). Sve do kraja 14. stoljeća izvori spominju samo dvorac Bátorkő. Naziv *Palota* prvi put se spominje 1397. godine. Preciznu se dataciju nije moglo napraviti pa zbog toga Gergelyffy tek okvirno zaključuje da je utvrda u Várpaloti izgrađen od Iločkih između 1439. i 1445. pregradnjom palače koja je izgrađena *pola stoljeća ranije* (Gergelyffy 1970, 144). U radu pak iz 1967. Gergelyffy navodi da se na temelju stilističke analize sigurno može utvrditi druga polovica 14. stoljeća kao vrijeme izgradnje palače (Gergelyffy 1967, 274.) U članku iz 1972. gradnju omeđuje godinama 1350. i 1397. (Gergelyffy, András, Bátorkő és Palota – A várpalotai vár építési korszakai II., u: *A Veszprém megyei múzeumok közleményei* 11, ur. Palágy Sylvia, Veszprém, 1972, 243. Dalje u tekstu: Gergelyffy 1972). Godinu 1350. je Gergelyffy najvjerojatnije odabrao jer su tada preci Nikole Iločkog pridobili posjede na tom području. Sve u svemu, što se datacije tiče, zasad se ne može reći ništa preciznije od

se nalazila na jugoistočnom dijelu kompleksa, bila je dvokatno pravokutno zdanje građeno od kamena, dužine 29, a širine 9 metara te zidova debljine otprilike 80 centimetara.³⁹⁴ Po svojoj unutrašnjoj organizaciji ona ukazuje na troprostornu podjelu.³⁹⁵ Južni se zid zgrade, zbog inzistiranja na kvadratnom obliku, prilikom pregradnje sredinom 15. stoljeća dijelom našao van zidina utvrde, ali nije bio uništen sve do radova na utvrdi vršenih 1537. godine.³⁹⁶ Samo nekoliko metara od sjevernog zida stambene zgrade nalazi se južni zid kapele, nastale otprilike u isto vrijeme kad i sama palača.³⁹⁷

Postoje još neke sličnosti između Várpalote, Orahovice i Iloka. Godine 1326. saznaje se da je obitelj Szalóks prodala pola posjeda u Várpaloti obitelji Csák, jednoj od moćnijih obitelji u Kraljevstvu.³⁹⁸ S druge strane, u ispravi iz 1317. godine, saznaje se da orahovičkim posjedom vlada magistar Nikola, sin Ugrina od plemena Csák koji je držao vlast nad Srijemom.³⁹⁹ Nikola također, a i njegov sin Ladislav poslije njega, drže grad Ilok sve do 1364. godine.⁴⁰⁰ Stoga, već u prvoj polovici 14. stoljeća vidljiva je povezanosti ova tri posjeda unutar jedne obitelji. Godine 1347. orahovičkom utvrdom i njezinim pripadnostima novim vlasnikom

toga da se prvi trag plemićke rezidencije pronalazi 1393. kada se *de Palota* Iločkih prvi put spominje u pisanim izvorima (Nagy 2015, 10.)

³⁹⁴ Nagy 2015, 13.

³⁹⁵ Gergelyffy 1967, 264; Csaba, László, A Várpalotai 14. századi „palota“, u: „Gondolják, látják az várnak nagy voltát...”: *Tanulmányok a 80 éves Nováki Gyula tiszteletére*, ur: Kovács, Gyöngyi – Miklós, Zsuzsa, Budimpešta: Castrum Bene Egyesület – Históriaantik Könyvesház, 2006, 168-169. Dalje u tekstu: Csaba 2006.

³⁹⁶ Csaba 2006, 168-169; Balazs 2017, 5; Nagy 2015, 22.

³⁹⁷ Gergelyffy 1967, 268. Ovo je još jedna potvrda da se u plemićkim imanjima, u sklopu kojih su se nalazile i kurije, često pronalaze i pripadajuće kapele. Szabolcs Balázs Nagy naglašava da je ova pojava očekivana jer su patroni srednjovjekovnih crkava voljeli ostvarivati privatni pristup liturgiji (Nagy 2015, 15.) Osim toga, patronatsko pravo nad crkvenom institucijom donosilo je razne dobiti, među ostalim i pravo ukopa unutar crkve ili odmah uz nju. U anžuvinskom te periodu kralja Žigmunda dolazi do povećanja broja crkava izgrađenih pod patronatskim pravom (Jekely, Zsombor, *Expansions to the Countryside – Rural Architecture in medieval Hungary*, u: *The Art of Medieval Hungary*, ur: Xavier Barral i Altet, Pál Lővei, Vinni Lucherini, Imre Takács, Bibliotheca Academiae Hungariae – Roma Studia 7, Rim: Viella, 2018, 104.) Nakon što je Orahovica 1494. pretrpjela znatna oštećenja, Iločki su svoje sjedište podigli i uredili u Vočinu. Ondje su naseljeni franjevci bili u službi rodovskog samostana koji je s vremenom postao i ukopnim mjestom roda (Varga 2011, 64). Prema tome, moglo bi se zaključiti da je prijašnje mjesto ukopa roda bila Orahovica iz koje su Iločki svoje sjedište premjestili jer, osim što zajednički posjeduju imovinu te imaju zajedničko sjedište i simbole, članovi roda imaju i zajedničko mjesto ukopa (Karbić, Marija, *Posjedi plemićkog roda Borića bana do sredine XIV. Stoljeća, Scrinia Slavonica: Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest*, vol. 5, no. 1, 2005, 48). Naravno, Nikola i Lovro Iločki sahranjeni su u franjevačkoj crkvi sv. Ivana Kapistrana (Ivović, Sandra, Meri Kunčić, *Intelektualni i kulturni razvoj, u: Vrijeme sazrijevanja, vrijeme razaranja – Hrvatske zemlje u kasnome srednjem vijeku*, ur: Marija Karbić, Zagreb: Matica hrvatska, 2019, 179. Dalje u tekstu: Ivović, Kunčić 2019). No, ipak netko od članova roda mogao je biti sahranjen u Orahovici. Većina dosad istraženih analogija sugerira (jako blisku ili malo dalju) povezanost kurije s kapelom ili (župnom) crkvom. Ovo je još jedan znak da je u blizini kurije u Orahovici moglo postojati sakralno mjesto. Dobar primjer je crkva u Zalužany, koja je odvojena od rezidencijalnog kompleksa, ali svejedno sadrži privatne ukope plemića (Virágos 2006, 124.)

³⁹⁸ Gergelyffy 1972, 248; Engel 2001, 85.

³⁹⁹ Radić, Bojčić 2004, 11-12, Engel 2001, 126.

⁴⁰⁰ Radić, Bojčić 2004, 11-12.

postaje tavernik Lovro Tot (ili „Slaven“).⁴⁰¹ Njegov sin i nasljednik Nikola Kont od kralja je 1350. godine dobio Várpalotu, a stekao je vlast i nad gradom Ilokom 1364. godine.⁴⁰² Upravo obitelji Kont Gergelyffy, Dezső i brojni kasniji istraživači Várpalote pripisuju izgradnju palače.⁴⁰³ Na sve tri lokacije vidljiv je od polovice 14. stoljeća kontinuitet vlasti na nasljednike, koji se od unuka Nikole Konta, Mirka i Ladislava, počinju nazivati Iločkima. Stoga, gotovo sigurno postoji uska povezanost u izgradnji ovih rezidencijalnih objekata.⁴⁰⁴ Zbog toga je prilikom istraživanja kurije u Orahovici važno poznavati situacije u Várpaloti i Iloku, koji su zasigurno samo jedni od projekata ambicioznog Nikole Iločkog.

⁴⁰¹ Radić, Bojčić 2004, 12.

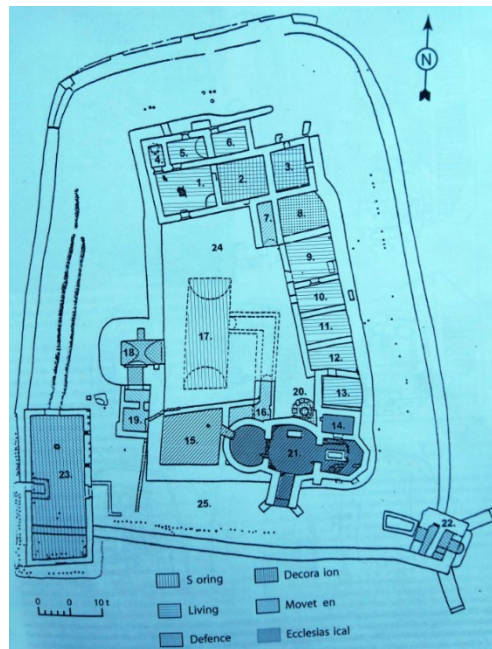
⁴⁰² Radić, Bojčić 2004, 13. Moć Nikole Konta, palatina od 1356. do 1367. godine, vidljiva je u činjenici da se njegova vlast istovremeno protezala na županije Bihor, Spis, Šariš, Trenčin, Nitra, Sopron i Vas (Engel 2001, 153).

⁴⁰³ Gergelyffy 1967, 274; Dezső 1970, 147.

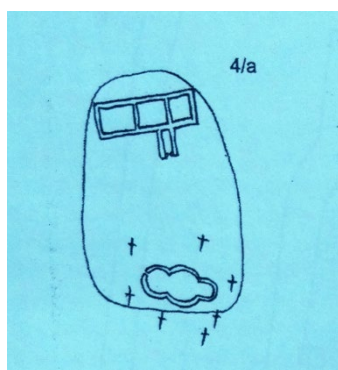
⁴⁰⁴ Određenu povezanost pokazao bi i posjed Kontovec, koji se nalazi u blizini Grubišnog Polja, relativno nedaleko od Orahovice, a ime je vrlo vjerojatno dobio po Nikoli Kontu. Ova dva posjeda imala su iste vlasnike do kraja srednjeg vijeka (Pavleš, Ranko, Gordova i Kontovec – dva vlastelinstva na području Grubišnog Polja, *Zbornik Janković*, vol. 3, no. 3, 2018, 21. Dalje u tekstu: Pavleš 2018). Također, moći Nikole Konta dodatno svjedoči činjenica da je posjed Kontovec ime vrlo vjerojatno dobio upravo po njemu (Pavleš 2018, 20). Njime je istovremeno kada i Orahovicom vladao i Nikola Iločki. (Pálosfalvi 2014, 370).

7.4. Kiszána

Kiszána, odličan primjer rezidencijalnog kompleksa koji se razvijao kroz jako dugo vrijeme, predstavlja najbolju sliku onoga što bi se vjerojatno moglo očekivati prilikom istraživanja kurije u Orahovici (sl. 32). Sredinom 12. st. izgrađena je crkva koja će kasnije postati dijelom kompleksa.⁴⁰⁵ Tijekom 14. st. obitelj Kompolti, koja je doživjela uspon u anžuvinskom razdoblju, gradi prvu rezidenciju 20-25 metara udaljenu od crkve.⁴⁰⁶ Daljnjim razvojem, do sredine 15. stoljeća, crkva je dosegla konačan izgled te je uklopljena u rezidencijalno-gospodarski kompleks u Kiszáni.⁴⁰⁷ Kompleks prvotno nije bio utvrđen, ali je kasnije dosegao jako visoku razinu fortifikacije.⁴⁰⁸ Kao analogija kuriji u Orahovici, pokazuje se sjeverno krilo kompleksa, odnosno prostorije 1-7 (sl. 8). Tri sjeverne prostorije (4-6) dugačke su 16,5, a široke 3 metra, dok su tri južne, glavne prostorije (1-3), dugačke 26, a široke 6 metara.⁴⁰⁹ Uzme li ih se zajedno, može se zaključiti da je sjeverno krilo dugačko 26, a u svojem najširem dijelu široko 9 metara. Ove dimenzije pokazuju veliku

Slika 32 Tlocrt kompleksa u Kiszáni (Virágos 2006, 41.)

Slika 33 Faza 4/a kompleksa u Kiszáni (Virágos 2006, 42.)

sličnost sa sjevernim krilom u Nyírbátoru, koje je za samo metar i pol šire i duže od ovoga u Kiszáni.⁴¹⁰ Također je vjerojatno riječ o višekatom zdanju. Virágos pretpostavlja da prostorije 1-3 i 7 predstavljaju prvu rezidenciju izgrađenu na ovome lokalitetu (sl. 33). Ispod prostorija 2 i 3 nalazio se podrum. Istraživanja su pokazala da temelji ovih prostorija počivaju na zemlji miješanoj sa šutom i ciglama. Riječ je o ostacima ranije zgrade o kojoj nažalost ništa nije otkriveno. Njezinom postojanju jedino svjedoči više

⁴⁰⁵ Nagy, Szabolcs Balázs, A Kompoltiak temploma Kiszánán, *Castrum - A Castrum Bene Egyesület Hírlevele*, Castrum 12 2010/2, 39. Dalje u tekstu: Nagy 2010.

⁴⁰⁶ Nagy, Szabolcs Balázs, A Kompoltiak udvarháza a kiszánai várban, u: *Várak nyomában - Tanulmányok a 60 éves Feld István tiszteletére*, ur: Terei György, Kovács Gyöngyi, Domokos György, Miklós Zsuzsa, Mordovin Maxim, Budimpešta: Castrum Bene Egyesület, 2011, 168.

⁴⁰⁷ Nagy 2010, 40.

⁴⁰⁸ Virágos 2006, 40.

⁴⁰⁹ Virágos 2006, 50.

⁴¹⁰ Virágos 2006, 70.

Žigmundovih *quartinga* pronađenih okolo i ispod zidova prostorije 7.⁴¹¹ Oni sugeriraju da je izgradnja troprostorne zgrade, koja nastaje u 4/a fazi lokaliteta najranije započela oko 1390. godine.⁴¹² Faza 4a gradnje u Kisnáni pokazuje najveću sličnost s glavnom zgradom kurije u Orahovici (sl. 4). Riječ je o prostorijama 1-3 te ulazu u podrum, odnosno prostoriji 7. Prostorije 1-3 pokazuju osnovu troprostorne kurije kakva se pronalazi i u Orahovici. Sa sjeverne strane spomenutim prostorijama su u nekom kasnijem vremenu pridodane prostorije 4-6. Njihova izgradnja mogla je uslijediti ubrzo nakon izgradnje troprostorne osnove. Isto tako, kuriji u Orahovici prva nadogradnja bile su južne prostorije. Prema informacijama koje su mu poznate, Virágos smatra da je u slučaju ove tri prostorije riječ o kuhinji, skladištu te prostoriji s bunarom.⁴¹³ Prema dosadašnjim rezultatima, novoistražene, južne prostorije kurije u Orahovici vjerojatno su služile sličnu gospodarsku funkciju. Debeli kameni zid, koji je izgrađen oko rezidencijalnih zgrada i crkve nakon sredine 15. stoljeća, pretvorio je kompleks u Kisnáni u pravi *castrum*.⁴¹⁴ Njemu je, najvjerojatnije 1530-ih, dodan vanjski perimetralni zid, također debljine 2 metra, koji je obuhvatio podnožje brda.⁴¹⁵ István Feld smatra da je kurija u Kisnáni pretvorena u utvrdu prije 1445. godine.⁴¹⁶ Vidljiva je vremenska podudarnost s istim procesom u Várpaloti. Kao udobna rezidencija usred naselja, nadograđeni kompleks u Kisnáni prvorazredan je primjer rezidencije ugarskih magnata 15. stoljeća o kojima se pisalo u 4. poglavlju.⁴¹⁷

Kompleks u Kisnáni u svojem djelu *The Social Archaeology of Residential Sites* detaljno obrađuje Gábor Virágos. Virágosova analiza se uz Kisnánu temelji na još dva važna lokaliteta – Pomáz i Nyírbátor. U Nyírségu, sjeveroistočnoj pokrajini Alfölda, nalazi se Nyírbátor – jedan od najboljih primjera kasnosrednjovjekovnog i ranonovovjekovnog blago utvrđenog položaja, koji je pripadao najvišoj aristokraciji (sl. 35).⁴¹⁸ Na sva tri lokaliteta vidljiva je sličnost u odabiru položaja. Područje u kojemu se nalazi Nyírbátor uglavnom je ravničarsko s pokojim uzvišenjem. Dva takva uzvišenja iskorištena su za izgradnju srednjovjekovne crkve te rezidencije.⁴¹⁹ Pomáz se nalazi na brdu Klissza, visokom 138 metara. Ono se nalazi na pola

⁴¹¹ Virágos 2006, 50.

⁴¹² Virágos 2006, 50.

⁴¹³ Virágos 2006, 51.

⁴¹⁴ Virágos 2006, 52; Istvan Feld smatra da se „nadogradnja“ u *castrum* odvila prije 1445. godine (Feld 2004, 71.)

⁴¹⁵ Virágos 2006, 53.

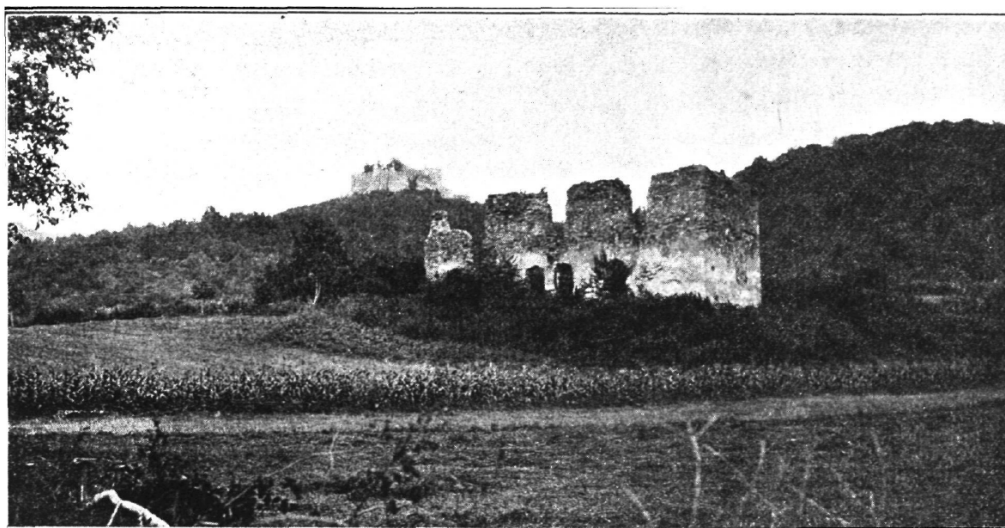
⁴¹⁶ Feld 2004, 71.

⁴¹⁷ Feld 2004, 71.

⁴¹⁸ Virágos 2006, 60.

⁴¹⁹ Virágos 2006, 60-61.

puta između planine i rijeke - dovoljno je visoko kako bi pružilo određenu dozu sigurnosti, a s druge strane dovoljno je nisko da bi bilo pogodno za život i poljoprivredu.⁴²⁰ Kisnána, iako je desetak kilometara udaljena od najvišeg mađarskog vrha Kékestető, također se nalazi na niskom brdu u podnožju masiva Mátra.⁴²¹ Sukladno tome, i Kurija ispod Ružice (koja se nalazi na 378 metara nadmorske visine⁴²²) nalazi se na uzvišenju (320 metara nadmorske visine) gotovo nezamjetnom u odnosu na okolinu. Glavni razlog koji je kuriju u Orahovici gotovo u potpunosti u odabiru položaju priklonio udobnosti za život i blizini samoga posjeda nauštrb bilo kakvoj obrambenoj mogućnosti, jasno je vidljiv na fotografiji koju Gjuro Szabo donosi još davne 1915. godine (sl. 34).

Slika 34 Ružica grad u pozadini te kurija u njezinom podnožju (Szabo 1915, 101.)

Naime, ona je jako blizu u svojoj pozadini imala siguran zbjeg u slučaju bilo kakve opasnosti. Kompleks u Pomázu, kojemu je jedina obrambena karakteristika bila padina s istočne strane, istraživanjima nije pokazao nikakve znakove utvrđivanja, a najbliža utvrda nalazila se 8 kilometara jugozapadno.⁴²³ Kisnána izvorno nije imala fortifikacijske elemente, ali je kasnije toliko utvrđena da je mogla poslužiti u obrani od Osmanlija.⁴²⁴ Najbliža utvrda koju je posjedovala ista obitelj Kompolti nalazila se na 3 kilometra udaljenosti.⁴²⁵ U blizini Nyírbátora nalazila se utvrda Esced (Negyescsed), koja je bila najvažnija utvrda obitelji Báthori.⁴²⁶ Brojni značajni nalazi pozicioniraju obitavanje u ovoj rezidenciji u razdoblje

⁴²⁰ Virágos 2006, 26.

⁴²¹ Virágos 2006, 43.

⁴²² Matijević, Marijana, Ružica grad, *Rostra: Časopis studenata povijesti Sveučilišta u Zadru*, Vol. 5. No. 5, 2012, 139.

⁴²³ Virágos 2006, 26.

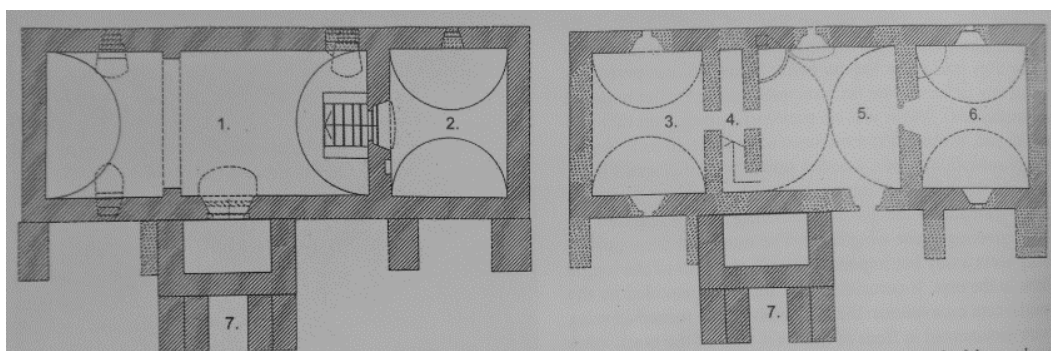
⁴²⁴ Virágos 2006, 40.

⁴²⁵ Virágos 2006, 43.

⁴²⁶ Virágos 2006, 61.

između 1480-ih i sredine 16. stoljeća.⁴²⁷ Iako se istraženi kompleks u Nyírbátoru u literaturi naziva *castellum*, u izvorima se spominje samo kao *curia* ili *domus*. Čak i kada se 1560-ih spomeni odnose na već utvrđeni kompleks, nikad ga se ne naziva *castellum*.⁴²⁸ Kako se čini, rezidencija iz 16. stoljeća prvotno je sagrađena kao neutvrđena kurija. Iako je kasnije mjestimično fortificirana, ona nikada nije dosegla razinu utvrđenja kojom bi zaslužila naziv *castellum* – niti u pravnom, a ni u društvenom smislu.⁴²⁹ Ovo je još jedan primjer problematične terminologije u istraživanju plemićkih rezidencija.

Kompleksi u Kisnáni, Nyírbátoru pa i u Pomázu koji tlocrtno ne slični kuriji u Orahovici, pripadaju trećem tipu rezidencija po Gáboru Virágosu. Kod sva tri kompleksa vidljiv je razvoj kroz više faza, počevši s jednom zgradom, dvoprostorne ili troprostorne osnove. U kasnijim fazama građene su manje prostorije kao uvećanja, a neke od već postojećih uslužnih i proizvodnih zgrada izgrađenih od drveta ponovno su izgrađene od kamena.⁴³⁰ Iako, prema sadašnjim spoznajama, kurija u Orahovici nije dosegla razinu utvrđenosti spomenutih lokaliteta, u tri kampanje istraživanja također je utvrđena izgradnja u fazama, počevši od iste osnove, što kuriju u Orahovici jako približava ovoj grupi rezidencija.

Slika 35 Tlocrtno podruma (lijevo) i prizemlja (desno) sjeverne palače u Nyírbátoru (Virágos 2006, 70.)

⁴²⁷ Virágos 2006, 76.

⁴²⁸ Virágos 2006, 67.

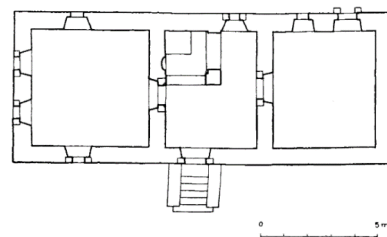
⁴²⁹ Virágos 2006, 68.

⁴³⁰ Virágos 2006, 123.

7.5. Geografska i funkcionalna raširenost troprostornih plemićkih rezidencija

Daljnje potrage za analogijama kuriji u Orahovici, sa svim novim strukturama koje bi mogle biti otkrivene u budućim istraživanjima, bit će potrebno podvrgnuti odabranim kriterijima. U prethodnom je poglavlju naglašena rezidencija u Kisnáni ne samo kao izvorno tlocrtna, već i tipska analogija zbog razvoja kroz faze prema rezidencijalno-gospodarskom kompleksu izgrađenom oko dvorišta. Geografska i funkcionalna raširenost troprostornosti pokazuje da u potrazi za analogijama kuriji u Orahovici neće biti dovoljno samo tražiti zgrade troprostorne podjele.

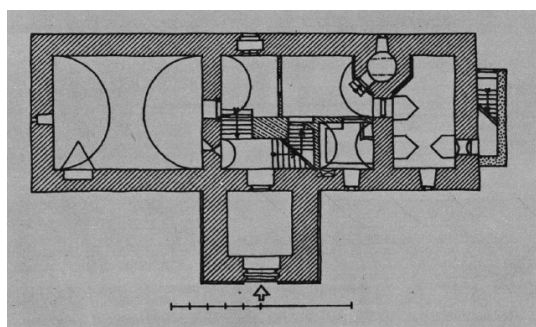
Još je Ratko Vučetić 2006. godine kao primjer „gotovo identične plemićke kurije troprostorne podjele“ naveo kuriju u Alsóörsu na Balatonu (sl. 36).⁴³¹ Naime, gotička kurija koju se ondje pronalazi bila je jednokatna, također podijeljena na tri prostorije. Izgrađena je na prijelazu 15. u 16. stoljeće te je sačuvan podrum u dužini cijele zgrade.⁴³²

36. ábra
Alsóörs, a gótikus ház alaprajza

Slika 36 Tlocrt kurije u Alsóörsu na Balatonu (Koppány 1993, 73.)

Godine 1426. kralj Žigmund dozvolio je Imrihu i Nikoli de Simony da dovrše započete izgradnje na svom posjedu Simony, utvrde ih i posjeduju u vječnosti.⁴³³ U Šimonovanyu se

Slika 37 Prizemlje objekta u Šimonovanyu (Menclová 1973, 429.)

tako nalazi jedan od najstarije datiranih objekata u Slovačkoj, odnosno *fortalitium*, kako ga izvori nazivaju. Riječ je o zgradi longitudinalnog plana, podijeljenoj poprečnim zidovima na tri dijela (sl. 37).⁴³⁴ Alexander T. Ruttkay u svom pregledu utvrda u Slovačkoj ubraja ju u burgove, odnosno

⁴³¹ Vučetić 2006, 421.

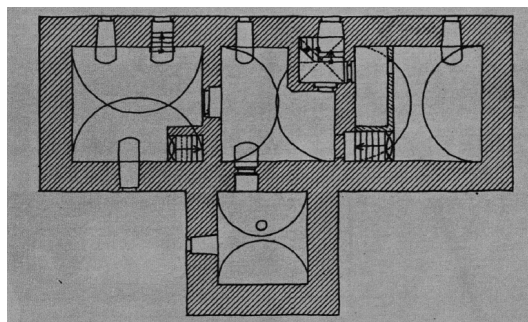
⁴³² Koppány, Tibor, *A Balaton környékének műemlékei*, Művészettörténet – műemlékvédelem III, Budimpešta: Országos Műemlékvédelmi Hivatal, 1993, 73.

⁴³³ Menclova, Dobroslava, Prispěvek k typologii hradov, zamkov a kaštieľov na Slovensku, u: *Hrady, zámky a kaštiele na Slovensku*, ur: Štefan Pisoň, Bratislava: Osveta, 1973, 429. Dalje u tekstu: Menclova 1973; Na posjedu Šimonovany moguće je pratiti različite graditeljske faze sve do u 13. stoljeće (Ruttkay, Alexander T., *Stredoveké panské sídlo v Partizánskom-Širnonovanoch*, *Slovenská archaeológia*, vol. 51, no. 1, Nitra: Archaeologicky ustavsáý, 2003, 145).

⁴³⁴ Menclova 1973, 428-429.

ona je dio Wasserburga Partizánske–Šimonovany.⁴³⁵

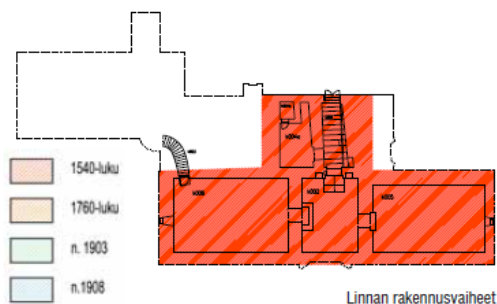
Slična situaciju pronalazi se u *Starom gradu* kraj Libáňa u Češkoj koji se spominje kao castrum 1384. Kao i u Šimonovanyu i ovdje je riječ o zgradi troprostorne podjele (sl. 38).⁴³⁶ Dobroslava Menclová naglašava da su rezultati arheoloških istraživanja potvrdili dataciju zgrade u 80-e godine 14. stoljeća.⁴³⁷ Mišljenja je da ovaj objekt pokazuje

Slika 38 Prizemlje zgrade u Libáňi (Menclová 1973, 430.)

sličnosti s brojnim drugim objektima u Češkoj gdje se razvoj kurija može pratiti sve unazad do 13. stoljeća. Temelj gradišta u Češkoj bile su rezidencijalne kule, koje su se prvotno sastojale od jedne ili dvije prostorije. Daljnji razvoj doveo je do objekata koje se može vidjeti na primjeru Libáňa i Šimonovanya.⁴³⁸ Sudeći prema ovome, troprostorna se podjela objekta kroz stoljeća pokazala funkcionalnom te je kao takva našla svoju ulogu u raznim funkcijama. Zbog toga su za ovaj rad, funkcijom različiti (bili su najvjerojatnije okruženi obrambenim zidom i jarkom), ali tlocrtom i osobito datacijom jako srodni, objekti u Šimonovanyu i Libáňi iznimno zanimljivi.

Da su troprostorne kurije bile raširene diljem Europe bez nužne povezanosti dokazuje i

Slika 39 Prva faza gradnje kurije u Suičiai (Schulman, Manninen, Luhtala, Kemeli 2008, 24.)

troprostorna građevina u Suičiai u Finskoj (sl. 39).⁴³⁹ Ondje se na pažljivo odabranom uzvišenju nalazi kurija u središtu imanju koje broji pedesetak različitih zgrada od kojih su mnoge vezane uz (poljoprivrednu) proizvodnju koja se odvijala južno od samoga kompleksa.⁴⁴⁰ Izgradnja ove kurije pripisuje se vijećniku Eriku Flemingu u razdoblju između 1541. i 1550. godine.⁴⁴¹

Iako istraživanja nisu utvrdila precizan tlocrt zgrada⁴⁴² *Magna Curie* u Budi, ona bi se mogla pokazati zanimljivom u daljnjem proučavanju kurije u Orahovici (sl. 40). *Magna Curia*

⁴³⁵ Ruttkay 2006, 387.

⁴³⁶ Manclova 1973, 430.

⁴³⁷ Menclova 1973, 431.

⁴³⁸ Menclova 1973, 430.

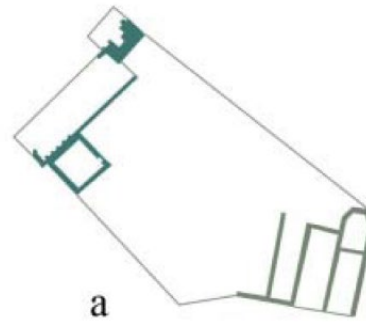
⁴³⁹ Vučetić 2006, 421.

⁴⁴⁰ Schulman, Sari, Markus Manninen, Johanna Luhtala, Leena Kemell, *Suitia. rakennushistoriallinen selvitys*, Arkkitehtitoimisto Schulman Oy, 2008, 18. Dalje u tekstu: Schulman, Manninen, Luhtala, Kemeli 2008.

⁴⁴¹ Schulman, Manninen, Luhtala, Kemeli 2008, 24.

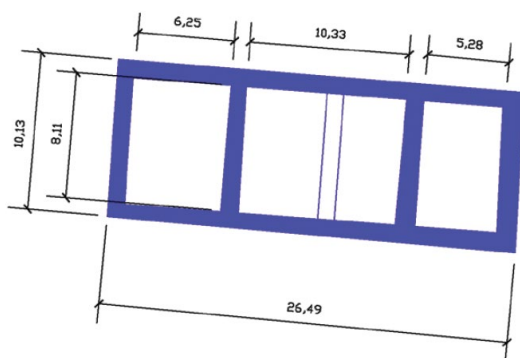
⁴⁴² Dimenzije sjeverne zgrade sugeriraju troprostornu podjelu.

je vjerojatno do pred sam kraj vladavine kralja Ludovika bila kraljevska rezidencija. Komplex je bio organiziran oko dvorišta u koje se ulazilo kroz ulaznu kulu. U nedostatku istraživanja precizan tlocrt nije moguće pretpostaviti. Uz ulaznu kulu nalazila se velika zgrada dimenzija 10 x 36 metara uz koju se pak nalazila još jedna prostorija dimenzija 10 x 10 metara. Na južnom

Slika 40 Tlocrt Magna Curie (Gergely 2015, 2.)

dijelu nalazi se kapela Svetog Martina uz koju se nalazila još jedna zgrada podijeljena na više prostorija.⁴⁴³ U scenariju koji bi glavnu zgradu i same začetke kompleksa kurije u Orahovici datirao u drugu polovicu 14. stoljeća, kao izgledan arhitektonski uzor mogla bi se pokazati *Magna Curia*. Kao što je prethodno navedeno, kraljevska izgradnja predstavljala je ne samo uzorak po kojemu će aristokracija rado graditi već i prestiž što je obitelj ili pojedinac u mogućnosti takvu arhitekturu ugraditi u vlastiti prikaz moći u prostoru. Nikola Kont, kao jedan od kraljevih najbližih podanika, a istovremeni vlasnik Orahovice i Várpalote, zasigurno je imao u isto vrijeme i sredstva i odobrenje za takve graditeljske aktivnosti.

Slika 41 Idealna rekonstrukcija prizemlja utvrđene kuće na lokalitetu Osijek Vojakovački – Mihalj (Tkalčec 2019, 160.)

Nedavnim arheološkim istraživanjima terena na lokalitetu Osijek Vojakovački-Mihalj otkriven je arheološki kompleks koji uključuje drveno-zemljanu utvrdu, kamenu crkvu i kamenu utvrđenu kuću.⁴⁴⁴ Za nas je ovdje iznimno važna utvrđena kuća građena od kamena s pretpostavkom gradnje viših nivoa od opeke (sl. 41). Najstarije utvrđene kuće u Europi datiraju daleko u 9. i 10. st. U 12. stoljeću postaju rjeđe, ali ih se može pronaći još u 13. i 14. stoljeću.⁴⁴⁵ *Feste Haus* je u literaturi

⁴⁴³ Gergely, Buzás, Királyi rezidenciák és szálláshelyek a késő középkori Magyarországon, u: *Medio Regni Hungariae. Régészeti, művészettörténeti és történeti kutatások "az ország közepén"*, ur: Benkő Elek, Orosz Krisztina, Budimpešta 2015, 9.

⁴⁴⁴ Tkalčec, Tatjana, Arheološka istraživanja na srednjovjekovnome arheološkom kompleksu Osijek Vojakovački-Mihalj u 2018. godini, *Annales Instituti Archaeologici*, vol. 15 no. 1, 2019, 154. i 164. Dalje u tekstu: Tkalčec 2019.; Tkalčec naglašava da se nazivanjem ovog objekta utvrđenom kućom najmanje pogriješilo u pokušaju interpretacije njegove funkcije (Tkalčec 2019, 164.)

⁴⁴⁵ Barz, Dieter, Das „Feste Haus“ – ein früherer Bautyp der Adelsburg, u: *Burgen und Schlösser - Zeitschrift für Burgenforschung und Denkmalpflege*, vol. 34, no. 1, ur: Hartmut Hofrichter, Martina Kerber, 1993, 20. Dalje u tekstu: Barz, 1993.

najčešće korišteni naziv za ovaj tip objekta.⁴⁴⁶ Na području utvrđene kuće možda je postojao neki objekt već u prvoj polovici 13. stoljeća, ako ne i ranije, na koji ukazuje postojanje obrambenog jarka. Na taj je jarak dijelom legao kasniji kameni objekt, izgrađen u drugoj polovici 13. ili početkom 14. stoljeća.⁴⁴⁷ Kameni je objekt u prizemnoj razini možda bio podijeljen na tri prostorije, a u temeljnoj (podrumskoj) razini naslućuje se još jedna pregradnja. Dakle, riječ je o cjelovitom samostalnom zdanju (a ne o sjevernom samostanskom krilu kako se pretpostavljalo), koje je svakako bilo rezidencijalne namjene.⁴⁴⁸ Površinski nalazi kasnosrednjovjekovne i novovjekovne keramike na oranicama i livadi zapadno od kompleksa, dopuštaju pretpostaviti da je u neposrednoj okolini bilo i nastambi ruralnog karaktera.⁴⁴⁹ Slično se može pretpostaviti i u slučaju okolice kurije u Orahovici, koja se nalazi podno Ružice grada, ispod kojeg se zasigurno prostiralo gravitirajuće naselje. Kao što se u neposrednoj blizini utvrđene kuće u Osijeku Vojakovačkom-Mihalju nalazi crkva, sličan primjer može se pronaći u već prethodno navedenim analogijama troprostornih kurija. Tako se u Várpaloti, samo par metara od sjevernog zida stambene zgrade, izgrađene u drugoj polovici 14. stoljeća, nalazi južni zid kapele izgrađene u isto vrijeme.⁴⁵⁰ U fazi 4a gradnje u Kisnán (koja ujedno pokazuje najveću sličnost sa situacijom u Orahovici), tada još ne toliko razvijeni kompleks čine stambena troprostorna zgrada i crkva u njezinoj blizini.⁴⁵¹ Iako ne mora postojati nužna funkcionalna ili bilo kakva druga povezanost spomenutih lokaliteta, tendencija pozicioniranja (troprostorne) stambene zgrade i crkve jedne kraj druge postaje očita. To bi se eventualno moglo povezati s još jednim procesom. Tatjana Tkalčec naglašava da kameni objekt u Osijeku Vojakovačkom-Mihalju, tlocrtom i položajem odgovara situaciji kakvu se pronalazi u Češkoj.⁴⁵² Ondje se na pojedinim lokalitetima razvijenog srednjeg vijeka, uz plemićke donatorske crkve nalaze utvrđene rezidencije plemića.⁴⁵³ Neki od primjera su lokaliteti Vroutek i Týnec. Povezuje ih se s formiranjem feudalnih sjedišta plemića uz crkve s emporom,

⁴⁴⁶ Neki od ostalih naziva su: njemački - *festes Steinhaus, wehrhaftes Saalgeschoßhaus, wohnturmartiger Saalgeschoßbau, bewohnbarer, steinerner Saalbau, wehrhaftrepräsentatives Steinhaus, wehrhafter Wohn te Saalbau*; engleski – *country house, Hall keep i Proto-Keep*; Francuski – *Aula, Domicilium ili logis fortifie*; talijanski – *casatorre*. U srednjovjekovnim izvorima najčešće su se koristili nazivi *domicilium, aula, palatium, domus, domus lignea* te *domus lapidea* (Barz 1993, 10.)

⁴⁴⁷ Tkalčec 2019, 164.

⁴⁴⁸ Tkalčec 2019, 164.

⁴⁴⁹ Tkalčec 2019, 164.

⁴⁵⁰ Gergelyffy 1967, 268; za informacije o dataciji gradnje u Várpaloti vidi bilješku 393.

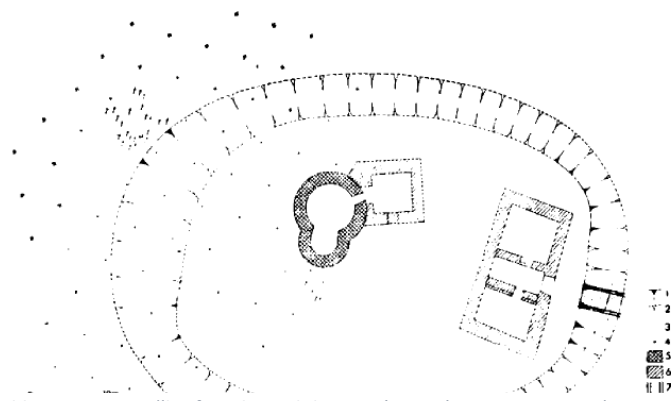
⁴⁵¹ Virágos 2006, 51.

⁴⁵² Tkalčec 2019, 164.

⁴⁵³ Tkalčec 2019, 164-165.

odnosno zadužbinske ili donatorske crkve plemića, koji su u njihovoj blizini mogli izgraditi svoj dvor.⁴⁵⁴

Jedan od primjera je slabo istražen Vroutek, gdje je pronađena kamena stambena zgrada kraj crkve s emporom iz prve trećine 13. st.⁴⁵⁵ Na bolje sačuvanom i istraženom lokalitetu u Chvojni kod Benešova, nalazi se malo kompleksniji posjed ruralnog utvrđenog naselja.⁴⁵⁶ Na njemu se također nalazi crkva uz koju se nalazi rezidencijalna zgrada zajedno s pomoćnim zgradama.⁴⁵⁷ Prema nalazima vremenski raspon funkcioniranja ovog kompleksa pretpostavlja se od 13. (možda već i zadnja trećina 12.) pa sve do prve polovice 14. stoljeća⁴⁵⁸ Antonin Hejna kompleks u Chvojni opisuje kao primjer ruralnog dvora, jedan od prvih takvih u razdoblju Pšemislovića u Češkoj.⁴⁵⁹ U Volyni se također pronalazi ruralno sjedište plemića, nastalo u razvijenom srednjem vijeku.⁴⁶⁰ Riječ je o kamenoj zgradi, koja je najvjerojatnije imala rezidencijalnu funkciju. Pronađeno je mnoštvo keramike koja se datira u 13. te početak 14. stoljeća. U kasnijoj fazi zgrada je uklopljena u kompleks utvrde. Sličan nalaz vjerojatno rezidencijalne zgrade dobiven je istraživanjem utvrde Strakonice.⁴⁶¹ Jedno od najbolje istraženih ruralnih plemićkih utvrđenih naselja u Češkoj nalazi se u Týncu nad Sazavom nedaleko Chvojne.⁴⁶² Ondje početkom 13. stoljeća dolazi do formiranja obrambenog opkopa uz koji se gradi kamena stambena zgrada četvrtastog tlocrta s tri prostorije (sl. 42). Istraženi su i kronološki prethodna rotunda i groblje iz 11.-12. stoljeća.⁴⁶³ Kamena zgrada bila je 10 metara široka i 20 metara dugačka. Iznutra je s dva poprečna zida bila podijeljena na tri prostorije od kojih je srednja imala funkciju ulaznog hodnika, kojemu se pristupalo sa

Slika 42 Romanička faza kompleksa u Týncu (Hejna 1977, 77.)

⁴⁵⁴ Tkalčec 2019, 165.

⁴⁵⁵ Tkalčec 2019, 165.

⁴⁵⁶ Hejna, Antonin, Opevněná venkovská sídla doby přemyslovské v Čechách. Výsledky archeologického výzkumu z období 1965-1975, *Archaeologia historica*, Brno 1977, 70-71. Dalje u tekstu: Hejna 1977.; Hejna, Antonin, Drobná opevněná sídla v Čechách a jejich místo v sídlištním vývoji 10.-13. století, *Archaeologia historica* 3, Brno 1978, 81. Dalje u tekstu: Hejna 1978.

⁴⁵⁷ Hejna 1977, 70-71.

⁴⁵⁸ Hejna 1977, 72.

⁴⁵⁹ Hejna 1977, 72-73.

⁴⁶⁰ Hejna 1977, 73.

⁴⁶¹ Hejna 1977, 74.

⁴⁶² Hejna 1977, 75.

⁴⁶³ Tkalčec 2019, 165; Hejna 1978, 81.

sjevera.⁴⁶⁴ I ova je zgrada kasnoromaničkog karaktera pa ju se stoga može datirati oko 1200. godine. U isto vrijeme izgrađena je kula uz rotundu. Tako je ovaj kompleks imao vjersku, rezidencijalnu te obrambenu funkciju. Kao dodatan obrambeni element, iskopan je jarak koji je zatvarao krug čiji je promjer iznosio 40 metara. U takvom romaničkom obliku sjedište u Týncu potrajalo je sve do 14. stoljeća, kada dolazi do izgradnje novih i modifikacije starih zgrada.⁴⁶⁵ Propast rezidencijalnog objekta te zatrpavanje jarka se prema nalazima može datirati u drugu polovicu 15. ili prvu polovicu 16. stoljeća. Prvotno sjedište u Týncu, nastalo oko 1200. godine, jedan je od najkompletnijih prikaza gradnje ruralnih rezidencija u periodu Pšemislovića.⁴⁶⁶ U grupi prethodno prikazanih lokaliteta, za proučavanje kurije u Orahovici, ovaj je ujedno i najzanimljiviji zbog svoje troprostorne podjele zgrade. Nove prostorije izgrađene su južno od glavne zgrade, što je slučaj i kod kurije u Orahovici. Antonin Hejna mišljenja je da je podrijetlo ovakvih vlastelinskih kuća usko povezano s formiranjem feudalne klase, koju se spominje u nekoliko izvora iz 11. i 12. st.⁴⁶⁷ Na temelju prethodno navedenih primjera vidljivo je da se tlocrtne analogije glavnoj zgradi kurije u Orahovici pronalaze i među utvrđenim kućama građenim i do par stoljeća ranije. To je još jedna potvrda funkcionalnosti troprostorne rezidencijalne zgrade koja se kroz stoljeća pokazala najboljim rješenjem za posjede i komplekse različitih namjena i potreba.

⁴⁶⁴ Hejna 1977, 75-76.

⁴⁶⁵ Hejna 1977, 76.

⁴⁶⁶ Hejna 1977, 76.

⁴⁶⁷ Hejna 1978, 80.

8. Rasprava

Detaljno proučeni lokaliteti koji su poslužili kao analogije ovom tipu rezidencije mogu pružiti različite informacije. Kao što je već naglašeno, obitelj Kont, koja u drugoj polovici 14. stoljeća gradi kuriju, crkvu i popratne zgrade u Várpaloti u isto vrijeme je i vlasnik Orahovice. Nikola Kont bio je jedan od najmoćnijih velikaša u kraljevstvu i zbog toga je izgledno da on ili njegovi nasljednici jednako ili slično grade i na svojem posjedu u Orahovici jer, osim precizno datiranog novca, još su dva numizmatička nalaza koje nije bilo moguće pobliže odrediti, ali je jasno da su s kraja 14. ili 15. stoljeća. Ne samo kao tranzicijski period, već kao i razdoblje u kojemu se izgradnja glavne zgrade u Orahovici mogla odviti, vrijeme vladavine kralja Žigmunda iznjedrilo je sustav magnata, a s njime i Nikolu Iločkog za kojega se sigurno može reći da je gradio u Orahovici. Prema običajnom pravu Istvána Werbőczya iz 1514., a isječak kojega donosi Erik Fügedi, udovice se nije smjelo isključiti iz korištenja posjeda i kuća svojih pokojnih muževa, osim ako je riječ o utvrdama, koje im se nije smjelo predati, već je za njih trebala biti određena neka druga rezidencija, izvan utvrde.⁴⁶⁸ Stoga, postoji mogućnost da je u nekom razdoblju nakon smrti Ladislava Iločkog 1418. godine njegova udovica Ana kao vlastitu rezidenciju posjedovala kuriju ispod Ružice grada. U tom slučaju, dakako, postoji mogućnost da je, koristeći ostala dobra koja su joj pravom pripala, imala i ulogu graditelja određenog dijela ovoga kompleksa. Također, majka se sve do svoje preudaje smatrala zakonitim tutorom svoje djece.⁴⁶⁹ Ona je stoga i upravljala Nikolinim posjedima do njegove punoljetnosti. Nakon što je preuzeo vlast nad posjedima, u ranoj fazi Nikoline vladavine vidljivi su brojni graditeljski pothvati na njegovim posjedima. Ovdje se opet referiramo na detaljno istraženu Várpalotu koju je u razdoblju između 1439. i 1445. godine Nikola Iločki iz kurije pretvorio u pravu utvrdu. Precizno datiran novac pronađen uz temelje južnih dogradnji kurije u Orahovici kovan je između 1430. i 1437. godine. Dakako, novac ne postavlja gornju vremensku granicu kada su mogle nastati južne dogradnje, već svjedoči da su one najranije izgrađene 1430. godine. Time je otvorena mogućnost da su građene za vrijeme vladavine Nikole Iločkog nad posjedom. Dakle, čini se izglednim da je, prilikom preuzimanja vlasti nad posjedima, gradnjama u Orahovici, Várpaloti i Iloku, Nikola nastojao utvrditi svoj položaj jednog od najimućnijih, a u budućnosti svoje karijere i najjačih, magnata Kraljevstva. U prvoj fazi gradnje u Várpaloti, za vrijeme obitelji Kont, pronalazi se kuriji u Orahovici analogna

⁴⁶⁸ Fügedi 1986, 61.

⁴⁶⁹ Kekez, Hrvoje, *Plemićki rod Babonića do kraja 14. stoljeća*, doktorski rad, Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2012, 232.

kurija troprostornog plana koja je u rukama iste obitelji vjerojatno u isto vrijeme. No, kasnija faza, odnosno veliki graditeljski projekt Nikole Iločkog, pokazuje kretanje u drugom smjeru od onoga vidljivog u Orahovici. U Várpaloti je Nikola čini se nastojao izgraditi važno sjedište⁴⁷⁰, dok je kurija u Orahovici krenula prema daljnjem razlaganju plana kompleksa rezidencijalno-gospodarske uloge. U tom je pogledu zanimljiv kompleks u Kisnáni koji je, kao i kurija u Orahovici, krenuo iz troprostorne zgrade. On se kasnije razvio u složeni kompleks oko centralnog dvorišta, okružen zidom i s crkvom pripojenom samom kompleksu. Brojni su drugi primjeri takve vrste kompleksa i gotovo svi su se razvijali kroz više faza, iz jednostavnijih zgrada, kao što je to u prethodnom poglavlju i objašnjeno. Daljnjim proučavanjem takvih kompleksa razvidno je da gotovo svi oni, kroz više faza gradnje završavaju u složenom dvorišnom i ograđenom planu. Neizostavni elementi promatranih rezidencijalnih kompleksa su stambena zgrada, neka vrsta dvorane te integrirana kapela ili crkva ili u velikoj blizini župna crkva. Zbog takvih saznanja, tijekom istraživanja 2020. godine, osim zapadnih dogradnji koje su bile i prethodno poznate, a spojevi zidova kojih ukazuju na ukupno četiri različite faze gradnje, krenulo se u potragu za novim strukturama u blizini kurije.⁴⁷¹ Jugozapadno od kurije pronađen je zid smjera sjever – jug (sl. 43 i sl. 45 označeno crvenom bojom). Jugoistočno od tog zida vidljivi su tragovi struktura u umjetno prokopanom jarku (sl. 44 i sl. 45 označeno zelenom bojom). Na području između otkrivenih struktura, u krajoliku se zapažaju tragovi koji upućuju na moguće postojanje dodatnih struktura (sl. 45 označeno plavom bojom). Ovim novim otkrićima kurija se primiče upravo toj grupi rezidencijalno-gospodarskih kompleksa koji kroz više faza završavaju u dvorišnom ograđenom planu. Prostorije koje su otkrivene zapadno od kurije nadograđene su na južne prostorije koje su datirane novcem. No, nije nužno da je riječ o dosta kasnijoj gradnji. S obzirom na to da nije riječ o izgradnji utvrde gdje se mora paziti na cjelovitost konstrukcije koja joj jamči čvrstoću, postoji mogućnost da su ove prostorije građene postupno jedna iza druge. Dakako, jednako tako je moguće da postoji veća vremenska razlika između dogradnji, pogotovo stoga što se zna da je moć i vlast Nikole potrajala dugi niz godina, a i da je njegov sin Lovro bio iznimno moćan. Andras Kubiny smatrao je *castrum* u Várpaloti sjedištem političkih ambicija koje je Nikola Iločki sredinom 15. stoljeća imao u zapadnoj Ugarskoj.⁴⁷² Prema Kubinyu, nakon neuspjeha tih ambicija na zapadu Kraljevstva, Nikola se okreće jugozapadu, zbog čega je često odsjedao u Orahovici kao i njegov sin Lovro

⁴⁷⁰ Feld 2004, 54.

⁴⁷¹ Treba imati na umu da je formiranjem parkinga ispred kurije i brojnim drugim intervencijama u dugoj povijesti obližnjeg kamenoloma krajolik značajno izmijenjen.

⁴⁷² Feld 2004, 54.

poslije njega.⁴⁷³ Fokus jugozapadnom dijelu Kraljevstva zasigurno je pojačan nakon što je Nikola dobio titulu kralja Bosne. Nije na odmet pretpostaviti da su neke od otkrivenih faza gradnji kurije u Orahovici nastale upravo tim prebacivanjem težišta moći Nikole Iločkog na jug.

Nalazi ulomaka oboda kuhinjske keramike, dobiveni arheološkim istraživanjima, ukazuju na potencijalno široko vremensko prisustvo ljudskog djelovanja od 14. do 17. stoljeća, dok nalazi ulomaka uboda stolne keramike, u kombinaciji s *quartingom* Žigmunda Luksemburškog, to djelovanje sa sigurnošću potvrđuju u 15. stoljeće. Na nekim primjerima sličnih rezidencija vidljivo je da su kasnija zdanja podignuta na mjestu prvotnih, oskudnijih i često drvenih, objekata. Daljnjim istraživanjem kurije u Orahovici moći će se utvrditi je li to i ovdje slučaj ili je glavna zgrada kurije ujedno i prvi objekt na ovome položaju. U oba slučaja postoji mogućnost da je izgrađena u drugoj polovici 14. stoljeća. Također, brojni primjeri rezidencija pokazuju da su kamene nadogradnje koje su nastajale u kasnijim fazama često mijenjale ranije drvene gospodarske zgrade. Gábor Virágos razlikuje nukleizirane od raspršenih rezidencija. U raspršenom rezidencijalnom kompleksu, stambena zgrada, crkva ili kapela, poljoprivredne i ostale zgrade bili su odvojeni jedni od drugih.⁴⁷⁴ Udaljenost između pojedinih elemenata mogla je biti i do nekoliko stotina metara.⁴⁷⁵ S vremenom je trend išao od raspršenih prema nukleiziranim vrstama rezidencija.⁴⁷⁶ To znači da, iako se u prvoj fazi gradnje može prepoznati samo glavna zgrada kurije, nije nužno da ona tada, kao raspršeni kompleks, nije imala iste funkcije kao i u kasnijim fazama kada su određene aktivnosti nadogradnjom novih zidanih objekata na kuriju približene samom sjedištu posjeda. Odnosno, nije nužno da je prvotno „jednostavniji“ objekt postao složeni rezidencijalno-gospodarski „kompleks“. Tako se moglo u kasnijim fazama sve djelatnosti približiti kuriji i eventualno ju ograditi oko središnjeg dvorišta zbog određene opasnosti, nestabilnosti, daljnjeg distanciranja plemstva od puka ili drugih faktora, o čemu je detaljno pisano u radu. Chris King smatra da je zatvoreno dvorište bilo ključno za hijerarhijsku podjelu prostora u kurijama. Ono je ujedinjavalo različite elemente kućanstva, pritom zadržavajući razlike među njima.⁴⁷⁷ Također, omogućavalo je nadzor i kontrolu nad kretanjem članova kućanstva te posjetitelja.⁴⁷⁸ U radu je pisano o fortificiranju prethodno neutvrđenih rezidencija i kojim se sve razlozima taj čin interpretira u struci. Na već

⁴⁷³ Feld 2004, 55.

⁴⁷⁴ Virágos 2006, 125.

⁴⁷⁵ Virágos 2006, 125.

⁴⁷⁶ Virágos 2006, 126.

⁴⁷⁷ King 2003, 113.

⁴⁷⁸ King 2003, 113.

višestruko spominjanim južnim dogradnjama vidljivo je zazidavanje otvora. Jedan otvor je prvotno djelomično zazidan čime je transformiran u prozor, a tek je kasnije cijeli zazidan čime je transformiran u nišu.⁴⁷⁹ Drugi otvor prvotno je služio kao puškarnica, a zatim je u nekom trenutku pretvoren u nišu.⁴⁸⁰ Dok je na sličnim kompleksima zbog veće istraženosti valorizacija obrambenih elemenata moguća, važnost i ulogu puškarnice na južnim dogradnjama u Orahovici bit će moguće odgonetnuti tek daljnjim istraživanjima. Dakako, ona se time uklapa u trend pojave obrambenih elemenata na sličnim rezidencijama. Kao što je već rečeno, broj utvrđenih kurija znatno je porastao tijekom 15. stoljeća.⁴⁸¹ Svakako je zanimljiva pojava obrambenih elemenata na kompleksu koji za to nije planiran dok se u iznimnoj blizini nalazi moćni utvrđeni grad.

Kuriju u Orahovici uvijek se smatralo mlađom od Ružice grada. No, s obzirom na to da se druga faza gradnje, odnosno južne prostorije kurije, datiraju negdje iza 1430. godine, logično je da je glavna zgrada kurije nastala negdje prije tog razdoblja. Nastanak Ružice grada pojedini znanstvenici datiraju drugačije. Mladen Radić i Zvonko Bojčić smatraju da je srednjovjekovni grad Ružica, kakvim ga se danas vidi, nastao krajem 14. i početkom 15. st.⁴⁸² Novac i nalazi stolne keramike potvrđuju aktivnost na području kurije u 15. i možda 14. stoljeće. Stoga, moguće je da gradnja ovih dvaju odvojenih i drugačijih kompleksa vremenski i nije toliko udaljena. Ružica grad svoj procvat doživljava u vrijeme Nikole i Lovre Iločkog.⁴⁸³ Čini se, dakle, sigurnim da su oba zdanja u kasnijim razdobljima nadograđivana i mijenjana, što bi i imalo smisla jer čine cjelinu. Ako je, recimo, Nikola, nastojao povećati obrambene mogućnosti Ružice grada i pritom ju učiniti raskošnijom i impozantnijom, zasigurno je kurija u njezinom podnožju, koja je igrala specifičnu ulogu u životu svog vladara, podvrgnuta preinakama koje će i nju približiti standardu koji je vladar 700-tinjak metara od nje nastojao postići.

Kroz izvore i literaturu pojavljuju se brojni spomeni srednjovjekovne župne crkve u Orahovici. Položaj župne crkve, kao i titulari dvorske kapele i župne crkve, nisu još najbolje razjašnjeni. U neobjavljenom dokumentu požeškog kaptola 1404. godine spominje se crkva sv. Katarine u Orahovici.⁴⁸⁴ Prema Szabi, to je bila župna crkva u samom trgovištu Orahovici. Od nje se već u ranim opisima nakon oslobođenja spominju samo ruševine jer su Osmanlije

⁴⁷⁹ Janeš 2019, 17-18.

⁴⁸⁰ Janeš 2019, 18.

⁴⁸¹ Fügedi 1986, 151.

⁴⁸² Radić, Bojčić 2004, 5.

⁴⁸³ Radić, Bojčić 2004, 5.

⁴⁸⁴ Andrić 2008, 101.

navodno od glavnine njezina gradiva podigli džamiju i hamam (kupelj).⁴⁸⁵ U ispravi iz 1698. tamošnja dvorska kapela naziva se također „*crkvom svete Katarine*“⁴⁸⁶. Dok su saznanja o srednjovjekovnoj župnoj crkvi u Orahovici iznimno škrta, proučavanjem kuriji u Orahovici sličnih rezidencija uočeno je nekoliko obrazaca i pravila koji bi mogli pomoći u odgonetavanju tog pitanja. Naime, gotovo sve istražene rezidencije pokazuju blisku povezanost s obližnjom crkvom. Kod nekih primjera crkva je udaljena par desetaka ili stotina metara od rezidencije dok su neki primjeri rezidencija, poput obrađenih Várpalote, Kisnáne i sličnog joj Pomaza, udaljeni dvadesetak metara od crkve, koje su u kasnijim fazama inkorporirane u kompleks. Često se postavlja pitanje jesu li te crkve bili župne ili privatne. Vjerojatno su prvotno bile župne, ali se kasnijim spajanjem s rezidencijalnim kompleksom puku ograničava pristup te one praktički postaju privatne. S druge strane, postoje primjeri poput *Magna Curiae* u Budi gdje je kapela sv. Martina od početka bila dio kompleksa.⁴⁸⁷ Brojni su primjeri lokaliteta poput Petőszinye, Zaluzhanya i Nyírbátora gdje se crkve nalaze van kompleksa i one su kao takve uvijek župne, ali je i dalje vidljiva udaljenost od nekoliko stotina metara između kompleksa i crkve.⁴⁸⁸ Iz svih primjera postaje očito da je važan blizak prostorni odnos rezidencije s crkvom. U kasnosrednjovjekovnoj Ugarskoj razvoj je išao u skladu s tendencijama vidljivima diljem Europe – nove crkve gradile su se u blizini vlastelinstava.⁴⁸⁹ To se objašnjava činjenicom da je religijska dimenzija gotovo uvijek prisutna u prostornom konceptu aristokracije.⁴⁹⁰ Ugarski plemić u pravilu je imao privatnu crkvu ili je župnu crkvu spojio sa svojom rezidencijom.⁴⁹¹ Martin Hannson naglašava da, ako u kompleksu ili u blizini rezidencije nema crkve, često postoji mala kapela spojena s rezidencijom jer gospodar je uvijek bio blizu mjesta štovanja.⁴⁹² Dakle, i kod kurije u Orahovici za očekivati je da se u blizini (od nekoliko desetaka, do nekoliko stotina metara), ili inkorporirana u kasniji konačni kompleks, koji preostaje do kraja otkriti, nalazila crkva. Na prvoj vojnoj izmjeri Habsburške monarhije, na ušću otoka Hercegovca u rijeku Vučicu ucrtana je veća zgrada s oznakom *Rudera majur*, koja odgovara smještaju ostataka plemićke kurije.⁴⁹³ Na istoj toj karti 600-tinjak metara zapadno ucrtana je crkva.⁴⁹⁴ Ta

⁴⁸⁵ Andrić 2008, 101.

⁴⁸⁶ Andrić 2008, 101.

⁴⁸⁷ Gergely 2015, 9.

⁴⁸⁸ Virágos 2006, 124.

⁴⁸⁹ Virágos 2006, 124.

⁴⁹⁰ Hannson 2009, 443.

⁴⁹¹ Viragos 2006, 124.

⁴⁹² Hannson 2009, 443; Privatnu kapelu, kao zaseban tip zgrade, u Ugarskoj su gradili samo pripadnici najvišeg društvenog sloja i to u uglavnom u većim utvrdama (Virágos 2006, 124.)

⁴⁹³ Janeš 2017, 8.

⁴⁹⁴ Na tom području nalazi se i toponim „*Svetinja*“.

udaljenost odgovara prethodno navedenim primjerima. Kao što je već spomenuto, Szabolcs Varga navodi da je franjevački samostan u Voćinu, nakon što je Orahovica 1494. pretrpjela znatna oštećenja, s vremenom postao rodovsko mjesto ukopa. Prema tome, prijašnje se rodovsko mjesto ukopa nalazilo u Orahovici.⁴⁹⁵ Dakako, najveći pripadnici obitelji, Nikola i Lovro Iločki, sahranjeni su kraj svetog Ivana Kapistrana u Iloku.⁴⁹⁶ No, brojni su drugi pripadnici roda čije bi se posljednje počivalište moglo pronaći upravo na području župne crkve u Orahovici. Važnu ulogu u vjerskom životu vlasnika orahovičkog posjeda igrala je sigurno i crkva u današnjem selu Crkvari, koje je u srednjem vijeku bilo dio posjeda Jošava, koji je većinu vremena bio dio orahovičkog vlastelinstva. Iako povijesni izvori ovoj crkvi ne pridaju puno pažnje, sustavna arheološka istraživanja oko kapele svetog Lovre ukazala su na velik značaj tog položaja. Ondje je ranogotička jednobrodna dvoranska crkva na vrhuncu svoje graditeljske faze proširena u veliku trobrodnu gotičku crkvu sa snažnim zvonikom na zapadnom pročelju, okruženu dubokim obrambenim jarkom.⁴⁹⁷ Na tu crkvu, koja je bila u funkciji u vremenu gospodarenja knezova Iločkih nedalekom Ružicom, aneksirana je na sredinu lađe prostorija dimenzija 3,8x4,15 metara.⁴⁹⁸ Istraživanje njezine unutrašnjosti, koje nažalost nije provedeno, otkrilo bi je li riječ o svetom prostoru koji bi u tom slučaju mogao služiti i za ukop moćnika.⁴⁹⁹

Također, interesantnim ostaje i spomen druge kurije u podnožju Ružice grada: „*i u drugom se dolu nalaze taki ostanci*“.⁵⁰⁰ S obzirom na to da je još stoljeće ranije Szabo zaključio da je sasvim nestao trag toj kuriji koju je vidio popisivač iz 1702. godine, teško se nadati njezinom eventualnom pronalasku. Jedino se kombiniranjem usustavljenih parametara koji najbolje odgovaraju pozicioniranju kurije, koji će se morati temeljiti na rezultatima istraživanja kurije ispod Ružice grada, te terenskim pregledom dolova, odnosno nizina potoka i rječica, otvara mogućnost pronalaska druge kurije. Važno je i sljedeće rijetko postavljeno pitanje: što je s drugim kurijama u srednjovjekovnoj Slavoniji? U ispravi izdanoj u Budimu 1432. godine palatin Nikola II. Gorjanski ishodio je dogovor o diobi brojne nepokretne imovine između

⁴⁹⁵ Za više vidi fusnotu 397.

⁴⁹⁶ Ivović, Kunčić 2019, 209.

⁴⁹⁷ Tkalčec, Tatjana, Odabir mjesta za pokop djece u novom vijeku na primjeru Crkvara kod Orahovice, u: *Groblja i pogrebni običaji u srednjem i ranom novom vijeku na prostoru sjeverne Hrvatske*, ur: Siniša Krznar, Tajana Sekelj Ivančan, Tatjana Tkalčec, Juraj Belaj, Zbornik Instituta za arheologiju, knjiga 4, Zagreb: Institut za arheologiju, 2016, 162.

⁴⁹⁸ Tkalčec, Tatjana, Posljednja sezona sustavnih zaštitnih arheoloških istraživanja nalazišta Crkvari – crkva sv. Lovre 2013. godine, *Annales Instituti Archaeologici*, vol. 10 no. 1, 2014, 79. Dalje u tekstu: Tkalčec 2014.

⁴⁹⁹ Tkalčec 2014, 79.

⁵⁰⁰ Szabo 1914 102; za izvor vidi: Smičiklas 1891, 271.

svojih sinova Nikole i Ladislava te njega samoga.⁵⁰¹ Na prvom se mjestu u diobenoj ispravi govori o utverdama (*castra* i *castella*), a zatim o dvorovima ili kurijama (*curiae*). Tom prilikom saznaje se za kurije u Vrbovi, Gradištu i Dubovcu u požeškoj županiji, Horvátiju te Nagyfalú u vukovskoj županiji, Našicama u baranjskoj županiji, Újlaku kod Gorjana te u mjestima *Azaryas*, *Porva*, *Saragh* i na nekim vlastelinstvima u drugim dijelovima kraljevstva.⁵⁰² Dakle ovdje je riječ samo o kurijama koje su se 1432. godine nalazile u posjedu obitelji Gorjanski. Mladen Radić smatra da je u vezi kurije u Orahovici malo vjerojatno da se radi o ladanjskom prebivalištu Iločkih, jer je vrlo blizu Ružici, već da je riječ o gospodarskoj ili upravnoj zgradi velikog orahovičkog posjeda.⁵⁰³ U slučaju pronalaska i istraživanja nekih od prethodno navedenih kurija, isto kao i u slučaju kurije u Orahovici, bit će važno prilikom istraživanja vidjeti može li se odrediti razlika koju je Radić naveo. Ipak, veća je vjerojatnost da jasna razlika ne postoji već da je riječ o određenom balansu dvaju navedenih funkcija. Tako je prilikom istraživanja u Kisnani utvrđeno da je veću važnost imala stambeno-reprezentativna uloga dok je kod kompleksa u Pomazu gospodarsko-administrativna funkcija bila naglašenija s pronađenim tragovima bavljenja vinogradarstvom, postojanja kovača, zlatara a možda i alkemičara.⁵⁰⁴ Daljnja istraživanja i potpuna dokumentiranja pojedinih pronađenih prostorija kurije u Orahovici omogućit će ispravnu evaluaciju arheološkog materijala koji će pružiti bolji uvid u svakodnevni život.⁵⁰⁵ Ispravna dokumentacija i interpretacija stratigrafije omogućit će razumijevanje arhitektonskog razvoja te funkciju pojedinih prostorija.⁵⁰⁶ Sve analogije ukazuju na razvoj u složeniji kompleks, čime bi se, daljnjim istraživanjem kurije u Orahovici, u Hrvatskoj po prvi puta mogla dobiti slika jednog plemićkog rezidencijalno-gospodarskog kompleksa, njegovih funkcija, obrta koje je obuhvaćao i brojnih drugih elemenata. Daljnjim prikupljanjem pokretnih nalaza komparativna analiza istih u odnosu na kompleks pokazat će njegovu pravu ulogu u životu vlasnika orahovičkog vlastelinstva.⁵⁰⁷ Dobivanjem cjelokupne

⁵⁰¹ Andrić 2001, 102.

⁵⁰² Andrić 2001, 103.

⁵⁰³ Radić 2014, 73-74. Mladen Radić također navodi mogućnost da je u ovom objektu boravila neka obiteljska grana ili čak rođaci Iločkih, plemići Orahovički (Radić 2014, 74).

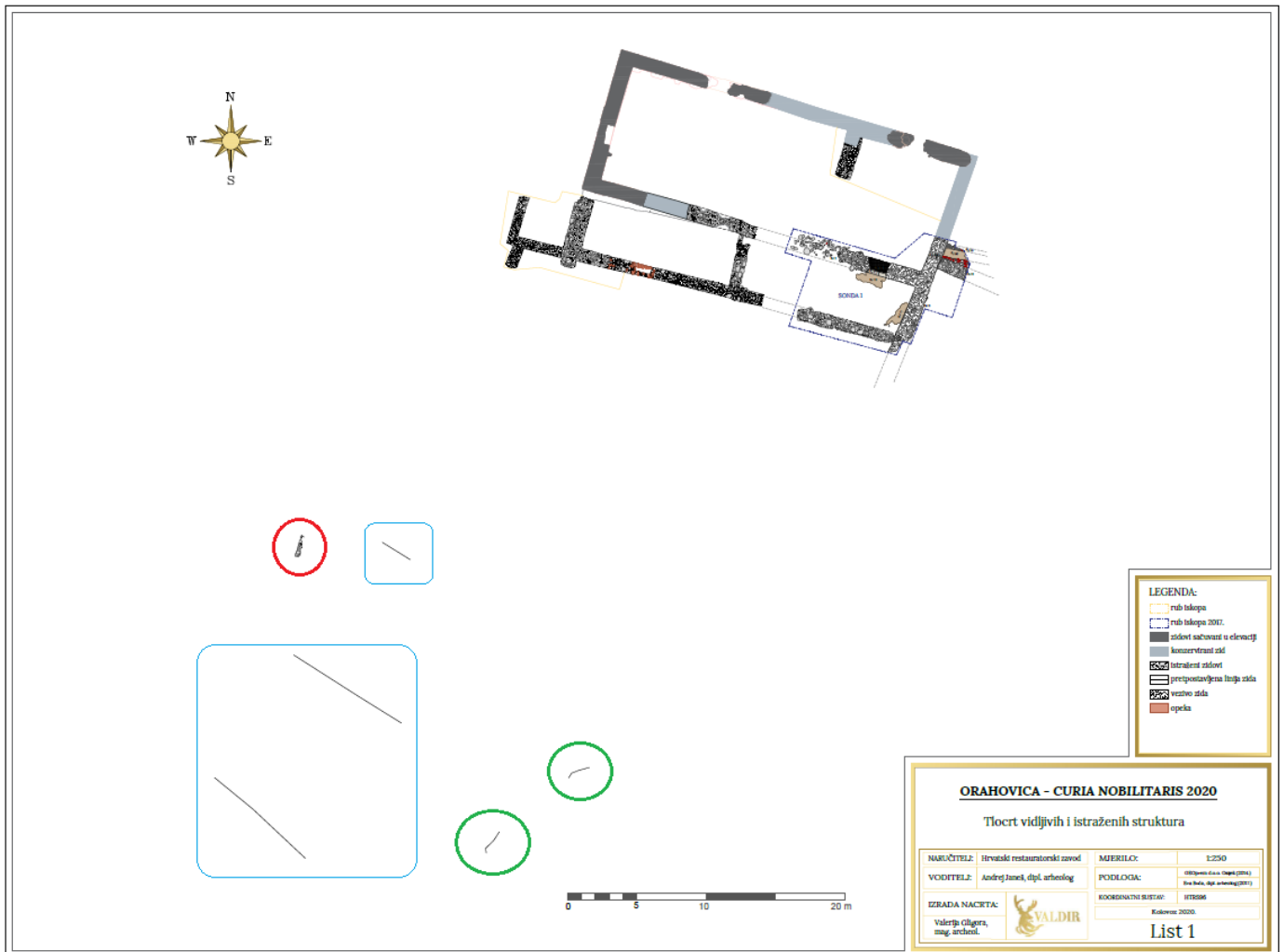
⁵⁰⁴ Virágos 2006, 112.

⁵⁰⁵ Janeš 2018, 129.

⁵⁰⁶ Janeš 2018, 129.

⁵⁰⁷ Virágos 2006, 128.

slike ovog kompleksa razvijena metodologija proučavanja plemićkih rezidencija, koja je ukratko objašnjena u istoimenom poglavlju, moći će pružiti dragocjena saznanja.

Slika 45 Tlocrt vidljivih i istraženih struktura nakon arheoloških istraživanja 2020. godine. Izradila: Valerija Gligora.

Slika 43 Zid jugozapadno od kurije. Izradila: Valerija Gligora.

Slika 44 Tragovi struktura u jarku jugozapadno od kurije. Izradila: Valerija Gligora.

9. Zaključak

Istraživanje kurije u Orahovici pokazalo se iznimno zahtjevnim. Zbog neistraženosti ovoga tipa kasnosrednjovjekovnih rezidencija u Hrvatskoj bilo je potrebno osloniti se na dosege arheologija drugih država koje su pripadale istom političkom i kulturnom miljeu. Korištenje strane literature ukazalo je na činjenicu da se u Hrvatskoj već desetljećima kasni s istraživanjem plemićkih rezidencija koje nisu utvrde što je nužno popraviti u što bližoj budućnosti. Iz svega što je napisano u ovome radu vidljivo je da je kurija u Orahovici iznimno poseban spomenik kulturne baštine u Hrvatskoj. Njezina povijest ukazuje na vlasnike koji su posjedovali veliku moć u kasnosrednjovjekovnoj Ugarskoj te su gradili impozantne građevine, neke od kojih su detaljno istražene. Pokretni nalazi svjedoče širokom vremenskom rasponu korištenja ovog položaja od 14. do 17. stoljeća. Otkrivena arhitektura pokazuje najmanje četiri različite faze gradnje, a nova otkrića iste ukazuju na veličinu i tip kompleksa kakvi se pronalaze i u drugim dijelovima kasnosrednjovjekovnog Ugarskog kraljevstva. Analogije kuriji u Orahovici i ostale rezidencije ovoga tipa ukazuju ne samo na pripadnost specifičnoj grupi kasnosrednjovjekovnih rezidencijalno-gospodarskih kompleksa nego i na iznimno zanimljiv položaj unutar najvišeg sloja kasnosrednjovjekovnog društva. Nadamo se da ovaj rad ukazuje na potrebu nastavka istraživanja ovog lokaliteta te da je dovoljno kvalitetnim okvirom, analizom i interpretacijom pozicionirao ovaj kompleks na visoko mjesto koje zaslužuje u arheološkoj znanosti.

10. Popis literature

Andrić 2001

Andrić, Stanko, *Potonuli svijet – Rasprave o slavonskom i srijemskom srednjovjekovlju*, Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2001.

Andrić 2004

Andrić, Stanko, Srednjovjekovna plemićka obitelj Hercega Sečujskih, *Godišnjak Ogranka Matice hrvatske Beli Manastir 1*, 2004, 43-50.

Andrić 2008

Andrić, Stanko, Podgorje Papuka i Krndije u srednjem vijeku: prilozi za lokalnu povijest (I. dio), *Scrinia Slavonica: Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest*, vol. 8 no. 1, 2008, 55-112.

Andrić 2019

Andrić, Stanko, Sjeveroistočna Hrvatska, u: *Vrijeme sazrijevanja, vrijeme razaranja – Hrvatske zemlje u kasnome srednjem vijeku*, ur: Marija Karbić, Zagreb: Matica hrvatska, 2019, 255-304.

Barz 1993

Barz, Dieter, Das „Feste Haus“ – ein früher Bautyp der Adelsburg, u: *Burgen und Schlösser - Zeitschrift für Burgenforschung und Denkmalpflege*, vol. 34, no. 1, ur: Hartmut Hofrichter, Martina Kerber, 1993, 10-24.

Bekić 2010

Bekić, Luka, Srednjovjekovna jama K 12 s nalazišta Jelkovec – Police kod Varaždina, *Archaeologia Adriatica*, vol. 4. no. 1, 2010, 227-241.

Beusan 2005

Beusan, Mario, Novi Dvori Cesargradski i Novi Dvori Jelačićevi u funkciji razvoja kulturnog turizma, u: *Suvremeno korištenje i kreativno upravljanje dvorcima, kurijama i ljetnikovcima*, ur: Mladen Obad Šćitaroci, Nikša Božić, Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Arhitektonski fakultet, 2005, 219-223.

Birin 2019

Birin, Ante, Društvo: plemstvo (razvoj, raspored, brojnost, uloga), u: *Vrijeme sazrijevanja*,

vrijeme razaranja – Hrvatske zemlje u kasnome srednjem vijeku, ur: Marija Karbić, Zagreb: Matica hrvatska, 2019, 39-54.

Bösendorfer 1910

Bösendorfer, Josip, *Crtice iz slavonske povijesti s osobitim obzirom na prošlost županija: Križevačke, Virovitičke, Požeške, cisdravske Baranjske, Vukovske i Srijemske, te kr. i slob. Grada Osijeka u srednjem i novom vijeku*, Osijek: tiskom knjigo i kamenotiskare Julija Feiffera, 1910.

Budak, Raukar 2006

Budak, Neven, Tomislav Raukar, *Hrvatska povijest srednjeg vijeka*, Zagreb: Školska knjiga, 2006.

Campbell 2013

Campbell, Jill, Understanding the relationship between manor house and settlement in medieval England, *Ruralia VIX*, 2013, 1-12.

Chotěbor, Smetánka 1984

Chotěbor, Petr, Zdeněk Smetánka, Panské dvory na české středověké vesnici, u: *Sborník příspěvků přednesených na XVI. celostátní konferenci k problematice historické archeologie z hlavním zaměřením na „Hospodárske dejiny na území Československa v stredoveku na základe výsledkov archeologického bádania a interdisciplinárnych expertíz“*, Nitra 8.-12. října 1984, *Archaeologia historica* 10/85, Brno, 1984, 47-56.

Cosnean Nistor 2017

Cosnean Nistor, Letiția, Introduction, u: *Palaces, Castles, and Manor Houses of Medieval and Early Modern Times 1*, ur: Letitia Cosnean Nistor, Ileana Burnichioiu, *Annales Universitatis Apulensis Series historica* 21/1, Editura Mega, 2017, 7-12.

Csaba 2006

Csaba, László, A várpalotai 14. századi „palota”, u: *„Gondolják, látják az várnak nagy voltát...” - Tanulmányok 80 éves Nováki Gyula tiszteletére*, ur: Gy. Kovács, Zs. Miklós. Budapest: Históriaantik Könyvesház Kiadó, 2006, 163–170.

Čaplović, Hruber, Ruttkay, Vallašek 1985

Čaplović, Dušan, Igor Hrubic, Alexander Ruttkay, Adrian Vallašek, Stredoveké feudálne sídla na Slovensku a ich hospodárske zázemie, *Archaeologia historica* 10/85, vol. 10 no. 1., Brno, 1985, 241-254.

Čikara 2017

Čikara, Duško, From a Hypothesis on the development of the layout of Poklek Manor in Zagorska Sela, towards a hitherto Unknown Type of Residential Architecture in Continental Croatia, *Ars & Humanitas: revija za umetnost in humanistiko/Journal of Arts and Humanities XI/1*, Ljubljana, 2017, 171-188.

Čikara 2019

Čikara, Duško, Single space manor houses in the context of defense and possible genesis of the post-medieval nobility countryside architecture in NW Croatia, u: *Fortifications, defence systems, structures and features in the past/Fortifikacije, obrambeni sustavi i strukture u prošlosti*, ur: Tatjana Tkalčec, Tajana Sekelj Ivančan, Siniša Krznar, Juraj Belaj, Zbornik Instituta za arheologiju knjiga 13, Zagreb: Institut za arheologiju, 2019, 381-392.

Dezső 1970

Dezső, Várnai, Várpalota varanek építkezési korszakai, u: *Magyar műemlékvédelem 1967-1968*, ur: Dercsényi Dezső, Entz Géza, Havassy Pál, Merényi Ferenc, Budimpešta: Akadémiai Kiadó, 1970, 147-153.

Dvořáková 2016

Dvořáková, Daniela, The Economic Background to and the Financial Politics of Queen Barbara of Cilli in Hungary (1406-1438), u: *Money and Finance in Central Europe during the Latter Middle Ages*, ur: Roman Zaoral, Palgrave Macmillan UK, 2016, 110-128.

Đurić, Feletar 2002

Đurić, Tomislav, Dragutin Feletar, *Stari gradovi, dvorci i crkve Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema*, Samobor: Hrvatski zemljopis, 2002.

Engel 2001

Engel, Pál, *The Realm of St Stephen: A History of Medieval Hungary, 895-1526*, London-New York: I. B. Tauris, 2001.

Feld 2004

Feld, István, Herrschaft, Burg und Residenz im spätmittelalterlichen Königreich Ungarn, u: *Castrum bene 7 – Burgen und Siedlungsstruktur*, ur: Alexander Ruttkay, Máté Ruttkay, Péter Bednár, Nitra: Archeologický ústav SAV, 2004, 47-78.

Feld 2018

Feld, István, Castles, mansions and manor houses, u: *The Art of Medieval Hungary*, ur:

Xavier Barral i Altet, Pál Lővei, Vinni Lucherini, Imre Takács, Bibliotheca Academiae Hungariae – Roma Studia 7, Rim: Viella, 2018, 117-130.

Fügedi 1986

Fügedi, Erik, *Castle and society in medieval Hungary (1000-1437)*, Studia historica academiae scientiarum hungaricae 187, Budimpešta: Akadémiai Kiadó, 1986.

Gergely 2001

Gergely, Buzás, Szabályos alaprajzú várpaloták mint az uralkodói hatalom jelképei a XIV-XV. században, *A Hadtörténeti Múzeum értesítője*, vol. 4, Budimpešta, 2001, 53-57.

Gergely 2015

Gergely, Buzás, Királyi rezidenciák és szálláshelyek a késő középkori Magyarországon, u: *Medio Regni Hungariae. Régészeti, művészettörténeti és történeti kutatások "az ország közepén"*, ur: Benkő Elek, Orosz Krisztina, Budimpešta 2015, 705-723.

Gergelyffy 1967

Gergelyffy, András, A Várpalotai var epitesi korszakai I., u: *A Veszprém megyei múzeumok közleményei 6*, ur: Éri István, Veszprém 1967, 259-278.

Gergelyffy 1970

Gergelyffy, András, Palota es Castrum Palota, u: *Magyar műemlékvédelem 1967-1968*, ur: Dercsény Dezső, Entz Géza, Havassy Pál, Merényi Ferenc, Budimpešta: Akadémiai Kiadó, 1970, 125-144.

Gergelyffy 1972

Gergelyffy, András, Bátorkő és Palota – A várpalotai vár építési korszakai II., u: *A Veszprém megyei múzeumok közleményei 11*, ur: Palágy Sylvania, Veszprém, 1972, 243-258.

Grgin 2009

Grgin, Borislav, Odnos historije i arheologije u istraživanju povijesti Hrvatske i Slavonije u razvijenom i kasnom srednjem vijeku, u: *Spomenica Josipa Adamčeka*, ur: Drago Roksandić, Damir Agičić, Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Odsjek za povijest, 2009, 481-488.

Grgin 2015

Grgin, Borislav, Hrvatski i slavonski banovi za vladavine Korvina i Jagelovića, u: *Prekretnice u suživotu Hrvata i Mađara – Ustanove, društvo, gospodarstvo i kultura*, ur: Pál

Fodor, Dinko Šokčević, Budimpešta: Institut za povijesne znanosti Istraživačkog centra za humanističke znanosti Mađarske akademije znanosti & Hrvatski institut za povijest, 2015, 211-215.

Grgin 2019

Grgin, Borislav, Pregled političkih zbivanja, u: *Vrijeme sazrijevanja, vrijeme razaranja – Hrvatske zemlje u kasnome srednjem vijeku*, ur: Marija Karbić, Zagreb: Matica hrvatska, 2019, 3-23.

Grófová 2011

Grófová, Mária, Hlohovec i rod Iločkih, *Scrinia slavonica: Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest*, vol. 11 no. 1, 2011, 31-49.

Guštin 2001

Guštin, Mitja, Celjske čaše, u: *Srednjeveško Celje = Medieval Celje*, ur: Mitja Guštin, *Archaeologica historica Slovenica 3*, Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za arheologijo, 2001, 139-193.

Hansson 2009

Hansson, Martin, The medieval aristocracy and the social use of space, u: *50 Years of Medieval Archaeology, 1957-2007*, ur: Roberta Gilchrist, Andrew Reynolds, Society for medieval archaeology monograph 30, London i New York: Routledge, 2009, 435-452.

Hejna 1977

Hejna, Antonin, Opevněná venkovská sídla doby přemyslovské v Čechách. Výsledky archeologického výzkumu z období 1965-1975, *Archaeologia historica*, Brno 1977, 69-79.

Hejna 1978

Hejna, Antonin, Drobná opevněná sídla v Čechách a jejich místo v sídlištním vývoji 10.-13. století, *Archaeologia historica 3*, Brno 1978, 75-83.

Holl 1958

Holl, Imre, Középkori kályhacsempék Magyarországon 1: Az udvari központok műhelyei és hatásuk a vidéki fazekasságra, XIV. század-XV. század közepe, u: *Budapest Régiségei – A Budapesti történeti múzeum Évkönyve XVII*, ur: László Gerevich, Budimpešta: Akadémiai Kiadó, 1958, 211-300.

Holl 2005

Holl, Imre, Tischgerät im spätmittelalterlichen Buda. Archäologische Angaben und deren Schranken, *Acta archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, vol. 56, 2005, 311-384.

Horvat 1992

Horvat, Zorislav, *Katalog gotičkih profilacija: arhitekture kontinentalne Hrvatske*, Zagreb: Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, 1992.

Horvat 1994

Horvat, Zorislav, Grijanje u srednjovjekovnim burgovima kontinentalne Hrvatske: Kamini, dimnjaci i kaljeve peći, *Prostor : znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam*, vol. 2 no. 3-4, 1994, 215-240.

Horvat 1999

Horvat, Zorislav, Kapele u burgovima 13.-15. stoljeća u kontinentalnoj Hrvatskoj, *Prostor : znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam*, vol. 7 no. 2 (18), 1999, 181-198.

Horvat 2002

Horvat, Zorislav, Analiza srednjovjekovne faze gradnje dvorca Odescalchi, nekadašnjeg palasa Nikole Iločkog, kralja Bosne, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*, vol. 19, 2002, 195-212.

Horvat 2008,

Horvat, Zorislav, Pozicije burgova tijekom 13.-15. stoljeća, *Prostor : znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam*, vol. 16 no. 1 (35), 2008, 22-39.

Horvat 2009

Horvat, Zorislav, Stambeni prostori u burgovima 13.-15. stoljeća u kontinentalnoj Hrvatskoj, *Prostor : znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam*, vol. 17. no. 1 (37), 2009, 32-51.

Horvat 2014

Horvat, Zorislav, *Burgologija – Srednjovjekovni utvrđeni gradovi kontinentalne Hrvatske*, Zagreb: UPI-2M PLUS, Sveučilište u Zagrebu, Arhitektonski fakultet, 2014.

Horvat-Levaj 2012

Horvat-Levaj, Katarina, *Hrvatska stambena arhitektura 17. i 18. stoljeća u europskom kontekstu*, Split: Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, 2012.

Horvat-Levaj 2015

Horvat-Levaj, Katarina, *Barokna arhitektura*, Povijest umjetnosti u Hrvatskoj, Zagreb: Naklada Ljevak, 2015.

Horváth 2015

Horváth, Richárd, Pogranična protuturska obrana i njezine organizacijske promjene u doba Matijaša, u: *Prekretnice u suživotu Hrvata i Mađara – Ustanove, društvo, gospodarstvo i kultura*, ur: Pál Fodor, Dinko Šokčević, Budimpešta: Institut za povijesne znanosti Istraživačkog centra za humanističke znanosti Mađarske akademije znanosti & Hrvatski institut za povijest, 2015, 573-581..

Incze 2016

Incze, Janos, The Pledge Policy of King Sigismund of Luxembourg in Hungary (1387–1437), u: *Money and Finance in Central Europe during the Latter Middle Ages*, ur: Roman Zaoral, Palgrave Macmillan UK, 2016, 87-109.

Ivović, Kunčić 2019

Ivović, Sandra, Meri Kunčić, Intelektualni i kulturni razvoj, u: *Vrijeme sazrijevanja, vrijeme razaranja – Hrvatske zemlje u kasnome srednjem vijeku*, ur: Marija Karbić, Zagreb: Matica hrvatska, 2019, 179-211.

Janeš 2017

Janeš, Andrej, *Izveštaj o probnom arheološkom iskopavanju srednjovjekovne plemićke kurije (curia nobile) kod Orahovice*, Hrvatski restauratorski zavod, Služba za arheološku baštinu, 2017.

Janeš, Hirschler Marić, Azinović Bebek 2017

Janeš, Andrej, Ivana Hirschler Marić, Ana Azinović Bebek, Stari Perkovci-Sela, ruralno naselje 14. stoljeća, u: *Srednjovjekovna naselja u svjetlu arheoloških izvora*, Zbornik Instituta za arheologiju vol. 6, ur: Tajana Sekelj Ivančan, Tatjana Tkalčec, Siniša Krznar, Juraj Belaj, Zagreb: Institut za arheologiju, 2017, 337-388.

Janeš 2018

Janeš, Andrej, The archaeological approach and the need for medieval castle research, u: *Papers and proceedings of the third medieval workshop in Rijeka*, ur: Kosana Jovanović, Suzana Miljan, Rijeka: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2018, 109-130.

Janeš 2019

Janeš, Andrej, *Orahovica, srednjovjekovna plemićka kurija (curia nobilitaris) – Izvještaj o arheološkim istraživanjima u 2019. godini*, Hrvatski restauratorski zavod, Služba za arheološku baštinu, 2019.

Janeš, Hirschler Marić 2019

Janeš, Andrej, Ivana Hirschler Marić, The transformation of rural settlements in Slavonia in the period from the 12th to the 15th centuries, u: *Settlement change across medieval Europe – Old paradigms and new vistas*, ur: Niall Brady, Claudia Theune, Rurality XII, Leiden: Sidestone Press, 2019, 383-394.

Jekely 2018

Jekely, Zsombor, Expansions to the Countryside – Rural Architecture in medieval Hungary, u: *The Art of Medieval Hungary*, ur: Xavier Barral i Altet, Pál Lővei, Vinni Lucherini, Imre Takács, Bibliotheca Academiae Hungariae – Roma Studia 7, Rim: Viella, 2018, 99-122.

Jukić 2010

Jukić, Vjekoslav, Osuvak: u potrazi za nestalim župama nestalog arhiđakonata, u: *Zbornik Stjepan Gunjača i hrvatska srednjovjekovna povijesno-arheološka baština*, ur: Tomislav Šeparović, Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 2010, 403-411.

Karaman 1973

Karaman, Igor, Historijat slavonskih vlastelinstava do sredine 18. stoljeća („Slavonski katastar“ P.I. Passardyja), *Arhivski vjesnik*, vol. 16 no. 1, 1973, 123-157.

Karbić 2005

Karbić, Marija, Posjedi plemićkog roda Borića bana do sredine XIV. Stoljeća, *Scrinia Slavonica: Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest*, vol. 5, no. 1, 2005, 48-61.

Karbić 2019

Karbić, Marija, Sjeverozapadna Hrvatska, u: *Vrijeme sazrijevanja, vrijeme razaranja – Hrvatske zemlje u kasnome srednjem vijeku*, ur: Marija Karbić, Zagreb: Matica hrvatska, 2019, 235-254.

Kekez 2012

Kekez, Hrvoje, *Plemićki rod Babonića do kraja 14. stoljeća*, doktorski rad, Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2012.

King 2003

King, Chris, The Organization of Social Space in Late Medieval Manor Houses: an East Anglian Study, *Archaeological Journal*, vol. 160 no. 1, 2003, 104-124.

Koppány 1993

Koppány, Tibor, *A Balaton környékének műemlékei*, Művészettörténet – műemlékvédelem III, Budimpešta: Országos Műemlékvédelmi Hivatal, 1993.

Križaj 2017

Križaj, Lana, *Tezaurus spomeničkih vrsta – podatkovni standard u inventarima graditeljske baštine*, Ministarstvo kulture RH, Uprava za zaštitu kulturne baštine, 2017.

Krmpotić 2014a

Krmpotić, Marijana, Kasnosrednjovjekovno i novovjekovno keramičko posuđe, u: *Stari grad Barilović: 10 godina arheoloških istraživanja*, ur: Ana Azinović Bebek, Marijana Krmpotić, Zagreb: Hrvatski restauratorski zavod i Općina Barilović, 2014, 76-91.

Krmpotić 2014b

Krmpotić, Marijana, Pećnjaci, u: *Stari grad Barilović: 10 godina arheoloških istraživanja*, ur: Ana Azinović Bebek, Marijana Krmpotić, Zagreb: Hrvatski restauratorski zavod i Općina Barilović, 2014, 92-95.

Matijević 2012

Matijević, Marijana, Ružica grad, *Rostra: Časopis studenata povijesti Sveučilišta u Zadru*, Vol. 5. No. 5, 2012, 138-169.

Matijević 2013

Matijević, Marijana, Gotičke keramičke čaše iz Rudine, *Radovi Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Požegi*, no. 2, 2013, 61-86.

Marković, Podunavac, Botić, Kalafatić, Minichreiter 2016

Marković, Zorko, Danimirka Podunavac, Katarina Botić, Hrvoje Kalafatić, Kornelija Minichreiter, *Čovjek u prostoru i prostor kroz vrijeme – Odnos čovjeka i prostora u svjetlu istraživanja našičkog kraja*, Institut za arheologiju, 2016.

Marković, Botić 2017

Marković, Zorko, Katarina Botić, New Knowledge about the medieval settlements of Našice region, u: *Srednjovjekovna naselja u svjetlu arheoloških izvora*, ur: Tajana Sekelj Ivančan,

Tatjana Tkalčec, Siniša Krznar, Juraj Belaj, Zbornik Instituta za arheologiju vol. 6, Zagreb: Institut za arheologiju, 2017, 483-498.

Mažuran 1956

Mažuran, Ive, Arheološka iskapanja u Našicama, *Osječki zbornik*, br. 5, Osijek: Muzej Slavonije Osijek, 1956, 95-120.

Mažuran 2008

Mažuran, Ive, *Orahovica – Srednjovjekovna tvrđava, utvrđeni dvor, trgovište i grad*, Orahovica: Ogranak Matice hrvatske, 2008.

Menclova 1973

Menclova, Dobroslava, Prispjevok k typologii hradov, zamkov a kaštieľov na Slovensku, u: *Hrady, zámky a kaštiele na Slovensku*, ur: Štefan PISOŇ, Bratislava: Osveta, 1973, 397-446.

Měřínský 2006

Měřínský, Zdeněk, Přehled dosavadního stavu výzkumu fortifikaci 11. až počátku 16. století na Moravě a ve Slezsku (hradiska a hrady), *Archaeologia historica* 6/81, Brno, 1981, 147-197.

Miljan 2015

Miljan, Suzana, *Plemićko društvo zagrebačke županije za vladavine Žigmunda Luksemburškoga (1387.-1437.)*, Doktorski rad, Zagreb: Hrvatski studij Sveučilišta u Zagrebu, 2015.

Minichreiter, Marković 2013

Minichreiter, Kornelija, Zorko Marković, *Beketinci Bentež: Naselja iz eneolitika, ranoga i kasnoga srednjega vijeka*, Zagreb: Institut za arheologiju, 2013.

Nagy 2010

Nagy, Szabolcs Balázs, A Kompoltiak temploma Kisnánán, *Castrum - A Castrum Bene Egyesület Hírlevele*, Castrum 12 2010/2, 5-42.

Nagy 2011

Nagy, Szabolcs Balázs, A Kompoltiak udvarháza a kisanánai várban, u: *Várak nyomában - Tanulmányok a 60 éves Feld István tiszteletére*, ur: Terei György. Kovács Gyöngyi, Domokos György, Miklós Zsuzsa, Mordovin Maxim, Budimpešta: Castrum Bene Egyesület, 2011, 161-168.

Nagy 2015

Nagy, Szabolcs Balázs, *Architectural prestige representation in the mid-fifteenth century: Nicholas Ujlaki and the castle of Várpalota*, MA Thesis in Medieval Studies, online verzija, Budimpešta: Central European University, 2015.

Nagy 2017

Nagy, Szabolcs Balázs, Courtly Fashions. Representation in the Architecture of Late Medieval Hungarian Castle Courtyards, *Hungarian Archaeology 2017 Spring*, 2017, 1-10.

Nagy 2020

Nagy, Szabolcs Balázs, Noble Residences in the 15th century Hungarian Kingdom - The Castles of Várpalota, Újlak and Kisnána in the Light of Architectural Prestige Representation, *u tisku*, 2020.

Novaković 2014

Novaković, Predrag, *Historija arheologije u novim zemljama Jugoistočne Evrope*, Univerzitet u Sarajevu, 2014.

Pálosfalvi 2014

Pálosfalvi, Tamas, *The noble elite in the country of Körös (Križevci) 1400-1526*, Monumenta hungariae historica. Dissertationes, Budimpešta: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2014.

Pálosfalvi 2015

Pálosfalvi, Tamas, Mjesto banova u upravljачkoj strukturi kraljevstva. Kraljevska vlast i područna autonomija, 1435.–1526., u: *Prekretnice u suživotu Hrvata i Mađara – Ustanove, društvo, gospodarstvo i kultura*, ur: Pál Fodor, Dinko Šokčević, Budimpešta: Institut za povijesne znanosti Istraživačkog centra za humanističke znanosti Mađarske akademije znanosti & Hrvatski institut za povijest, 2015, 203-210.

Pavleš 2018

Pavleš, Ranko, Gordova i Kontovec – dva vlastelinstva na području Grubišnog Polja, *Zbornik Janković*, vol. 3, no. 3, 2018, 9-30.

Petrić 2007

Petrić, Hrvoje, O nekim aspektima odnosa gospodarstva, ljudi i okoliša u sjevernom dijelu Križevačke županije i Varaždinskog generalata tijekom 17. stoljeća, *Podravina : časopis za multidisciplinarna istraživanja*, vol. 6 no. 11, 2007, 47-87.

Predovnik 2014

Predovnik, Katarina, The Castle as Social Space: An Introduction, u: *Castrum bene 12 – The castle as social space*, ur: Katarina Predovnik, Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerza v Ljubljani, 2014, 13-21.

Radić, Bojčić 2004

Radić, Mladen, Zvonko Bojčić, *Srednjovjekovni grad Ružica*, Osijek: Muzej Slavonije, 2004.

Radić 2014

Radić, Mladen, *Povijest velikaškog roda Iločkih u svijetlu arheoloških istraživanja s osobitim osvrtom na Ružicu-grad i Ilok*, Doktorski rad, Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, 2014.

Rady 2000

Rady, Martin, *Nobility, Land and Service in Medieval Hungary*, Palgrave Macmillan, 2000.

Ruttkay 2003

Ruttkay, Alexander T., Stredoveké panské sídlo v Partizánskom-Širmonovanoch, *Slovenská archaeológia*, vol. 51, no. 1, Nitra: Archeologický ústav, 2003, 119-158.

Ruttkay 2006

Ruttkay, Alexander T., Befestigte Anlagen aus dem 11.-17. Jh. In den ebenen Teilen der Slowakei, u: *Castrum bene 9 – Burg und ihr Bauplatz*, ur: Tomáš Durdík, Prag: Archeologický ústav AV ČR, 2006, 377-408.

Schulman, Manninen, Luhtala, Kemeli 2008

Schulman, Sari, Markus Manninen, Johanna Luhtala, Leena Kemell, *Suitia. rakennushistoriallinen selvitys*, Arkkitehtitoimisto Schulman Oy, 2008.

Sekelj Ivančan 2001

Sekelj Ivančan, Tajana, *Early Medieval Pottery in Northern Croatia. Typological and chronological pottery analyses as indicators of the settlement of the territory between the rivers Drava and Sava from the 10th to 13th centuries AD*, BAR International Series 914, Oxford, 2001.

Seletković 2018

Seletković, Petar, Plemićki posjed Nevna u srednjem vijeku, *Scrinia Slavonica: Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest*, vol. 18 no. 1, 2018, 26-68.

Skibinski 2017

Skibinski, Franciszek, Transformations and Adaptations of Architectural Models in the Residential Architecture of the 17th Century Polish-Lithuanian Commonwealth, u: *Palaces, Castles, and Manor Houses of Medieval and Early Modern Times 1*, ur: Letitia Cosnean Nistor, Ileana Burnichioiu, Series historica 21/1, Editura Mega, 2017, 73-102.

Smičiklas 1891

Smičiklas, Tade, *Dvjestogodišnjica oslobodjenja Slavonije, drugi dio: Spomenici o Slavoniji u XVII. Vijeku (1640.-1702.)*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1891.

Stephenson 2004

Stephenson, Paul, *Byzantium's Balkan Frontier – A Political Study of the Northern Balkans, 900-1204*, Cambridge: Cambridge university press, 2004.

Szabo 1914

Szabo, Gjuro, Orahovičke gradine, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, vol. 13 no. 1, 1914, 94-102.

Szabo 1920

Szabo, Gjuro, *Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb: Matica hrvatska, 1920.

Szatmari 1985

Szatmari, Imre, Késözépkori kályhacsempék nagymágosról, u: *Régészeti tanulmányok I.*, ur: Fodor István, Acta antiqua et archaeologica: supplementum V, 1985, 55-77.

Šimek 2012

Šimek, Marina, Keramičke čaše s varaždinskog Staroga grada, *Archaeologia Adriatica*, vol. 6 no. 1, 2012, 179-206.

Šiša-Vivek 2012

Šiša-Vivek, Marija, *Oblici kasnosrednjovjekovnog posuđa na primjeru triju arheološki istraženih sela u Slavoniji*, doktorska disertacija, Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2012.

Šišić 2004

Šišić, Ferdo, *Povijest Hrvata: Pregled povijesti hrvatskog naroda 600.-1918.*, Split: Marjan tisak, 2004.

Škiljan 2011

Škiljan, Ivana, Kasnogotički pećnjaci s Garić-grad, *Radovi zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru*, no. 4, 2011, 161-194.

Škiljan 2015

Škiljan, Ivana, *Srednjovjekovni i ranonovovjekovni pećnjaci Slavonije*, doktorski rad, Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2015.

Škiljan 2017

Škiljan, Ivana, *Toplina doma – Uvod u razvoj pećarstva u srednjovjekovnoj i ranonovovjekovnoj Slavoniji*, Muzeji Hrvatskog zagorja, 2017.

Tkalčec 2001

Tkalčec, Tatjana, Gotičke keramičke čaše iz Glogovnice i Ivanca Križevačkog kraj Križevaca i Gudovca kraj Bjelovara, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*, vol. 18, 2001, 213-234.

Tkalčec 2010a

Tkalčec, Tatjana, *Burg Vrbovec u Klenovcu Humskome: Deset sezona arheoloških istraživanja*, Zagreb: Muzeji Hrvatskog Zagorja i Institut za arheologiju, 2010.

Tkalčec 2010b

Tkalčec, Tatjana, Kuhinjska i stolna keramika iz stambenog dijela burga Vrbovca u Klenovcu Humskome, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, vol. 43 no. 1, 2010, 455-476.

Tkalčec 2013

Tkalčec, Tatjana, Kasnosrednjovjekovno naselje Buzadovec – Vojvodice (AN 3) na trasi autoceste A12 Sveta Helena – GP Gola, *Annales Instituti Archaeologici*, vol. 9 no. 1, 2013, 76-87.

Tkalčec 2014

Tkalčec, Tatjana, Posljednja sezona sustavnih zaštitnih arheoloških istraživanja nalazišta Crkvari – crkva sv. Lovre 2013. godine, *Annales Instituti Archaeologici*, vol. 10 no. 1, 2014, 73-81.

Tkalčec 2016a

Tkalčec, Tatjana, Prapovijesna, rimska i srednjovjekovna naselja na lokalitetu Donji Miholjac-Đanovci – zaštitna istraživanja u 2015. godini, *Annales Instituti Archaeologici*, vol. 12 no. 1, 2016, 46-58.

Tkalčec 2016b

Tkalčec, Tatjana, Odabir mjesta za pokop djece u novom vijeku na primjeru Crkvara kod Orahovice, u: *Groblja i pogrebni običaji u srednjem i ranom novom vijeku na prostoru sjeverne Hrvatske*, ur: Siniša Krznar, Tajana Sekelj Ivančan, Tatjana Tkalčec, Juraj Belaj, Zbornik Instituta za arheologiju, knjiga 4, Zagreb: Institut za arheologiju, 2016, 161-201.

Tkalčec 2019

Tkalčec, Tatjana, Arheološka istraživanja na srednjovjekovnome arheološkom kompleksu Osijek Vojakovački-Mihalj u 2018. godini, *Annales Instituti Archaeologici*, vol. 15 no. 1, 2019, 153-166.

Tomičić 2004,

Tomičić, Željko, Regensburg-Budim-Ilok: Kasnosrednjovjekovni pećnjaci iz dvora knezova Iločkih dokaz sveza Iloka i Europe, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*, vol. 21, 2004, 143-176.

Vařeka 2018

Vařeka, Pavel, The formation of the three-compartment rural house in medieval Central Europe as a cultural synthesis of different building traditions, u: *Buildings of Medieval Europe – Studies in Social and Landscape Contexts od Medieval Buildings*, ur: Duncan Berryman, Sarah Kerr, Oxford, Philadelphia: Oxbow books, 2018, 139-155.

Varga 2011

Varga, Szabolcs, Pozadina utemeljenja voćinskog franjevačkog samostana, u: *Voćin: crkva i svetište. Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa, Požega – Voćin, 9. i 10. prosinca 2011.*, ur: Ivica Žuljević, Požega: Biskupski ordinarijat, 2013, 46-82.

Virágos 2006

Virágos, Gábor, *The Social Archaeology of Residential Sites: Hungarian Noble Residences and Their Social Context from the Thirteenth Through to the Sixteenth Century: an Outline for Methodology*, BAR International Series 1583, Archaeolingua Central European Series 3, Oxford: Archaeopress, 2006.

Vrbanus 2018

Vrbanus, Milan, Komorski popis Našičkog okruga iz 1723. godine, *Scrinia Slavonica : Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest*, vol. 18 no. 1, 2018, 509-558.

Vučetić 2006

Vučetić, Ratko, Prilog razvoju i tipologiji kurija u kontinentalnoj Hrvatskoj, u: *Dvorci i ljetnikovci kulturno naslijeđe kao pokretač gospodarskog razvoja*, ur: Mladen Obad Šćitaroci, Nikša Božić, Zagreb: Sveučilište u Zagrebu – Arhitektonski fakultet, 2006, 415-425.

Vučetić 2009

Vučetić, Ratko, Trgovište Prelog – obilježja povijesnog razvoja, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, no. 33, 2009, 179-190.

Zec 2007

Zec, Daniel, Plemićka kurija kraj Ružice grada, *Obavijesti – Hrvatsko arheološko društvo*, vol. 39 no 1., 2007, 118-127.

Žmegač 2008

Žmegač, Andrej, Feudalna profana arhitektura – vlastelinski gradovi (burgovi), dvorci, kurije, u: *Krapinsko-zagorska županija - Sakralna arhitektura s inventarom, feudalna arhitektura, spomen-obilježja*, ur: Ivanka Reberski, Umjetnička topografija Hrvatske knj. 4, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, Školska knjiga, 2008, 81-86.

11. Table (izradila: Jelena Maslač)

